

İSTANBUL
TOPKAPI
ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ
EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E
KADIN HAKLARINI SAVUNAN
15 KADIN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEZBAN BERKTAŞ

Tarih Ana Bilim Dalı

Tarih Bilim Dalı

TEMMUZ, 2022

**TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E
KADIN HAKLARINI SAVUNAN 15 KADIN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEZBAN BERKTAŞ

2122042011

Tarih Ana Bilim Dalı

Tarih Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ

TEMMUZ, 2022

20/07/2022

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı Programı 20220401017 numaralı öğrencisi **Kezban BERKTAŞ**'ın “**TANZİMATTAN CUMHURİYETE KADIN HAKLARINI SAVUNAN 15 KADIN**” konulu Yüksek Lisans tezi Enstitümüz Yönetim Kurulunun 24/06/2022 tarihli ve 2022/14 sayılı Yönetim Kurulu kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği ile 20.07.2022 tarihinde kabul edilmiştir.

	<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
ASIL ÜYELER				
Danışman	Prof. Dr.	Metin HÜLAGÜ	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
1. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Huriye EMEN	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
2. Üye	Doç. Dr.	Alev DURAN	İstanbul Aydın Üniversitesi	
YEDEK ÜYE				
1. Üye	Prof. Dr.	Osman Can ÜNVER	İstinye Üniversitesi	

ONAY

Dr. Öğr. Üyesi Bora GÜNDÜZYELİ
Enstitü Müdürü

(*) Oybirliği/Oyçokluğu hâli yazı ile yazılacaktır.

(**) Kabul / Ret veya Düzeltme kararı hâli yazı ile yazılacaktır.

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadın Haklarını Savunan 15 Kadın**” başlıklı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmam içerisinde kullanıldıkları her yerde atıf yapıldığını belirtir ve onurumla doğrularım.

Temmuz, 2022

Kezban BERKTAŞ

TEŞEKKÜR

Öncelikle danışmanlığımı üstlenen, konu seçiminden araştırmanın yürütülmesine kadar beni sınırlamayıp özgür bırakan ve aynı zamanda akademik desteğini her fırsatta sunan değerli hocam **Prof. Dr. Metin Hülagü**'ye danışmanlığı için çok teşekkür ediyorum. Bunu yanında tez savunmama katılarak önemli noktalarda yapıcı eleştiriler getirerek tezimin son şeklini almasını sağlayan kıymetli hocalarım **Doç. Dr. Alev Duran** ile **Dr. Öğretim Üyesi Huriye Emen**'e teşekkürü bir borç bilirim.

Kezban BERKTAŞ

İÇİNDEKİLER

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI	iii
TEŞEKKÜR	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ.....	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT	xi
1. GİRİŞ	1
2.TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADIN HAKLARINI SAVUNAN 15	
KADIN	8
2.1. Fatma Aliye	8
2.1.1.Hayatı	8
2.1.2.Çalışmaları	10
2.2. Emine Semiye.....	16
2.2.1.Hayatı	16
2.2.2. Çalışmaları	18
2.3. Makbule Leman.....	23
2.3.1. Hayatı	23
2.3.2. Çalışmaları	24
2.4. Şair Nigâr Bint-i Osman.....	29
2.4.1. Hayatı	29
2.4.2. Çalışmaları	31
2.5. Gülistan İsmet.....	35
2.5.1. Hayatı	35
2.5.2. Çalışmaları	36
2.6. Nakiye Elgün.....	40
2.6.1. Hayatı	40

2.6.2. Çalışmaları	41
2.7. Aziz Haydar Hanım.....	48
2.7.1. Hayatı	48
2.7.2. Çalışmaları	49
2.8. Şukûfe Nihal.....	54
2.8.1. Hayatı	54
2.8.2. Çalışmaları	55
2.9. Yaşar Nezihe Bükülmez.....	60
2.9.1. Hayatı	60
2.9.2. Çalışmaları	62
2.10. Nezihe Muhittin.....	65
2.10.1. Hayatı	65
2.10.2. Çalışmaları	67
2.11. Halide Edip Adivar.....	74
2.11.1. Hayatı	74
2.11.2. Çalışmaları	76
2.12. Ulviye Mevlan.....	82
2.12.1. Hayatı	82
2.12.2. Çalışmaları	83
2.13. Müfide Ferit Tek	89
2.13.1. Hayatı	89
2.13.2. Çalışmaları	90
2.14. Belkıs Şevket.....	95
2.14.1. Hayatı	95
2.14.2. Çalışmaları	95
2.15. Halide Nusret Zorlutuna	100
2.15.1. Hayatı	100
2.15.2. Çalışmaları	101
3.SONUÇ.....	106

KAYNAKÇA	110
EKLER.....	121
ÖZGEÇMİŞ.....	134

KISALTMALAR

a.g.e.	:adı geçen eser
a.g.m.	:adı geçen makale
a.g.t.	:adı geçen tez
bknz.	:Bakınız
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Nr.	:Numara
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
yay. haz.	:yayına hazırlayan
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
TBB	:Türkiye Barolar Birliği

ÖNSÖZ

Kadın hakları meselesi, kadınların var olma süreci, tarihsel gelişim ile birlikte paralel olarak ilerlemiştir. Dünya da meydana gelen birtakım siyasi olaylar ki bunlardan en önemlisi Fransız İhtilalidir, bu hareketin güç kazanmasını sağlayan bir dönüm noktası olmuştur. Kadınların Batı’da özgürlük ve eşitlik mücadelesine katılması, kadın hareketinin temelini oluşturmuştur.

Osmanlı aydınları ise, bu gelişmelere karşı kayıtsız kalmamış, toplum içerisinde, Tanzimat’la birlikte büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Nitekim Osmanlı Türkiye’sinde, Tanzimat ile başlayan haklar mücadelesi, Meşrutiyet ve Cumhuriyet’e kadar devam etmiştir. Bu sebeple, biz bu çalışmamızda daha çok Cumhuriyet öncesi Türk kadınının, haklarını kazanmak için izledikleri yol ve mücadelenin nasıl ve ne şekilde geliştiğine bakarak, kadın dergilerini inceledik. Kimliklerini, isimlerini hiç çekinmeden ortaya koyan öncü kadın yazarların kadın hakları üzerine yazmış oldukları yazılar ve eserler aracılığı ile bizlere nasıl yol gösterdiğine bakmaya çalıştık.

Elde edilen kaynakların ışığında giriş bölümünde kadın haklarının tarihsel süreci ve feminizm kavramı ile birlikte Tanzimat, Meşrutiyet ve Milli Mücadele döneminde kadın haklarının, Osmanlı Türkiye’sinde nasıl bir gelişme gösterdiğine dair fikirlerimizi ortaya koyduk. Birinci bölümde ise, kadınların eğitim-öğretim tartışmaları, feminizm kavramı, çalışma hayatına katılma, hatta siyasi haklarda eşitlik konularında kadınlara söz verdik. Bu bölümde, kadın hakları için mücadele eden öncü kadınlar ile ilgili önce biyografik bir çalışma yaptık. Daha sonra ise onların dönemlerine ışık tutabilecek gazete ve dergilerdeki söylemleri ve yazıları ışığında fikir ve düşüncelerine misafir olduk. Eserleri ve yazıları ile bizlere yol gösteren bu edibeler, aslında dönemlerin de karşılaştıkları zorlukları da bizlere aksettirmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırdığımız kadın yazarların, farklı ve ortak söylemlerini yorumlayarak, hem kendi dönemlerinde ve hem de sonrasında etkiledikleri kadınların, yine süreli yayınlar aracılığı ile kadın hakları ile ilgili söylemlerini inceledik. Buradaki amacımız Cumhuriyet ile birlikte kadınların, sahip olduğu hakların bir başlangıç noktasının var olduğunu ortaya çıkartmak olmuştur.

Bu teze kadar araştırdığımız kadınlar ile ilgili birçok biyografik çalışma ve yine kadın dergileri üzerine araştırmalar yapılmış olduğunu gördük. Özellikle Osmanlı döneminde yayımlanan, süreli yayınlar ve kadın dergileri içi birçok kadın akademisyenin, kurulmasında etkin olduğu Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi’nin kaynaklarından yararlandık. Süreli yayınlar için bir diğer önemli kurumlardan birisi koleksiyonlarından faydalandığımız Atatürk Kütüphanesi olmuştur.

Kadın yazarları çalışmak konusundaki isteğimi belirttiğimde beni dikkate alan ve tezim süresince değerli vaktini bana ayıran kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Mehmet Metin Hülügü’ye şükranlarımı sunarım.

ÖZET

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADIN HAKLARINI SAVUNAN 15 KADIN

Bu araştırmamızda Tanzimat'tan başlayarak Cumhuriyet'e kadar geçen dönemde kadınların hakları için mücadele vermiş öncü Türk edibelerin hayatlarına ve faaliyetlerine yer verdik. Fatma Aliye, Emine Semiye, Makbule Lemân, Şair Nigar, Gülistan İsmet, Nakiye Elgün, Aziz Haydar, Şükufe Nihal, Yaşar Nezihe, Nezihe Muhittin, Halide Edip, Ulviye Mevlan, Müfide Ferit, Belkıs Şevket, Halide Nusret. Bu isimler dönemlerinin kadın hakları mücadelesinde öncü karakterler olmuşlardır. Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde yazdıkları makaleler, yayımladıkları şiir ve eserler, kurdukları dernekler ve cemiyetler ile kadınlık mefkûresini, yükseltmek için mücadele vermişlerdir. Sûs, Şükufezâr, Hanımlara Mahsus Gazete, Kadınlar Dünyası, Kadınlık gibi dergi ve gazeteler yoluyla daha geniş kadın kitlelerine ulaşabilmişlerdir. Eğitim hakkı ile başlayan bu mücadele, toplumsal soyutlanmanın karşısında durarak kadın hareketini canlandırmıştır. Bunu ise çalışma hayatına katılma, çok eşliliğe ve örtünmeye karşı olma, hatta siyasal hakların elde edilmesi ile devam ettirmişlerdir. Osmanlı toplumunda başlayan kadınların bu hareketi, yeni bir kadın kimliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlam da kadınların hukuki talepleri ve elde ettikleri kazanımlar ile birlikte yapılan hukuksal düzenlemeler, konumuzu aydınlatması açısından oldukça önemlidir.

Anahtar kelimeler: *Tanzimat, II.Meşrutiyet, Hanımlara Mahsus Gazete, kadın hakları, cemiyetler*

ABSTRACT

15 WOMAN FIGHTING FOR WOMEN RIGHTS FROM THE TANZİMAT TO THE REPUBLIC

In this research, we have included the lives and activities of leading Turkish literary figures who fought for women's rights from the Tanzimat era to the Republic. Fatma Aliye, Emine Semiye, Makbule Leman, Poet Nigar, Gülistan İsmet, Nakiye Elgün, Aziz Haydar, Şükufe Nihal, Yaşar Nezihe, Nezihe Muhittin, Halide Edip, Ulviye Mevlan, Müfide Ferit, Belkıs Şevket, Halide Nusret. They had huge impact on feminist movement. They thrived to raise the ideal of femininity with the articles they wrote, the poems and works they published, the associations and societies they established during the Tanzimat and Constitutional Monarchy period. They were able to reach more women by the help of the magazines and newspapers such as Süs, Şükufezâr, Hanımlara Mahsus Gazete, Kadın Dünyası, Kadınlık. The struggle, starting with the gain of education right became the beginning of women's movement and the end of social isolation. They became part of business world, obtained some political rights, while standing against poligamy and wearing headscarves in public. The efforts of these Ottoman women, resulted in a new female identity. It is crucially essential to include the legal requests and subsequent regulations of women in this research.

Keywords: *Tanzimat, II. Meşrutiyet, Hanımlara Mahsus Gazete, women's rights, societies*

1. GİRİŞ

Kadın olmak ve yazmak arasında karmaşık ve bir o kadar da çelişkili bir ilişki vardır diyor Fatmagül Berktaş ve bunu söylerken bizlere ''Kadın olmak ve yazmak ya da farklılık fark yaratır mı?'' diye bir soru yöneltiyor. Ne sanatın ne edebiyatın, cinsiyetinin olmadığı, koşulların, kadınlar ve erkekler için aynı olması gerekliliği savunulan bir gerçek. Peki, bu tezi kim savunuyor? Kadın yazarlar! Bir erkek yazarın,-ben insan olarak yazıyorum bir erkek olarak değil- dediği duyulmamıştır. Nedeni ise, kendilerini belki de insanlığın tek temsilcisi olarak görmeleridir ki, bunu belirtmelerine ihtiyaçları yoktur (Berktaş, 1998). Aslında burada sorguladığımız şey kadının, düşüncelerini ifade etmeye, kendi ismini koymaya ve kendi hak iddiası için yazarak varoluşunu ispat etmeye çalışması yolundaki adımlarıdır.

Kadın hakları, insan hakları konusunun dünya nüfusunun yarısı ile ilgili bölümüdür. Haklar bakımından kadına biçilen vazife hiç şüphesiz analıktır. Bu vazife kadını sınırlı bir alanda bırakmış ve bu alanlardan muaf olan erkekler her çeşit gelişme imkânı bulmuştur. Böylece erkek elde ettiği haklarla kendisine üstün bir yer sağlamış, kadın; bütün bu imkânsızlar ve kendisine eşit hak vermeyen erkeğin; anası, bacası, eşi ve çocuğu olduğu için susmak zorunda kalmıştır. Fakat süreç içerisinde kadınlar insan hakları için mücadeleye başlamışlardır (Taşkiran, 1973).

Simone de Beauvoir, kadının tarih içindeki yerini tanımlarken onun Marksist ve Liberal teoriler içinde ezilmesini, ikincil bir statüye maruz bırakılmasını ve kadının zaman içinde erkek baskısına karşı başkaldırıda bulunduğunu belirtmiştir. Peki, feminist araştırma sürecinde sadece salt kadın bilgisine ulaşmak ne kadar doğrudur? Bu yeterli değildir. Önce kadının yaşamını dönüştürme ve özgürleştirme

mücadelesine katkıda bulunmak gerekir. Bu gelişmelerle birlikte kadın tarih kavramı ortaya çıkmış ve feminist tarih kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Çakır, 2011). Feminist teorilerin gelişimi ise genel insan hak ve özgürlüklerini tartışarak buradan hareketle kadın hak ve özgürlüklerinin kadınlara ne kadar yansıdığı, ne kadar yansması gerektiği ve kadının toplumsal alandaki kadın-erkek eşitliğinin gerekliliği üzerinde duran ve gelişimini sağlayan bir olgudur. Liberal anlayış ile ortaya çıkan feminizm de cinsiyetler arasında imkân ve fırsat eşitliği sağlarken, sosyalist feminizmde toplumsal cinsiyet kuramı tamamen ortadan kaldırılır (Legourre, 2015).

Feminizm, 19. yüzyılda literatürümüze giren bir kavramdır. Temel olarak feminizm; cinsiyet ayrımcılığı ile ortaya çıkan sorunların kadın açısından değerlendirilmesidir. Feminizm yani kadına özgü cinsiyetin başlıca savunduğu durum ise kadınların toplumsal alandaki hak ve özgürlükleridir. Feminizmin ilk olarak şekillenmeye başlaması, toplumsal değişim ve devrim düşüncesine temel oluşturan olay ise eşitlik, özgürlük adalet ve hak gibi olguların yaygınlaşmasını sağlayan Fransız İhtilalidir (Legourre, 2015).

Kadın hareketinin, çıkış noktası özgürlük ve eşitliktir. Bu hareket, siyasi ve ekonomik bir dönüşümle birlikte geleneksel yaşam biçimlerinin değiştiği, toplumun özgürleşmeye başladığı, 18. ve 19. yüzyıl boyunca ideolojisini belirleyen feminizm kavramının çıkış noktası olmuştur. Kadınların kendilerine yüklenen rol kalıplarından çıkarak toplumun yapısal ve kurumsal değişimini destekleyen 19. yüzyılın önemli siyasi gelişmeleri sonucunda gerçekleşen bu değişimin ilk somut örneği yukarıda da bahsettiğimiz 1789 Fransız İhtilâli olmuştur (Çakır, 2016). İhtilalden sonra demokratik ilkelerin belirlenmesine rağmen kadınlar ne yazık ki eskiden sahip oldukları hakları bile yitirmişlerdir. Bunun doğal bir sonucu olarak kadınlar, bütün bu devrim hareketi süresince hakları için talepte bulunmanın yanı sıra bu haklar için mücadele etmeye başlamışlardır. Bu süreç diğer toplumları da etkilemiş devrimin yarattığı sınıfsal mücadeleden bağımsız olarak kadın hakları mücadelesine dönüşmüştür (Tekeli, 1982).

Fransa 'da başlayan bu değişim rüzgârı ile birlikte kadınlar kendilerine oy hakkı tanınmasını istemiş ve kadınların en doğal haklarının çiğnenmesi eleştirilmiştir. Kadınlar, toplumun bir diğer unsuru ise, kadının siyasal haklarından mahrum bırakılmasının eşitlik ilkesine aykırı olduğunu savunmuşlardır. Bu duruma

tarihin ilk feministi olarak görülen Fransız Olympe de Gouge, 1791’de yazmış olduğu kadın hakları beyannamesiyle; bir kadınlar meclisi kurularak, oy hakkının erkekler kadar kadınlara da tanınmasını, erkeklerle eşit insan haklarının kadınlara da verilmesini istemiştir (Tekeli, 1982).

Osmanlı toplumunda kadın kimliğinin tarihçesine baktığımızda, kadının ev dışında bir kimliğinin oluşabilmesi uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Kamusal alanda varlığını gösteremeyen kadın, ev içinde özel alanda kendisine bir kimlik oluşturmak zorunda kalmıştır. Bu kimliklerin içinde aile reisine kan bağı ile bağlı olmayan kadınlar yani cariyeler, evlatlıklar ve gelinler ev halkı olarak görülebilmüş, evlenen kadın, eşinin soyadını alarak artık kocasının ailesinin bir üyesi olmaya başlamıştır. Cariye ve evlatlıklar ise, isimleri değiştirilerek eski kimlikleri yok sayılmıştır. Özellikle köle kullanımına karşı İslam’da yasaların yumuşak olması, ev işlerinde köle kullanımını yirminci yüzyılda ancak sona erdirmiştir. Osmanlı feministleri de artık cariyelik kurumunun sona erdirilmesi, kadınların eğitilmesi, kadının konumunun iyileştirilmesi talebinde bulunmuşlardır (Davidoff, 2002).

Batı’da olduğu gibi modernleşme ve özgürleşmenin başladığı yerde mevcut olduğu ortam nasıl olursa olsun mutlaka bir hareket olmak zorundadır (Çakır, 2002). Başlangıçta kadınların başlattığı bu hareket, Avrupa kökenli olarak başlasa da kadınların yaşadığı tüm sıkıntılar evrenseldir. Bu nedenle hareket bütün dünya da olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de kendini göstermeye başlamıştır (Yürüt, 2017). Peki, bu durumun gelişimi nasıl olmuştur? Osmanlı Devleti Avrupa’da cereyan eden Fransız İhtilâli’nin getirdiği değişimin gerisinde kalmamış, özellikle batıya giden aydınlar imparatorluğun toplumsal yapısı ile ilgili değişimleri başlatmıştır. Bu değişimin temel noktalarından biri de kadın hareketi olmuştur. Bernard Caporall’a göre kadının kurtuluş hareketinin başlangıç noktası Tanzimat dönemi olmuştur. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Avrupa’da başlayan ideolojik gelişmelerden etkilenen Türklerin, bir dizi iç reform ile batıya yönelmeleri bu ferman ile gerçekleşmiştir (Caporall, 1982).

19. yüzyılda yapısal bir dönüşüm içine giren Osmanlı Devleti, eğitim sistemini ve hukuksal düzenlemeleri ile bu dönüşümü yaşamaya başlamıştır. Yönetimde yeni düzenlemeler başlamış, vatandaşlar arasında eşit haklar ve ödevler tanınmış ve bu aşamayla başlayan değişim kadının toplumdaki yerini de tartışma

konusu yapmıştır (Güzel, 1985). Tanzimat fermanında kadına dair yeni hükümler yer almamış olmasına rağmen birtakım yeni uygulamalar, bütün ülke işlerinde olduğu gibi kadınlara ait meselelerde de kendini göstermeye başlamıştır. Kadınlar lehine yapılan bu faaliyetlerin içinde kızlara yeni okullar açılıyor, eski yasaklar kısmen yumuşatılıyor, düşünce ve yazı alanlarındaki kadının, aile içindeki hak ve sorumlulukları lehinde makaleler çıkmaya başlıyordu. Kadın hakları bakımından bir başlangıç olarak kabul edilen bu durum, II. Meşrutiyet ve sonrasında da devam ediyordu (Taşkiran, 1973).

Tanzimat'la başlayan kadınlara yönelik faaliyetlerin ilki, 1858 Arazi kanunnamesinin çıkarılmasıdır. Bu kanunname ile birlikte kadınlarda erkek evlatlar gibi veraset hakkına sahip olmuştur. Kadınlar eğitim olanaklarından faydalanmaya başlamışlardır. 1842 yılında kadınlara ebelik kurslarının açılması ile başlayan eğitim faaliyetleri, 1858 yılında ilk defa kız öğrenciler için rüştiyelerin açılması, 1869'da sanayi okullarının ilk defa faaliyete başlaması ve kızlar için öğretmen okullarının açılması ile birbirini takip etmiştir. Kız çocuklarının eğitim hakkını elde etmesi ile birlikte kadının özgür çalışma hayatına girmesi beraberinde gelmiştir (Güzel, 1985).

Tanzimat dönemi ile birlikte bazı aydınlar Türk kadının elde etmesi gereken haklar konusunda da fikirlerini beyan etmeye başlamışlardır. Ama bunların bir kısmı geleneksel anlayıştan fazla kopamamış, kadını evin dışında düşünememiştir. Fakat birleştikleri nokta kadının eğitiminin gerçekleştirilmesidir. Bu dönemde ortaya çıkan dergiler ise kadınların lehine yazılar yazmaya başlamıştır (Taşkiran, 1973). Kadınlar da kendilerini ifade etmek için yine basını kullanmışlardır. Artık dönemin gazete ve dergilerinde kadınlara yönelik sayfalar ve ekler görülmeye başlanmıştır. İlk kadın dergisi olarak nitelendirebileceğimiz yayın ise, Terakki gazetesinin *Muhadderat* alt başlıklı olan gazetesidir (Çakır, 2016). Fakat yalnızca kadınların çıkarmış olduğu ilk dergi ise sahibinin de kadın olduğu 1869' da çıkan *Şükûfezâr*'dır. Derginin ilk sayısında Arife Hanım'ın kaleme aldığı yazı, derginin çıkarılma amacını özetlemektedir. Yazar, bu yazıda kadın erkek eşitliğine vurgu yaparak kadınlara "saçı uzun akli kısa" diye yakıştırmaya yapan erkekler için bu eşitliği mücadele ederek ispat edeceğiz demiştir (Demirdirek, 2016).

Tanzimat Dönemi ile başlayan bu sürecin, asıl başlangıcı ve kadınların basın-yayın hayatında yer aldığı dönem Hamidiye dönemi olarak adlandırdığımız,

Abdülhamit dönemidir. Bu dönem de çıkarılan gazete ve dergiler ise, Vakit Yahut Mürebbi-i Muhâdderat (1875), İnsaniyet (1882-1883), Hanımlar (1882-1883), Mürüvvet (1885-1886), Parça Bohçası (1887-1888), Hanımlara Mahsus Gazete (1893-1907), Ayine (1874-1876), Aile (1880), Takvim-i Nisa (1899-1900) yayınlarıdır. Bu dönemdeki gazete ve dergilerin amacı, Türk kadınıni yetiştirmek, kültür seviyesini yükseltmek ve kadınların hakları olmuştur. Fakat dönemin yönetim anlayışı ve sosyal yapısı bu tartışmalara henüz hazır değildir. Bu nedenle dergiler özellikle kadın eğitimi üzerinde durmuşlardır (Kurnaz, 1992). Bu yayınların içinde uzun soluklu olması ve dönemin entelektüel kadınlarının yer aldığı Hanımlara Mahsus Gazete dikkat çekmektedir. Gazetenin yazı kadrosunda Fatma Aliye, Emine Semiye, Nigâr bint-i Osman, Makbule Lemân gibi isimler yer almaktadır. Her biri dönemin aristokrat ailelerinin kızları olan bu isimler için kadınlık şiarının yükseltilmesi ancak eğitimle gerçekleşecektir. Kadınlığı hor gören anlayışın eleştirildiği yazılar ile birlikte iyi eş, iyi anne, çocuk bakımı, ev işleri, sağlık ile ilgili yazılar dönemin edibe ve şairlerinin konusu olmuştur (Demirdirek, 2016).

II. Meşrutiyet kadın hakları konusunun hızlandığı ve bu çalışmaların arttığı bir dönemdir. Bu dönemde Tanzimat’a nazaran daha fazla yeni dergi ve gazeteler yayına girmiş, dernekler açılmış ve bu derneklerdeki faaliyetler için ‘kadının bağlı bulunduğu kelepçelerden kurtulması’ yönünde yazılar yazılmaya başlanmıştır. Fakat dönemin hâkim gücü olan İttihat ve Terakki’nin kadın hakları için takındığı olumsuz tavır, partinin savunduğu özgürlük düşüncesine ters düşmüş ve eleştirilere maruz kalmıştır (Güzel, 1985). Bütün bu olumsuzluklara rağmen kadınlar, Meşrutiyet’in getirdiği (Kurnaz, 1992) özgürlük ortamı ile kadın gazete ve dergilerinin sayısının artmasını sağlamışlardır. Bundan önceki dergilerin içeriği genelde kadın eğitimi, moda gibi konular iken artık kadın hakları ön plana çıkmaya başlamıştır. Hatta Batı’daki Feminist hareketler takip edilmiş, devletin konuyla ilgili uygulamaları bile eleştirilmiştir (Çakır, 2016). İlk feminist hareketlerin görüldüğü II. Meşrutiyet döneminin özgürlük ortamında Ziya Gökalp’ın gündeme getirdiği ‘Yeni Hayat’ anlayışı, toplumun yapısının değişmesini öngörüyordu ki kadın Osmanlı’da görülen geleneksel kalıpların dışına çıkmalı, evinin dışına çıkıp dış dünyaya açılmalı, topluma entegre olmalı ve özgürleşmeliydi (Toprak Z. , 2015).

1908 yılı ile birlikte kadın dergi sayılarında bir artış meydana gelmiştir.1908’de ilk olarak Demet, hemen ardından ise Mâhâsin ve Kadın dergisi yayımlanmıştır (Çakır, 2016). Bu dergileri, Kadınlar Dünyası, Erkekler Dünyası, Seyyale, Kadınlar Âlemi, Siyânet, Kadınlık, Kadınlık Hayatı, Bilgi Yurdu Işığı, Genç Kadın, Türk Kadını, İnci, Hanım, Kadınlar Saltanatı, Hanımlar Âlemi, Ev Hocası gibi dergiler takip etmiştir (Kurnaz, 1992). Bu dergiler içerisinde özellikle Kadınlar Dünyası kadın hak ve mücadelesinde feminist söylemlerin ağır bastığı bir dergidir. Dergi, Hanımlara Mahsus Gazetede olan yazarlar gibi sadece kültürlü kadınlardan değil, halkın her sınıfından yazılar beklemiştir (Çakır, 2016).

Dönemin öne çıkan bir başka özelliği de, kadınların, sadece yazıları ile değil birçok kadın örgütü kurarak birlikte hareket etmeye başlamış olmalarıdır. Teali-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Hayriye-i Nisaiyye, Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti, Osmanlı kadınlarının, hak ve hukukunu gözetmek için açtıkları derneklerdir (Toprak Z. , 2015). Aslında kadınların dernek faaliyetleri ilk olarak yardım dernekleri çatısı altında başlamıştır.1898’de Emine Semiye’nin kurmuş olduğu Şefkat-i Nisvan, ve Selanik’te kurulmuş olan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, din ayrımı yapmadan bütün Osmanlı kadınlarına açık olmuştur (Çakır, 1991).

Serpil Çakır, II. Meşrutiyet dönemini değerlendirirken, toplumsal, siyasal alanda başlayan canlılık, toplumun harekete geçtiği taleplerin dile getirildiği bir dönem olarak adlandırır. Bu dönemdeki gelişmeler içinde kadın nerede bulunabilir sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla kadınların yazmış olduğu yazılar vasıtası ile onların tarih içindeki yerlerini tespit eder (Çakır, 2002).

II. Meşrutiyet’ten sonra Feminizm kavramı demokrasi ile bütünleşir. Edebi eserlerde ve yazılarda demokrasiyi mümkün kılmak için kişileri yetiştiren kadın modelleri çizilir. Hatta kadın-erkek eşitliğinin İslamiyet öncesi Türklerde var olduğunu, feminizmin temelinin eski Türk hayatı olduğunu eserlerinde savunanlarda olmuştur. Meşrutiyet döneminin basın ve cemiyet hayatını ve siyasi haklar konusundaki gelişmeleri takip eden Atatürk, Cumhuriyet dönemindeki inkılâpları bu tecrübelerden yararlanarak yapacaktır (Kurnaz, 1992).

Milli mücadele döneminde ise Türk kadınlarının faaliyetlerinin değiştiğini ve Anadolu’daki mücadeleye destek olmak için çalışmalarda bulunduklarını

görüyoruz. Toplumu ilgilendiren bu önemli mücadelede kadınlar, bu seferde vatanın kurtuluşu için birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Kimisi eline silah alıp mücadele ederken, kimisi de geniş kitleleri uyandırmak için basın-yayın faaliyetine hız kesmeden devam etmiştir (Kurnaz, 1992). Anadolu'daki örgütlenme faaliyetlerine de katılan kadınlar, kurulan Müdafaa-i Hukuk derneklerine doğrudan üye olmak yerine sadece kadınların içinde bulunduğu Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu süreçte kadınların önemli katkılarda bulundukları bir gerçektir (Tekeli, 1982). Bu kadınlar arasında en ünlü edipler Halide Edip, Nakiye Elgün, Müfide Ferit Tek bulunmaktadır.

Milli Mücadele'nin sonrasın da artık kadınlar, yalnızca kendi sorunlarını değil toplumu ilgilendiren sorunları da tartışacak düzeye gelmiştir. Ancak toplum hala onları erkeklerle eşit düzeyde görmemektedir. Yeni kurulan Türkiye'de meclis içerisinde Mustafa Kemal'e yakın olan isimler bile kadınlara siyasal hakların verilmesi konusunu eleştirmişlerdir. Meclisin yeni bir aile yasası çıkarmak için çalışmalar yapması ile birlikte İslami esaslar içermeyen Medeni Kanun kabul edilmiş, tek eşlilik, boşanma hakkının her iki tarafa tanınması gibi mevcut değişiklikler olsa da tam olarak kadın-erkek eşitliğini yansıtamamıştır. Hala siyasi haklara sahip olamayan kadınlar için tam olarak kadın hakları elde edilemese de dönemin önemli bir kuruluşu olan Kadınlar Birliği'nin çalışmaları ve politik sürecin değişmesi ile birlikte kadınlar seçme-seçilme hakkını elde edebilmişlerdir (Tekeli, 1982).

2.TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADIN HAKLARINI SAVUNAN 15 KADIN

Tanzimat'ın ilanı ile başlayan modernleşme ile birlikte kadınlar, kendi haklarını elde edebilmek için birçok yöntem kullanmışlardır. Bu yöntemlerin en etkilişi basın-yayın ve edebi eserler aracılığıyla kadınların fikir ve düşüncelerini kaleme alarak hak talebinde bulunmalarıdır. Kadın Hareketinin temellerinin atıldığı Tanzimat döneminden başlayarak, kadınlık durumunun gelişimini ve değişimini anlattığımız birinci bölümde kadın haklarının mücadelesinde öncü olabilecek on beş kadın ile ilgili biyografik ve fikir hayatları ile ilgili bir çalışma yaptık. Bu on beş kadını seçmemizde ki en büyük etken, fikirleri ve düşünceleri ile Osmanlı toplumunda ki kadınları etkilemesi ve hem çağdaşı olan kadın yazarları hem de sonraki dönemlerde kadın hakları için mücadele eden kadınlara öncülük etmesidir.

2.1. Fatma Aliye

2.1.1.Hayatı

Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar uzanan süreçte ilk kadın romancımız olarak kabul görmüş Fatma Aliye, Hicri 1279 Rebiyülahirinin yirmi yedisinde Miladi 9 Ekim 1862 yılında, tarihçi, hukukçu ve yazar olan Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olarak dünyaya gelmiştir (Efendi, 2016).

Yazarın hayatına dair en kesin bilgileri ise “*manevi pederim*” olarak nitelendirdiği Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı ve Fatma Aliye'nin otuz üç yaşına kadar ki dönemini kapsayan “*Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrire-i Neşet*” isimli yapıtından öğrenmekteyiz. Bu eserde daha çok yazarın; çocukluk, gençlik dönemlerini ve eğitimini, Ahmet Mithat Efendi'ye yazdığı mektuplarda verilen bilgilerden anlamaktayız (Aşa, 1993).

İstanbul’da doğan Fatma Aliye Hanımın hayatı, yalnızca İstanbul’da geçmemiştir. Bizzat kendi kaleminden yazdığı mektuplarda naklettiğine göre üç yaşında iken babasının tayini vesilesiyle Halep’e gitmiş iki yıl kadar orada kalmış ve sonrasında İstanbul’a geri dönmüştür. İlk derslerini ise Lofçalı Hacı İbrahim Şevki Efendi’den almıştır (Efendi, 2016). Yetiştği konaktaki lalalar, kahveci başı Süleyman Efendi ve Mösyö Skene¹ Fatma Aliye Hanımın ilk münasebette bulunduğu kişiler olmuştur. Ailesinde yakın olduğu kişi önceleri abisi Ali Sedat Bey’dir. Fatma Aliye’nin kitaplara olan düşkünlüğü abisi ile olan ilişkisini de geliştirmiş hatta yazarın, Bedia isimli romanının konusuna bile sirayet etmiştir. Babasının tutmuş olduğu özel hocalar ise, Lofçalı Hacı İbrahim Şevki Efendi, Mustafa Efendi, Refika Hanım, İlyas Matar Efendi, İranlı İskender Efendi ve Matmazel Alfa Hanım, Fatma Aliye’nin yetişmesinde etkili olan isimlerdir. Yazarın yabancı dil öğrenmeye olan merakı ile birlikte Fransızca öğrenmesi hatta gittiği Yanya, Şam ve Beyrut şehirlerinde karşılaştığı kişilerle dilini geliştirmek için bizzat çaba sarf ettiği bilinmektedir. Fatma Aliye Hanımın muallimlerinden biriside babası Ahmet Cevdet Paşadır. Kızı ile hususi olarak ilgilenmiş hatta felsefe, edebiyat, tarih ve hukuk hakkında karşılıklı çalışmalar yapmışlardır. Bu dersler *Dürûs-ı Aliye* adı ile kaleme alınmıştır.

Yazarın evlenmeden önce on yedi yaşına kadar ki faaliyetleri yoğun bir öğrenme, araştırma merakı içinde geçmiştir (Aşa, 1993). On yedi yaşına geldiğinde Matmazel Alfa ile tahsiline devam etmek isterken padişahın yaverlerinden Tuğgeneral Faik Bey ile evlenme meselesi ortaya çıkmış, 1296 senesinde bu izdivaç gerçekleşmiştir. Evliliğin ilk dönemlerinde Faik Paşa’nın ilim ve edebiyat konusunda, Fatma Aliye Hanımın gerisinde kalması aralarındaki ilişkiyi etkilemiştir. Hatta eşinin elinde ilk defa roman gören Faik Bey, Müslüman bir kadın için roman okumak tehlikelidir düşüncesiyle onları yırtıp atmaya kadar gitmiştir. Eşine karşı gelemeyen Fatma Aliye Hanım ise romanlarını kaldırmak zorunda kalmıştır (Efendi, 2016).

¹ 1812-1886 yılları arasında yaşamış olan İngiliz diplomatı James Henry Skene. Osmanlı’nın Üç Devri adıyla bir kitabı bulunmaktadır. Halep’te İngiliz Konsolosu olduğu dönemlerde Fatma Aliye Hanımla tanışmıştır. bknz: Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye’nin Neşeti.

Bir kaç yıl geçtikten sonra yazar, eşinin de fikir olarak değişmesiyle birlikte önce tercüme yapmaya çalışmış, bu seferde ciddi bir hastalığa yakalanmıştır. Fakat Georges Ohnet'in *Volente* eseri hem kocasının hem de kendisinin hoşuna gitmiş ve eşi Faik Bey'in izniyle bu eseri "*Meram*" adıyla Fransızcadan tercüme etmiştir. Kabiliyeti ailesi, özellikle babası Ahmet Cevdet Paşa tarafından büyük bir övgüyle karşılanmış, hatta eserin Mukaddime bölümünü bizzat kaleme alması edebiyat dünyasında büyük yankılar uyandırmıştır. İlk olarak Servet dergisinde bu tercüme eserin bir bendi yayımlanmıştır. Daha sonra ise Tercüman-ı Hakikat'te, "*Bir Edibe*" unvanlı bir bendi görülmüştür (Efendi, 2016). Böylece edebiyat dünyasına adım atmıştır.

Çalışmaları ile birçok kadını etkisi altına alan Fatma Aliye Hanım, ömrünü kadınlık mefkûresinin yükseltilmesi için yaptığı çalışmalara harcar. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise ne yazık ki sessizliğe bürünür. Bu dönemler tekrar nükseden hastalığı ve kızı İsmet Hanım'ın tenasur ederek Türkiye'yi terk etmesi onu ziyadesiyle üzer. Bütün bunların ardından Fatma Aliye Hanım ömrünün son yıllarını sıkıntılar ve hastalıklarla mücadele ederek geçirmiş bir dönemin büyük öncüsü olan yazar, yalnızlık içinde 14 Temmuz 1936 tarihinde vefat etmiştir (Aşa, 1993). Fatma Aliye Hanımın ölüm tarihi ile ilgili birçok kaynak 1924 veya 1926 olarak yanlış tarih vermişlerse de bizzat cenaze törenine katılan Taha Toros yazarın ölüm tarihinin Temmuz 1936 olduğunu kesin olarak belirtmiştir (Toros, 1992).

2.1.2.Çalışmaları

Fatma Aliye'nin ilk yazıları okunduğu zaman bu yazıların bir kadın tarafından kaleme alınamayacağı düşünülmüş, üslûp bakımından Ahmet Mithat Efendi'yi düşündürdüğü için bu eserlerin Ahmet Mithat Efendi'ye ait olduğu zannedilmiştir. Öyle ki yazar, ilk yazılarında kendi adını kullanmaktan çekinmiş olmasına rağmen sonunda gerçek adı ile basın ve edebiyat alanına girmiştir (Toros, 1992). Fatma Aliye Hanım'ın çevirilerle sınırlı kalmayan yazın hayatı, özellikle yetişmesinde büyük payı olan Ahmet Mithat Efendi ile ortak kaleme aldığı, *Hayal ve Hakikat*, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde 15-26 Aralık 1876 tarihinde "*Bir Kadın ve Ahmet Mithat*" imzalarıyla yayımlanmıştır.

Yazar, ilk olarak ismini üst düzey ailelerin yaşamlarını konu aldığı Muhâdderat adlı romanın da kullanır. Bundan sonraki romanlarında da kahramanı kadın olan; Refet, Udî, Muhâzerat, Fransızcaya tercüme edilen Levâyıh-ı Hayat eserleri takip eder. Bu eserlerde genellikle kadın kahramanlar, sevgiyi evlilikte bulacakları düşüncesiyle yetiştirilmiş, ama evliliklerin de hayal kırıklığına uğramış, bir kısmı bu duruma boyun eğmiş, bir kısmı da bu durumu değiştirmek için mücadele etmişlerdir. Bir başka eseri olan Enin de ise, yine bir kadının başından geçen aşk hikâyesinin ihanetle sonuçlanması ve kadının tek başına ayakta kalabilme mücadelesini işlemiştir. Bütün bu romanlarında aile ve evlilik konularına değinen yazar, kadının eğitiminin tek başına ayakta durabilmesi için ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

Türk Edebiyatı'nda roman yazan ilk kadın olan, toplumsal sorunlara hatta kadın sorunlarına değinen romanları, makaleleri, yardım derneklerinde yaptığı çalışmalar ve konferanslarda yaptığı konuşmalar ile kadınları aydınlatmaya çalışan Fatma Aliye Hanım (Kızıltan, 1993), İslam'daki çok eşliliği de yine kaleme aldığı makalelerde dile getirmiştir. Hatta Mahmut Esat'ın Malûmat gazetesinde çok eşlilik konusu için kaleme aldığı yazılarına karşılık Fatma Aliye Hanım cevaben "*Taadüd-i Zevcât Zeyl*" adlı makalesini yazmıştır. İslam dininin çok eşliliğe müsaade etmesine rağmen ancak belli şartlar yerine getirilirse evliliğin gerçekleşebileceğini belirtmiş ve Nisvan-ı İslam adlı kitabında çok eşlilik konusunda, Batılı hanımlara malûmatlar vermiştir. Kadınlığın önemli bir sorununu dile getiren Fatma Aliye Hanım İslam'da taaddüt-i zevcâta (çok eşlilik) karşı, boşanmanın kadın için bir hak olduğunu eğer ki kadın istemezse eşleriyle evli kalma zorunluluklarının olmadığından söz etmiştir (Karaca, 2011).

Fatma Aliye, Ağustos 1895'te yayım hayatına giren ve kadrosunun çoğunluğu kadınlardan oluşan Hanımlara Mahsus Gazete'nin yazar kadrosu içinde de yer almıştır. Tıpkı onun gibi Emine Semiye, Şair Nigar gibi devrinin kültürlü kadınlarının yayınlarını topluma tanıtan bu derginin yayın amacı ise, özellikle nesil yetiştiriciliği konusunda kadınların geliştirilmesi vurgulanırken, kadının içinde bulunduğu toplum ile bağ oluşturmalarının gerekliliği de belirtilmiştir. Dergideki yazılarda kadınlar, kendi kimliğinin önemini vurgulayarak, erkeklerle konumları açısından kıyas yapmışlardır. Bu bağlamda Fatma Aliye Hanım yazdığı bir yazıda

kadınların gelişiminde en büyük engelin erkekler olduğunu belirtmiştir (Çakır, 2016):

“Temeddün eden milletlerin ulum-u fûnunda evvela erkekleri terakki eyledikleri ve kadınların, onlara peyrev oldukları görüliüyor. Erkekler, o hazineye girdiklerinin iptidasında kendilerini takip eden kadınları kıskanıp, o hazinenin cevherlerini onlardan sakınmak istiyorlar. Güya ki hakk-ı takaddüm-ü hod-gamlık ile bir hakk-ı tasarruf ve temellük yerine koymak istiyorlar. Bu hep böyle olmuş, böyle gelmiş şeylerdendir. Ama ‘böyle olmuş’ dememiz ‘böyle yapmışlardır’ demektir. Yoksa bu ilm-i fazlın sahibi olan cenab-ı feyyaz-ı mutlak hazretleri ani kullarının erkeğine dişisine hep birden ihsan buyurmuş olduğundan, bunu kadınlardan diriğe erkeklerin iktidarı erişebilir mi ? (Aliye, 1895)”

Kaleme aldığı makalenin devamında ise, erkeklerin, bilim ve sanat hayatında kadınlar için bir engel oluşturduklarını savunan Fatma Aliye, Avrupa ve Amerika da bile tıpkı Osmanlı erkekleri gibi hareket edildiğini söyleyerek, Avrupa’da ediplik yapan kadınlara *“bas bleu-mavi çorap”* gibi aşağılayıcı bir lakap taktıklarını dile getirmiştir.

Yazılarında, İslam kadınlarının, özellikle kendi geçmişlerini bile bilmediklerini belirten, bunun içindir ki *Meşahir-i Nisvan-ı İslam* (Ünlü İslam Kadınları) adındaki çalışması için yaptığı incelemelerde eski dönemlerde yaşayan İslam kadınlarının başarılarından örnekler vermiştir. 13. yüzyılda Süyûti adlı tarihçi zamanında profesörlük düzeyinde eğitim veren, sayıları yüze yakın kadın müderrisler olduğunu belirtmiştir. Kendisinin de şaşırdığı bu araştırmalara göre *“Avrupa’da bile o zamanda böyle kadınlar yoktu”* diyenleri kınayamadığı gibi tarihte karşılaştığı başka örneklerle aynı durumu yaşamıştır. Mesela İbn-i Hallikan gibi önemli bir tarihçinin (1211-1281) Zeynep Hanımdan diploma aldığını öğrenmesi örneğinde olduğu gibi Fatma Aliye, İslamiyet’in kadının eğitim ve öğrenimine engel olduğu kanısını ortadan kaldırılabileceğini vurgulamış, hatta yabancı kadın dostlarına bu bilgileri aktarmıştır. Aldığı tepkileri ise şöyle açıklamıştır: *“...Fakat bunlar kıskanmadılar. Biz onların Madam Sevinilerini, Madam Stellerini, Madam Montegülerini nasıl seviyorsak, onlarda bizimkileri sevmeye hazırlandılar. İsimlerini yazdırdılar, evsafirlerini kaydettiler. Seve seve cüzdanlarını kapayıp sinelerine koydular* (Çakır, 2016).”

Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti gelişen bilim ve teknolojiye uyum sağlamak için modern okullar açmıştır. Bu eğitim kurumlarının kadınlara özgü olmaması dönemin aydın kadınları tarafından dikkate alınmış ve kadınların eğitim meselesi Tanzimat dönemi ile birlikte modernleşmenin aslı unsurları arasında yer almıştır. İşte Fatma Aliye Hanım'da kadınların eğitim meselesini, hem makalelerinde hem romanların da kaleme alırken, bu konuyu "iyi eş, iyi anne" sloganıyla bağdaştırmıştır (Karaca, 2011).

"Nice zamandan beri Osmanlı kızlarının süret-i talim ve terbiyeleri hakkında birçok sözler cereyan etmekte bulunmuş, hususiyle gazetelerde kısm-ı nisa küşad olunalı, hanımlar gazetesi çıkmaya başlayalı bu bahisler tekessür etmiştir. Kimi alaturka terbiye iyidir, der kimisi alafranga terbiyenin muhassehatından bahsetmek ister. Türlü türlü surette terbiye göstermek isterler. Nev nev talimlerden bahsederler. Asıl düşünülecek şey hüsn-i terbiyedir ki, bu alafranganın içinde de vardır alaturkanın içinde de. Süret-i ta'lime gelince: İslamiyet'in mani-i te'allüm ve terakkiyi nisvân olması hakkında bazı ecanibin isnadâtı, nasıl bir kizb-ü dürûğ olduğu malumdur. Beşikten mezara kadar taleb-i ilme ve ilmi Çin'de dahi olursa almaklığa memur olmakta kadın ve erkek ayrılmadığı cihetle istidat ve heves ve arzuya göre tahsil ve teallümde nisvanın dahi ilerlemesi Avrupa'ca olduğu gibi İslamlarca dahi makbul ve merguptur. ...Bu kabilden olarak evvelce benat-ı Osmaniye'nin ziyadece okuyup yazmaları adeta iyi bir şey ad olunmamakta idi. Peygamberimiz Efendimiz hazretlerinin talim ve tahsil-i etfal hususundaki gayretleri ve bu baktaki himem-i seniyyelerinde kız ve erkek çocukları âdem-i tefrikleri malumdur. Hatta Bedir gazasında te'diye-i bedel edemeyen ümeraya nakit mukabilinde on çocuğa okuma yazma öğretilmesi şart konulup on çocuğun talimi hitam buldukta, bedeli ödemiş addolundu ki bu babta da erkek ve kız çocuklar tefrik olunmamıştı. Artık kız çocukların okuyup yazması lazım değildir, demeye kimin ağzı varabilir? (Aliye, 1896)"

Fatma Aliye, kadınların eğitim ve öğretiminde biraz da babasının etkisiyle İslami ve muhafazakâr bir yaklaşımı benimser. Kadınların eğitimi ile ilgili düşüncesi ise, yabancı tarihleri okumak yerine kendi tarihimize, kendi özümüze dönerek İslami kaynaklara yönelmek olarak vurgular. Kızlarımızın, Türklük ve Osmanlılık terbiyesiyle yetişmesini isterken, bir Fransız veya bir Alman terbiyesiyle yetişmesini

de hoş görmez (Karaca, 2011). Hanımlara Mahsus Gazete de bu konuyla ilgili yayımladığı ‘‘Talim ve Terbiye-i Benât-ı Osmaniye’’ isimli makalesi ile bu fikirlerini dile getirmiştir:

‘‘Bizde ise Fransız muallimesi ile terbiye edilen kıza Fransız terbiyesi veriliyor. İngiliz muallimesinden tederrüs edilen kıza İngiliz terbiyesi veriliyor. Alman veya sair muallimler ile terbiye edilenler de o terbiyeyi alıyor. Sûret-i terbiyedeki bu tenevvü ve karışıklık nisvân-ı osmâniyye için hoş görülemez. Bu suretle Türklük ve Osmanlılık terbiyesi nerede kalıyor? Evet, her halkın kendi ahlak ve âdâtına ve ahvâline münasip bir terbiyesi olduğu gibi asıl Türklük ve Osmanlılık terbiyesi de halen ve tab’an bize yakışan bir terbiye değil midir? (Aliye, 1896)’’ Burada dikkati çeken en önemli şey ise Fatma Aliye’nin yerli kalarak modernleşme düşüncesine sahip olmasıdır. İşte bu sebeptendir ki İslam kadınlarının biyografilerini içeren *Namdarân-ı Zenân-ı İslamiyan*’ı kaleme alır. Hem Türk-İslam kadınlarını hem de İslam kadınlarını batıya anlatmayı hedefler (Karaca, 2011).

Meşruti yönetimle birlikte kadının, eğitim olanağına kavuşması beraberinde çalışma hayatına atılmasının gerekliliğini de ortaya koymuştur. Özellikle İstanbul, Selanik gibi büyük şehirlerde bulunan üst düzey ailelerin kadınları toplumsal çalışmalarda kendi hakları için mücadele etmeye başlamışlardır. Kadınların, basın-yayın hayatında da aktif bir şekilde yer almaya başlamaları, kadınların eğitilmesini, çalışma hakkı tanınmasını, sokağa kısıtlama olmaksızın çıkabilmelerini, giysilerine müdahale edilmemesini savunan yazıların yer aldığı birçok kadın dergisinin ortaya çıkmasını sağlar (Kızıltan, 1993). Kadının kamusal alanda da varlığını kabul ettirebilme çabaları Fatma Aliye’nin makalelerinde yer almış hatta *Terbiye-i İçtimaiye* başlıklı makalesinde bu konuya değinmiştir:

‘‘ Kadınlar kendi âlemlerine bırakılalı, israf ve sefahatten mesul tutulmayalı, hidemat-ı vatandan vazifesiz bulundurulalı, terakkiyat-ı ulûm ve sanay-i müşareketden alıkonulalı işsizlikten, meşguliyyetsizlikten bunların bir takımı arasında en ziyade terakki eden şey dedikodu, yekdiğerine rekabet, bühtân gibi ahlaksızlıklardır. Atalet ve meskenetin ahlaka su-i tesiri olduğu malumdur.

Bir hereke fabrikası bir hayli İslam kadınlarını namus ve edep dairesinde çalıştırıyor. Bizde bir basma fabrikası sahibini ihya eder. Bu gibi fabrikalar açılsa kadınların çalışabileceği gibi daireler olamaz mı? Hiç olmazsa tireyi makaraya

saracak, basmayı katlayacak olan makineleri idare edemezler mi? Daha olmazsa makaraları kutulara, basma toplarını denklere de istif edemezler mi? Hele dantelâ fabrikalarında kadın erkekten ziyade istidat göstermez mi? Bir takım işsiz güçsüz kadınlar bir idare tahtında, bir müdire idaresinde bulunsalar terbiye-i içtimaiyeden hisseyab olsalar iyi olmaz mı? Bu suretle aileler arasında sefaletlere de çaresiz olunmuş olmaz mı? (Aliye, 1909)’’

Terbiye-i İçtimaiye’de Fatma Aliye Hanım kadınların üretken bir konuma geçtiğinde hangi işleri yapabileceğini de sıralamıştır. Özellikle eğitimsiz kadınların yapabilecekleri işleri önermiştir. Konferanslarında bile kadının aile içindeki konumunun, sosyal hayatın içinde çalışarak elde edeceği mevkiyle değişime uğrayacağını vurgulamıştır (Karaca, 2011).

Fatma Aliye sosyal yardım çalışmalarında da yer almıştır. 1896 yılında meydana gelen Yunan savaşı esnasında yaralılara yardım etmek için ailelerden bağış toplamış hatta Tercüman-ı Hakikat gazetesi aracılığı ile kadınları yardıma çağırmıştır. Bu faaliyetler Balkan Harbi esnasında da devam etmiş ve bir yardım cemiyeti olan Cemiyet-i İmdâdiye’nin başkanlığını da yapmıştır (Kurnaz, 1992, s. 62). Savaşın devam ettiği günlerde kadınlarımızı yardıma çağırarak amacıyla Müdafaa-i Milliye Osmanlı Kadınlar Heyeti’nin, Darülfünunun toplantı salonunda yaptığı içtimalara, yakın arkadaşları Halide Edip, Nakiye Hanım, Şair Nigar gibi önemli isimlerin bulunduğu ve nerdeyse beş bine yakın vatansever kadının katıldığı toplantıda, kendisi de hatip olarak bir konuşma yapmıştır:

‘‘...Düşmanların şimdi bizi çıkarmak istedikleri yerler ecdadımızın kanları pahasına alınmıştır. Niye asırlardan beri bize olan hücumlarla bu yerler defaatle sulanmamıştır. Bu topraklar ecdadımızın kanlarıyla yoğrulmuştur. Bizim buna irtibatımızın pek kavî olması tâbii bulunduğundan müdafaa-i milliye gayreti kadınlarımızda da tezahür eylemiştir. O ecdat kadınların da ecdadıdır; bu vatan kadınların da vatanıdır; milletin istikbali de dâhildir. Zira bu milletin yarısını da kadınlar teşkil ediyor. Üç yüz seneden beri devam eden gaflet uykusundan uyanalım! Kadınların insanlık cemiyetindeki, İslamiyet’teki mevkiini cümlemiz anlayalım! Dünya ve ahretimizi imara çalışalım. Saadet devrinde erkekler gibi kadınlardan da cennetle müjdelenenler ulundu. Din, millet ve vatan uğruna çalışmakla Cenab-ı Hakk’ı kendimizden hoşnut eyleyelim. (Kurnaz, 1993)’’ Milli konularda yapmış

olduğu konuşmaların biri de İstanbul'un fethinin yıldönümüdür ki bu tarihler I. Dünya Savaşı'nın başladığı günlere rastlar. Dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın himayesinde Millet Tiyatrosu'nda düzenlenen müsamerede yapmıştır (Toros, 1992).

Türk edebiyatında roman yazmış ilk kadın olan Fatma Aliye, sadece romancı kimliğiyle değil toplumsal sorunlara ve kadın sorunlarına dair görüşleri olan bir yazardır. Özellikle kadın sorunlarını ele alan romanlar ve yazılar yazmıştır. Bu sorunlara çözüm bulmaya çalışan, bunu yaparken İslami değerlere de sahip çıkan yazar, mütareke yıllarından sonra yazar olarak ve aydın olarak yavaş yavaş üretkenliğinden uzaklaşır. Hatta Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyet'in ilanından sonra eylemsiz bir döneme geçiş yaptığı görülmektedir (Kızıltan, 1993).

2.2. Emine Semiye

2.2.1.Hayati

Ünlü devlet adamı, hukukçu ve tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın üçüncü evlâdı olan ve ilk kadın edibemiz Fatma Aliye Hanım'ın kız kardeşi Emine Semiye; Hicri takvime göre, 1 Ramazan 1280/Miladi 9 Şubat 1864 yılında doğmuştur. Ahmet Cevdet Paşa, kızına, annesinin isminin verildiğini, yine doğum haberini aldığı Adviye Hanımın mektuplarından öğrenmiş ve bu duruma oldukça memnun olmuştur.

Emine Semiye, tıpkı ağabeyi Ali Sedat ve ablası Fatma Aliye gibi evde eğitim almıştır. Eğitimi ile ilgili elimizde çok fazla kaynak bulunmadığı için hem kendi makalelerinden hem de hakkında yazılan makalelerden yola çıkarak iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Fransızca konuşma ve yazma öğrendiği, Arapça ve Farsça bildiği, ayrıca tasavvuf bilgisine sahip olduğu anlaşılan Emine Semiye Hanım'ın coğrafya bilgisinin de olduğu, Şair Nigar Hanım'a yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır. Yazarın, Şura-yı Ümmet gazetesinde yayımlanan *Yemen Hakkında* başlıklı yazısı coğrafyanın yanında sosyal meselelere karşı ilgisini ve tarih bilgisinin de olduğunu gösterir. Bu yazıda Osmanlı Devleti'nin, Yemen politikası üzerine ayrıntılı bilgiler vermesi Emine Hanımın sosyal meseleler için duyarlılığını anlamamızda son derece önem arz eder (Karaca, 2010). *Nevsal-i Milli*'de yer alan bilgilere göre, küçüklüğünden itibaren edebiyata hevesli olmasına rağmen, ablası Fatma Aliye Hanım gibi tarih ve din derslerinde fazla ilerleyememiştir. Fakat

özellikle Felsefe ile ilgilendiği nakledilmiştir (Emine Semiye Hanımefendi, 1330, s. 320).

Ahmet Cevdet Paşa çocukları için konak eğitimini uygun görmüş, bu sebeple kimya dersleri için bir laboratuvar kurulmuş, böylece Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin de müspet bilimlere yönelmeleri sağlanmıştır. Öyle ki bu durum, onların pozitif bilimler ile ilgili eserler vermelerinde etkili olmuştur. Özellikle Emine Semiye'nin "*Hanımlara Dürus-u Hikmet*" başlığı ile Hanımlara Mahsus Gazete'de yazdığı öğretici olan yazı serisinin, bu eğitimlerin etkisi ile ne kadar bilgili olduğunu bizlere göstermektedir (Kaymaz, 2008).

Aslında tüm bu veriler, Emine Semiye'nin, düzenli ve okullaşmış bir eğitim almasa da çok yönlü ve derin bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir. Ama yine de aldığı eğitimi yeterli görmediğini eseri olan Hürriyet Kokuları'nda şikâyet eder. Ona göre, dindar bir anne ve çağına göre ileri görüşlü bir babadan aldığı eğitim, kendisinde tezatlıklar oluşturmuştur. Ancak derin araştırmalar sonucunda kendince bir fikir edinmesini sağlamıştır ki (Karaca, 2010) ablası Fatma Aliye Hanım gibi hem doğu hem de batı kültürü almasına rağmen Emine Semiye Hanım ablasına nazaran daha batılı, daha atak ve hareketli bir yapıya sahip olmuştur (Toros, 1992).

Ayrıca Murat Uraz'ın naklettiğine göre Emine Semiye Hanım eğitimini bunlarla sınırlandırmamış, İstanbul'da hususi tahsil gördükten sonra dört yıl Paris'te kalmış, iki yıl ise İsviçre'de sosyoloji ve psikoloji araştırmaları yapmıştır. Hatta bir dönem Selanik'te Askeri Rüştiye'de Farsça muallimliği de yapmıştır (Uraz, 1941). Emine Hanımın ayrıca Selanik'te bulunduğu sıralarda İnas Mekteplerinde maarife müfettişlik de yaptığı ve memur kızlarını okuttuğu da bilinmektedir (Emine Semiye Hanımefendi, 1330).

Emine Semiye Hanım, iki defa evlenmiş ve bu evliliklerinden dört çocuk sahibi olmuştur. Bunlardan ilki Kazaskerlerden Mustafa Paşadır. Bu evliliği ile ilgili pek fazla kayıt bulunmamaktadır. Yazarın ikinci eşi ise, bir dönem Selanik Maarif Müdürlüğü yapmış Reşit Paşadır. Ressam Naciye Neyyal'ın naklettiğine göre eşinin Selanik'te vali olduğu dönemde, Emine Hanım ile tanışmış fakat karşılıklı ilk izlenimler düşündüğü gibi olumlu bir hava da gerçekleşmemiştir. Daha sonradan

öğrendiğine göre Emine Semiye Hanım'ın ikinci eşi de yazarı aldatmış ve boşanmıştır. Bu durum yazarı oldukça derinden üzmüştür (Hürmen, 2000).

Hayatı, edebi kişiliği, siyasi faaliyetleri, öğretmenlik görevinde bulunması, evlilikleri ile dönemin aydın kadınlarından olan Emine Hanımın, son dönemlerinde bir inziva dönemi yaşamış olduğu bilinmektedir. Reşit Paşa'dan boşandıktan sonra çocuklarının eğitimi için çalışmış ve yine bu dönemde nükseden sağlık problemiyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Yazarın Cumhuriyet döneminde hayatına dair bilgiler oldukça kısıtlıdır. Kaynaklarda 1944 yılında vefat ettiği Taha Toros'un naklettiğine göre ise Haseki Hastanesinde yaşamını yitirdiği aktarılmaktadır (Toros, 1992).

2.2.2. Çalışmaları

Emine Semiye'nin hem yazınsal hem politik kişiliğini oluşturan en önemli kavram hiç şüphesiz kadınlık mefkûresidir. Ona göre bu mefkûre, kadının varoluşu ile birlikte etrafındaki kadınları da dert edinmesi olarak açıklanabilir. Kadın meselesine dair fikirlerini yazarlığı çerçevesinde göstermek istemiştir. Yazarlık mecrası, Emine Semiye için kendisinden önceki Leyla Hanım ve Nigar Hanım gibi "edip" olmaktan ziyade, toplumun ıslahı ve eğitimi yoluyla faydalı olmak amacı gütmektedir ki eğitim ile ilgili söylemlerini romanları vasıtasıyla belirginleştirmiştir. Yazarın basılan iki yapıtından biri, "Hülasa-i İlm-i Hisab" temel matematik kitabı ve "Hanımlara Dürus-u Hikmet" adıyla Hanımlara Mahsus Gazete' de yayımlanan bir yazı dizisi vardır. Bu yazı dizisinin başında yer alan (Kaymaz, 2017);

"Yazmaktan maksad-ı umumun istifadesi olduğu malumdur. Bunun için yazdıklarımızı faide-i nokta-i nazarından yazmamız icap eder. Romanlarda tasvir edilen ibretli vak'aların ezhan-ı karine hüsn-i tesiri olursa elbette faydadarı hali kalmaz. Alınan hisseler mütehassıs kimseleri nitekim mütenebbih ederek ahlaka ait olan hataları ıslahına yardım edilmiş olur. İşte romanlara verilen ehemmiyet de bundan naşidir. Muharrire-i hâkire, hikâye-nüvisliğe daha ziyade müstaid olduğumdan enzar-ı umuma vaz' ettiğim hissi ve ahlaki romanların kazanmış olduğu rağbetten dolayı müftehir ve müteşekkirim (Şeyda, 2003)." Diyerek yazma amacının kadınlara faydalı olmak amacıyla başladığını belirtmiştir.

Emine Semiye'nin edebi kişiliği ve yazarlığı takip edildiğinde, Hanımlara Mahsus Gazete'de yayımlanan *Bir Mütéhassise'nin Tefekküratı* hikâyesiyle başlayan yazın hayatı içerisinde, çok sayıda makale ve mektuplar, beş tane roman, dört tane hikâye, bir gezi kitabı, üç adet makale kitabı ile matematik kitabı yer almıştır. Yazarın romanları ise; Mükâfat-ı İlahiye, Muallime, Sefalet, Bikes ve Gayya Kuyusu'dur. Hikâye kitapları arasında Emir Çoban Kızları, Hissi Rekabet, Dilşat Hatun, Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye; makale kitapları; Selanik Hatıraları ve Hürriyet Kokuları, Hanımlara Mahsus Gazete de yayımlanan makalelerini kapsayan İttıfat bulunmaktadır. Yazarın eserlerine baktığımızda ise Servet-i Fünun akımından etkilendiğini söylemek mümkündür (Karaca, 2011). Her ne kadar kendisini bir edip olarak nitelendirmese de yazarlığı süresince aldığı bilinen ödüllerden biri Sefalet romanının başarısı neticesinde eserin Sırpçaya çevrilmesi ile 1899'da Sırp Devleti tarafından "*Saint Sava*" nişanıyla ödüllendirilmiş olmasıdır. Ayrıca bu eserinden önce yazdıklarına binaen hizmetleri karşılığında Selanik Maarif Müdürlüğü tarafından "İkinci Rütbeden Şefkat Nişanı" kendisine verilmiştir (Kaymaz, 2008).

20. yüzyıl ile birlikte meydana gelen siyasal gelişmeler Osmanlı aydınlarını da etkilemiştir. Bu siyasi, ideolojik, sosyal ve edebi hareketlilikte kadınlar da tıpkı erkek aydınlar gibi kendilerine düşen rolü hakkıyla yerine getirmiştir. Bunlardan biri de Emine Semiye'dir. Kocasının Selanik'te görevli olmasıyla birlikte İttihat ve Terakki Partisi ile Emine Semiye aracılığı ile tanışan yazar; aktif olarak bu partinin çalışmalarında yer almıştır. Hatta bu iki hanım cemiyet için bazı gizli işlerde çalışarak bir nevi komitacılık faaliyetinde bulunmuşlardır (Karaca, 2010).

Kendi ideolojileri doğrultusunda kadın şubeleri ve dernekler açan İttihat ve Terakki Cemiyetinin, kadınlar şubesinin başkan yardımcılığı görevini de Selanik'te bulunan Emine Semiye Hanım üstlenmiştir. Öyle ki II. Meşrutiyetin ilan edildiği günlerde, "*Yaşasın vatan, yaşasın millet, yaşasın hürriyet!*" diye seslenecek kadar bu olaya sevinmiştir. 1 Ağustos 1908'de düzenlenen Müslüman ve gayrimüslim kadınların katıldığı ilk toplantı da Osmanlı İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi adına konuşan Emine Semiye;

"Hemşerilerim!

Gayrimüslim vatandaş hanımların pek çoktan nail oldukları hürriyeti, meşrû bir surette kazanarak kürre-i arz üzerindeki mevcudiyetimizi ve hakk-ı beşeriyedeki

hakk-ı iştirakımızı istiyoruz... Erkeklerimizden âlim ve hakşinas olanlar, İslam kadının terakkisi için şer-i şerifin ne derece müsait bulunduğunu teslim ediyorlar. Bizde bu teslimlerini suistimal etmemek şartı ile hakkımız bulunan hürriyet-i şahsiyemizin tamamını istihşala son derece sa'y ve gayret ediyoruz'' demiş ve isteklerini belirtmiştir. (Çakır, 2016)) Meşrutî yönetimin getirdiği özgürlük ortamının sağladığı olanaklara ithafen yazmış olduğu, *''Terakkiyat-ı Nisvanıyeyi Kimden Bekleyelim?''* makalesi ile kadınlara sağlanacak hak ve özgürlüklerin ancak kadınların birleşerek mücadele etmesi ile gerçekleşeceğini vurgulamıştır.

''Biz her ricalimizin bizi düşünmediklerini... İhtimal en sonra düşüneceklerini şimdiden bizler düşünelim de nisvan-ı atiyemizin âlem-i medeniyete yaraşacak halde yetişmelerini kadınlığın, insanlığın hukuk ve mezayasının hiç birinden mahrumiyetini icap etmediğini anlayan kadınlarımızdan bekleyelim. O kadınları millet-i istikbalde sizin gibi genç kızlarda bulacaktır (Semiye, 1909).''

II. Meşrutîyetin ilanından sonra Edirne'ye geçen Emine Semiye Hanım, burada görüştüğü bazı yabancılardan, Avrupa'da, Türkiye'de kadınlara karşı yapılan zulümlerin arttığı yönündeki düşüncelerin ortaya çıkması, Emine Hanımın 1908'in 29 Ekiminde *Hukuk-u Nisvan* adıyla bir dernek kurma kararı verdiğini, ablası Fatma Aliye'ye yazdığı mektuptan anlamaktayız. Bir süre sonra Edirne'de *Hizmet-i Nisvan* adında bir cemiyet kurduğu ve cemiyetin, 10 Müslüman ve 6 gayrimüslim kadından oluştuğunu hatta kurucuları arasında V. Murat'ın kızı Fehime Sultan'ın da yer aldığı dönemin gazetelerinden anlaşılmaktadır. Fatma Aliye'nin ise, 29 Aralık'ta *Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti* adıyla bir dernek kurduğu ve kardeşiyle ortak hareket ettiği anlaşılmaktadır (Kaymaz, 2017).

Emine Semiye fikirlerinde Osmanlıcılık etkisi bulunmaktadır. Meşrutîyetin getirdiği özgürlük ortamına ithafen Osmanlı Devletinde yaşayan tüm milletlerin kardeşliğine ve eşitliğine inanmıştır. Öyle ki, İttihat ve Terakki Partisinden sonra Osmanlı Demokrat Fırkasında da bu fikrini devam ettirir. Hürriyet Kokularında bu konuyla ilgili; *''İnsanların Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp, Ulah, Musevi, Türk, Çerkez, Arnavut, Arap, Kürt diye birtakım kabilelere taksim olması yanlıştır. Osmanlı kelimesi esastır, gerisi teferruattır.''* Ona göre Osmanlı birliğini sağlamak için yapılması gereken önce kızların lise ve yükseköğreniminde din mevzusu ele alınmadan beraber okutulmasıdır. Fakat döneminin birçok yazarı tarafından

benimsenmiş bu Osmanlılık düşüncesi gerçekleşmeden Osmanlı Devleti dağılmaya başlamıştır (Kurnaz, 1993).

Emine Semiye Hanımın romanlarında en dikkat çeken unsur ailesi, özellikle babası ile yaşadığı farklı siyasi ve fikri ayrılığın bu romanlara yansımalarıdır. Ablası Fatma Aliye'nin, babasının kızı olarak kaynaklarda yer almasına rağmen yazarın babasıyla olan ilişkisinden hiç bahsedilmemesi bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca yine eserlerin de öne çıkan eğitimsiz annelerin olumsuz olarak nitelendirilmesi, modernlikle geleneksellik arasında kalan anne kız ilişkisini problemli olarak vurgulamış olması, elimizde fazla kayıt bulunmamasına rağmen geleneksel bir anlayışa sahip olduğu bilinen annesi Adviye Hanımla olan ilişkisi hakkında bizlere bilgi vermektedir. Bu bağlamda *Bikes* adlı romanda; üvey-öz anne karşılığı olan ve kendi çocuklarına karşı üvey anne rolü üstlenen Gülşen, *Muallime*'de otoriter bir üvey anne elinde yetişen Saadet, *Sefalet*'te ise parası için kızının yanına yerleşen Yakut karakteri bu tezi doğrular niteliktedir (Karaca, 2017).

Kadın-erkek eşitliğini sorgulandığı Tanzimat döneminde kadınların da erkekler gibi çalışma hayatında yer almasının gerekliliğini sorgulayan yazarlardan biri de Emine Semiye Hanımdır. Kadın ile erkek arasında kavrayış açısından ayrım olmadığını ifade ettiği yazısı ile (Karaca, 2012)

‘‘Evet, Efendim tıbben kadınla erkek akli arasında hiç bir fark yoktur.

Erkek ve kız çocuklarının karışık olarak tahsil ettikleri Amerika'daki darûl-tedrislerde daima istidat ve zekâlarıyla temeyyüz eden ve alel-ala derecesini kazanan talebatın, talebe a'dadına müsavi gelmekte olduğuna dikkat eden esatize-i iram, rical ile nisvan beyninde fark bulunmadığına karar vermişlerdir. Fakat hin-i hacette erkeklerden daha ziyade cesaret ve metanet ibraz edenlerimizin ekseri meşhut ve müspet olduğu berahiniyle o nazariyeyi cerhederiz (Hamit, 1992).’’ Bazı konularda kadınların erkeklerden daha kıvrak zekâlı olduğunu vurgulamıştır.

Emine Semiye Hanımın ortaya çıkan ve gelişen fikirleri sadece gazete ve dergilerde yazdığı yazılar ya da kaleme aldığı romanlar aracılığıyla gerçekleşmez. O aynı zamanda kurduğu ve ya bünyesinde bulunduğu yardım dernekleri aracılığıyla toplumsal konulara ne kadar duyarlı olduğunu bize gösterir. Bunlardan en önemlisi eşinin görevi nedeniyle bulunduğu Selanik'te kurmuş olduğu *Şefkat-i Nisvan* ve Selanik'te iken 1908 yılında kurduğu *Kadınlar Şefkat Cemiyeti Hayriyesi* mezhep

farklılığı gözetmeksizin bütün Osmanlı kadınlarına ki özellikle kimsesi olmayan kadınlara ve onların evlatlarına yardım etmeyi amaçlıyordu (Çakır, 2016). Emine Semiye Hanımın kurduğu Şefkat-i Nisvan ile ilgili Hanımlara Mahsus Gazete de yazmış olduğu yazısı ile derneğin kuruluş amacından bahseder: *‘‘-Hala beş altı çocukla dul kalan kadınlar-Zevceleri için döktükleri gözyaşını şimdi evlatlarını iâşe için dökerler! Bu nekâd-ı dakikayı ab-ı müşfikimiz melce penahımız şefkatli muhabbetli padişah alâmiyane efendimiz hazretleri nazar-ı hikmeti eser malikânelerinden devir etmeyerek şühedanın terk etmiş oldukları dul ve yetimlerin medâr-ı taişlerini temin maksad-ı hada pesendânesiyle tesis ve keşâd buyurmuşlardır (Semiye, 1898).’’* Siyasal faaliyetlerinin ağır bastığı bu dönemlerde Balkan Savaşlarının etkileri devam eder ve kendisi gönüllü hemşirelik yaparken diğer yandan gizlice Tanin gazetesini dağıtmaya başlar. Fakat bu durum ortaya çıkınca Paris’e gitmek zorunda kalır (Kurnaz, 1993).

Emine Semiye Hanımın kadınlık mefkûresi için düşüncelerini aktardığı mecra hiç şüphesiz dönemin gazetelerine yazmış olduğu makaleleri ve hikâyeleridir. Kadınların aydınlanması, gelişmesi ve ilerlemesi için ortadan kalkması gereken en büyük sorun cehalettir. Bu nedenle yazar, kadın eğitimin gerekliliğini vurguladığı yazılarında bu amaca yönelmiştir. Kadın meselesine duyarlılığı nedeniyle feminist yazar olarak nitelendirilse de dönemin kadın yazarları gibi düşüncelerine dini kaynaklardan delil göstermesi onu, Batılı anlamda feminizmden ayırmıştır. Ailesinden aldığı eğitim sayesinde pozitif bilimlere dair bilgisi, kadınların pozitif bilimlerden haberdar olmasını sağlayan yazılar yazmasını sağlamıştır. Hanımlara Mahsus Gazetede yazmış olduğu makale olan Hanımlara Dürus’u Hikmet’te şu sözlere yer vermiştir; *‘‘ Nisvan-ı İslamın bu asır(....) hümayunda mazur oldukları terki sayesinde hemen de rical-i mertebesinde tahsil görmeleri lüzumu maarif nezareti celilesine nazar-ı dikkat alınarak İnas Mekteplerine mevhure-i bazı fenûn ilave edilmiştir...Fen teşrih de bu fenler kadar lazımdır.Zira onun yardımıyla hastalığın nerede ve hangi uzuvda ve derece-i haft, vehameti anlaşılır ona göre iktisal eden tedbir ve tedaviye müracaat olunur. İşte bu hayırlı ve faideli fikirler üzerine yine yazacağım (Semiye, 1897).’’*

Yazarın üstünde özellikle durduğu mevzu ise, sosyal hayatın içinde kadın eğitiminin erkeklerden daha önemli olduğunu düşünmesidir. Ona göre bir erkeği

yetiştiren de kadındır ve eğitilecek çocukların ilk öğretmenleri de kadınlardır. Okullarda verilen pedagojik eğitimin yetersiz olduğunu yazmış olduğu “Çocuklara Mahsus Gazete” başlıklı yazısında dile getirmiştir. Kadınlar iyi bir eğitim alırsa, İslamiyet’in kendisine sağladığı hakların farkına varacak, kendi ayakları üzerinde durarak maddi- manevi erkeklere ihtiyaçları kalmayacaktır. Bu tabi ki toplumsal yapının değişmesine neden olacağından o dönem için korkulabilecek bir düşüncedir (Karaca, 2010).

Kadın hareketinin başlattığı mücadelede önemli bir figür olan Emine Hanım, hayatı boyunca ablası Fatma Aliye’nin gölgesinde kalmış olsa da ideolojik açıdan ondan çok daha keskin bir çizgiyi sürdürmüştür. Bunlardan biride kadınların erkeklerden üstün olduğu tezidir. Fikirlerini korkusuzca ifade etmesi hürriyet ve eşitlik adına çalışmalar yapması onun fikir hayatını aksettirdiği yazılarında ön plana çıkan konulardır.

2.3. Makbule Leman

2.3.1. Hayatı

Tanzimat döneminin önemli kadın yazarlarından Makbule Lemân Hanım, 1865 (Rebiyülevvel 1282) yılında Beşiktaş’ta doğmuştur. Babası V. Murat’ın kahveci başısı Hacı İbrahim Efendi, annesi hakkında ise, Makes-i Hayal’in metninden ve yazarın dostlarının verdiği bilgiler dışında başka kayıt bulunamamaktadır (Uğurcan, 2019).

Makbule Lemân’ın eğitim hayatı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Fatma Aliye’ye göre, İptidai Mektebini, Ali Muzaffer’in naklettiğine göre ise, İnas Kız Rüştîyesini tamamlamıştır (Uğurcan, 1992). Diğer yandan İbnülemin Mahmud Kemal’e göre ise, Dârülmuallim, müdürü iken vefat eden Osman Hilmi Efendi, Beşiktaş Rüştîye mektebinde öğretmenlik yaptığı sırada Makbule Hanımın kardeşlerini okuttuğu belirtmiştir. Bu sıralarda henüz beş ya da altı yaşında olan Makbule Hanım’da okumak istemiş ne yazık ki göz hastalığı olmasından dolayı izin verilmediği için yalnız kaldığı sıralar da gizlice öğrenim görmüştür (Cunbur, 2001).

Sadaret Mektûbi Kalemi halifelerinden, Beşiktaşlı berber şair Mehmet Fuat Bey ile evlenmiş, yalnızca kız rüştîyesinde okumuş ondan sonra da hususi olarak

çalışmıştır. Evli olduğu Mehmet Fuat Bey ile evlerinin selamlık bölümünü kız okuluna çevirmiş ve ücret almadan Osmanlıca dilbilgisi kuralları dersini vermiş, böylece bu dilin hem eğitimini vermiş hem de kendisi öğrenmiştir. Hayatı hakkında elimizde çok fazla kaynak bulunmamasına rağmen Murat Uraz'ın naklettiğine göre (Uraz, 1941); Makbule Lemân on dört sene tedavi edilmez bir hastalık çekmiştir. Uzun seneler hastalığına hiç şikâyet etmeden katlandığını, hem eşinin yazmış olduğu mersiyelerden hem de onu sevenlerin yazdığı yazılardan anlamaktayız. 1898 yılının ikinci teşrininde de bu müzmin hastalıktan vefat etmiştir.

2.3.2. Çalışmaları

Makbule Lemân, on altı sene süresince yazılar yazmış, önce Hazine-i Evrak'tan sonra Hazine-i Fünun'da yazmıştır. Ama bunlardan daha önemlisi hiç şüphesiz Hanımlara Mahsus Gazete de yazdığı daha çok nesir ağırlıklı yazılardır. Nesir dili kusursuz olmasına rağmen yazarın şiirleri ön plana çıkmıştır (Uraz, 1941).

Hanımlara Mahsus Gazete'nin çıktığı dönem de özellikle Fatma Aliye, Nigar Hanım gibi Makbule Lemân'da yazılar göndererek, bir muharrir olma yolunda adımlar atmıştır. Makbule Lemân'ın yazmaya başlamış bir kadın olarak ilk sayıya gönderdiği yazı dikkat çekicidir (Demirdirek, 2016):

“ Ben bundan on iki on üç sene mukaddem, meydan-ı matbuatı ilk hatve-i mütaraddidanemi attığım zaman kendimi pek tenhalık içinde bulmuş ve hemende yoluma devam da kuvvetim kesilecek gibi bir hale-i düçâr olmuş idim. Fakat bir hiss-i derûn bir arzuyu terakki sanki bir üstadın şakirdine hitabı gibi amirane bir surette bana;’’Git, git!’’diyordu. İcabet ettim. Oh, isabet ettim. Git gide ne şanslı şerefli bir cemiyete vasil oldum. İşte o cemiyete cevelangâh-ı teavün olmak üzere temaşa-ı muvafakiyeti göz kamaştırır.(Hanımlara Mahsus) ser levhasıyla bir gazetenin dahi küşadını görür görmez: ‘’-Aman...İşte müntehay-ı maksat!...Nidayı meseretiyle oraya can atmak için kalemi elime aldım.’’...Kadınlar okuyup yazmalı mı? Bu cay-ı sual değildir. Çoktan hal olunmuş bir meseledir (Leman, Başlıksız Yazısı, 1895).’’ Burada kadınların okuyup yazmasının gerekliliği vurgulanmış, bunun tartışmaya açık bir konu bile olmadığı dile getirilmiştir.

Edebiyatçıların; Batı edebiyatı üslûbunda roman, makale, hikaye gibi eserler veren ilk kadın yazarın Fatma Aliye olduğu hususunda birleşmelerine rağmen, bizzat Fatma Aliye'nin kaleminden Makbule Hanım için yazdığı yazısında bu konuda ki önceliğini ona verdiğini görüyoruz: *''Teceddüdâd ve terakkiyât-ı maarif-i Osmaniye de, âlem-i edebiyatta adım atan fazîlatımızın birincisi olarak muharriraât-ı nisvânı Osmanîyenin şeyhesi addolunan edibe ve hâkime Makbule Lemân'dır (Uğurcan, 1992)''* Makes-i Hayal'de yer verdiği sözler ise şöyledir: *''İleride tarih Osmanlı kadınlarının şu devr-i terakk-i maarifinden bahs eylediğinde matbuata hizmeti sabık eden nisvânımızdan bahis-i sahâifin en başına yazılacak olan isim 'Makbule Leman'dır ki, kadınlarımız daha ne kadar terakki eyleseler, Leman'dan daha çok muktedir ve alim muharrireler meydana gelseler, bu şerefi kimse ondan alamayacaktır. Bu hakk-ı takaddüm onundur (Leman, 1331).''*

Makbule Lemân'ın eserleri; measure, şiir, hikâye ve tenkit-teşvik yazıları olarak dört bölümde toplamak mümkündür. Ama bütün yazılarına baktığımızda onun kadın hassasiyetini ön plana çıkardığını, kadına hizmet anlayışı ile tek bir eserde vücut bulduğunu da söyleyebiliriz. Doğayı gözlemleyerek kendi duygu ve düşüncelerini eserlerine yansıttığı yazılarından ilki *''Hazan, Hazan İçinde Bahar ve Mehtapta İhtisasım''* Tercüman-ı Hakikat gazetesinde, *''Subh-ı Saadet''* Hazine-i Fünun'da ve *''Göztepe'yi Veda Seheri''* Hanımlara Mahsus Gazete de yayımlanmış bunlardan sadece Subh-ı Saadet, Makes-i Hayâl kitabında yer almıştır. Bu yazılarında dini unsurların ön planda olması, tabiat unsurlarında Allah'ın akislerini gördüğünü belirtmesi, doğada ki her varlığın birbirine olan sevgisini, ümmet ile imanın birbirleriyle kaynaşmasına benzetmesi, Allahın varlığının canlı birer delili olduğunu vurgulaması, inancının ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne sermektedir (Uğurcan, 2019).

İbnülemin Mahmut Kemal'in naklettiğine göre yazarımızın asıl adı Fatma Makbule, Lemân ise onun edebi mahlasıdır (İnal, 1988, s. 904). 1891'den itibaren eserlerine Makbule Lemân imzasını atmıştır. Hatta eserleri o kadar beğenilmiştir ki yazarın erkek olabileceği düşünülmüş hatta Muallim Naci'nin isimlerinden biri olduğu bile düşünülmüştür. Yazar 1893'ten itibaren Hazine-i Fünun'da şiirler yazmaya başlar. O dönem dergide Mehmet Tefik, Mehmet Celal, Andelib, Cenab Şahabettin, Celal Faik, Ali Muzaffer ve Mehmet Rauf gibi yazarların ortamında

Makbule Lemân Hanım'ın da bulunması hem dikkat çekicidir hem de bu kadar erkek yazarın, kadınlara değer verdiğinin bir kanıtı olarak da gösterilebilir. Edebiyat dünyasında ki asıl ününü ise bir dönem başyazarlığını yaptığı Hanımlara Mahsus Gazete'ye borçludur. Kadın yazarların da yer aldığı ve kadınlara hitap etmekten ne kadar zevk aldığını belirttiği bu dergide; hikâye, şiir, eğitim ile ilgili makale ve mektup tarzında eserler yazmıştır. Aslında ömrü boyunca en fazla yazı yazdığı yer yine Hanımlara Mahsus Gazetedir (Uğurcan, 1992).

Yazarın kaleme aldığı eserlerin içeriklerini, ahlaki özelliklerde taşıması nedeniyle kendisine Şura'yı Devlet Reisi Sait Paşa'nın takdiri ve Abdülhamit'in onayı ile Şefkat Nişanı verilmiştir (İnal, 1988). Bu haber Hanımlara Mahsus Gazete de birinci sayfada duyurulmuştur.

Tabiat unsurlarını gözlemleyerek şiir ve nesir hayatına başlayan Makbule Lemân Hanımın eserleri incelendiğinde özellikle şiirlerinde, din ve ahlak, kadın, uzun süren hastalığına bağlı olarak sağlık ve ilim konuları ağır basmaktadır. Döneminde en tanınmış şiiri hiç şüphesiz *Kadınlıktır* ki bu şiirinde kadın eğitiminin ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır:

KADINLIK

Kadınlık, ruh-ı mana-yı fazilet

Kadınlardan gelir efkâra vüs 'at

Nezaketler içinde bir metânet,

Nümayandır kadınlarda hakikat.

İki hemşiredir, iffet ile zen

Vefâdârî, nezahet, hüsn-i ahlâk

Cihanda hep bu ehsâs-ı latife

Emanettir bu mahlûk-ı zayıfa

Ederse ilim ile eş 'âre râğbet

Kadınlarca olur bir başka ziynet

Dirayetten alır nur-ı melahat

Yürür bir intizam üzere maişet

Verir hüsn-i idare hüsne kıymet

*Biçilmiş câmedir nisvana tahsil
Fakat yazmak gerek ahlaka dair
Kalem tutmaklığa kim olsa kâdir
Tertibe kahr edersek bize revâdır
Ki en lazım olan bizde hayâdır
Buna bir han ise bizde redâdır
Tesettürle selamet ruşenadır (Leman, 1331).*

Şiirinde büyük ve değerli olan kadını yüceltirken aynı zamanda kadını aile içinde ki değerleri korumaya çalışan iffetli ve temiz ahlaklı olarak betimler. Kadın ona göre, dinden ve gelenekten gelen kurallara bağlı olan ve onları yaşatmak için gayret sarf eden bir varlıktır. Bunları yaparken kendini besleyecek fikir genişliği, ilim ve sanata sahip olmak, iyi bir tahsil görmek hatta bildiklerini yaymak için düşüncelerini kaleme alması gerektiğini vurgulamıştır. Manzum hikâyelerinden olan *Vicdan* ve *Cezâ-yı Ef'âl* ise ahlak ve namus kavramını hikâye tarzın da anlatır.

Tanzimat edebiyatı ile birlikte eğer kadın kötü ise, ailelerin yıkılmasına sebebiyet veriyorsa, acınmaya değmez ancak sevgi ve duyguları nedeniyle kadın bu yola saparsa o zaman buna anlayış gösterilebilir görüşü gerek şiirde gerekse nesir yazılar da kendini göstermeye başlar. Fakat aralarında Makbule Lemân'ın da bulunduğu kadın yazarlarımız bunu kesinlikle tasvip etmezler. Hatta Hanımlara Mahsus Gazete, yazar kadın yazarlarımız için bir ahlak kalesi gibidir (Uğurcan, 1992).

Makbule Lemân Hanım, kaleme aldığı tüm hikâyelerin de yine başrol kadına aittir. Kadının eğitimi, evliliği meselelerini anlattığı hikâyelerinden biri olan ve Hanımlara Mahsus Gazete 'de yayımlanan ‘ ‘ *Tahsis* ’ ’de geçen;

‘-İstemem efendim istemem. Hayatıma iştirak edecek bir kadının mesleğine iştirak etmesini hiç kaldıramam. Yazı takımımı, kalemlerimi, kâğıtlarımı kullanan kadına demek ki paltomu, fesimi de giydirmeli de bende soyunup dökünüp hanım olmalı... Bunlar meyanında bulunan ve haline göre okuyup yazmış olan Pesendide Hanım dahi dedi ki: Bana kalırsa bir erkek hiç olmazsa kadının söylediği ve dinlediği sözün mealini anlayacak kadar olsun, okuyup yazmış olanının intihap etmelidir. Çünkü kadının okuyup yazması zevcinin mesleğine müdahale değil, onun

umûr-ı beytiyesini hüsn-i idâre içindir (Leman, 1895).'' Bir bölümünü aldığımız bu hikâyede kadınların eğitime karşı olan Tahsin karakterinin, cahil bir kadınla evlenmesi sonucu düştüğü kötü durum sonucunda kızının da aynı duruma düşmemesi için eğitim almasına izin vermesi anlatılmaktadır.

Yaşadığı dönem her alanda Osmanlının yönünü batıya çevirdiği bir dönemdir. Erkek aydınların ve yazarların hâkim oluşu bu dönemde, yazar olmanın kendisine sunduğu olanakları kadınlık olgusunu vurgulayarak eserlerine yansıtır. *Makes-i Hayal*, yazarın dergi ve gazetelerde yayımlanan ve yayımlanmamış şiir ve öykülerinin toplandığı bir eserdir. Burada sekiz şiir; *Münacat, Subh-ı Saadet, Cezâ-yı Ef'âl, Ah... Sıhhat, Tesliyet-gâh-ı Mâ'sûmâne, Kadınlık, Küçük Bir Marîzanın Hasbihâli, Solgun Şükûfem, Fikrim* ve üç öykü; *Tashîh, Nedem, Hüsn-i Muâmele* ve okuyucuya yazdığı bir mektup bulunmaktadır.

Makbule Lemân'ın beş hikâyesi yayımlanmıştır. Bu hikâyelerden *Nevş-i Nemâ* ve *İmtihân Makes-i Hayal*'e alınmamış, *Nedem* ise hiçbir gazete ve dergide yayımlanmamıştır. Makbule Lemân'ın bütün hikâyelerindeki kadın kahramanlar; yazarın fikirleri doğrultusunda vermek istediği mesajları topluma aksettiren karakterlerdir.

Nevş-ü Nema 'da anne- kız çocuğu ilişkisini ele alır ve annelerin çocuklarına yönelmiş sert hareketlerin sebeplerini açıklamaya çalışır. *İmtihan*'da ise, bir kız okulunda verilecek kitabet derslerinin nasıl olması gerektiği üzerinde durur. Bunu da bir okul müdiresinin yapmış olduğu imtihandan yola çıkarak açıklamaya çalışır (Uğurcan, 1992). *Hüsn-ü Muamele* ile kadının yalnızca evin içinde değil dışında da mevcudiyetinin olduğunun kabul görmesi gerekliliği üzerinde durarak, geleneksel ve modern anlayış arasındaki ikilemi yansıtır (Eliuz, 2008).

Nedem adlı hikâyesinde, hikâyenin kahramanı erkeğin, tüm servetini sefilce kaybetmesi sonucunda, kendisini terk etmeyen tek insan olan karısına karşı duyduğu derin pişmanlık anlatılmıştır. Hikâyelerinde çizdiği ahlaki değerlere sahip kadınlar aynı zaman da birer yol göstericidirler. Evlilikleri için gerekli sabır ve sebatı gösterirler ki eğer isterlerse kadınlar evlerinden başlayarak tüm toplumu değiştirebilirler.

Dönemin yazarlarından birçoğu, onu değerlendiren yazılar yazarak edebi yönü üzerinde durmuş, Makbule Lemân'ın rakika-ı edibesi ile Osmanlı kadınları içinde

mümtaz biri olduğunu vurgulamışlardır. Fatma Aliye, Nigar Hanım ve Emine Semiye, gibi daha bir hayli kadın ve hatta erkek yazarlar; hayal ve hakikati birleştirmeyi başarabilen, dinamik ve okuyucuya mesajlar verebilen bir yazar olduğu konusunda birleşirler. Bu kadar hassas ve gözlem yeteneği yüksek olan yazarın yaşadığı sağlık sıkıntısı ve buna bağlı olarak sosyal olmaması kendi iç dünyasına yönelmesine neden olmuş olabilir. Böyle olmasına rağmen kadın hakları eğitimi ve kadının toplumsal alan da kendisine biçtiği misyonu sorgulayan eleştiren ve fikirlerini yine okuyucularına anlatmaya çalışan yazar, İslam kadınının yenileşme ve ilerleme hareketinin öncülerinden biridir (Uğurcan, 1992).

2.4. Şair Nigâr Bint-i Osman

2.4.1. Hayatı

Tanzimat'tan sonraki edebiyatımızın ilk kadın şairi olan Nigar Bint-i Osman, dönemin ünlü isimlerinden Macar Osman Paşa'nın kızıdır. Babası, 1848 Macar İhtilâli sırasında, Osmanlıya sığınan mültecilerden Adolf Farkas olarak nakledilse de bazı yerli kaynaklarda Sandor Farkas olarak geçmektedir. Annesi Emine Rifati Hanım, Keçecizade Fuat Paşa'nın mühürdarı mutasarrıflık vazifesinde bulunmuş İzmirli Nuri Bey'in kızıdır. 1862 senesinde doğan şairin tam adı Fatma Hatice Nigâr olarak kimi kaynaklarda geçmektedir (Bekiroğlu, 1998).

Yedi yaşına geldiğin de Kadıköy Fransız Mektebine verilmiş, Türkçeyi ayrıca Meclis Maarif azasından öğrenmiş ve daha sonrasında doğu ve batı edebiyatlarını tetkik etmiş, ayrıca musiki ile de ilgilenmiştir. Ayrıca kültürlü bir aile için de yetişmiş olması onun Arapça, Farsça ve Fransızcaya hâkim olmasını sağlarken, bunun yanında Rumca ve Almanca gibi dilleri öğrenmiştir (Uraz, 1941). Henüz on üç yaşında iken, dönemin tanınmış simalarından Hacı Salih Efendinin oğlu olan Mehmet İhsan Efendi'nin ilgisine mazhar olmuş ve İhsan Bey kendisine talip olmuştur. Babasının henüz çocuk yaşta olduğu için bu evliliğe karşı olduğunu belirtmesine ve bu teklifin ret edilmesine rağmen, İhsan Bey'in ısrarları sonucu 6 Ocak 1875 tarihinde evlenmişlerdir. Evlilik hayatı ile ilgili herhangi bir sorun olmamasına rağmen Mart 1877 tarihin de, kardeşi Ali Osman'ın bir kaza sonucu vefat etmesi yazarda derin bir üzüntü yaratmış, hatta ilk mersiyesini de bu ölüm

üzerine kardeşine yazmıştır. İhsan Bey'in, Şair Nigar Hanım kadar derin bir duygu yoğunluğuna sahip olmaması eğlence ve zevk hayatına düşkün olması ikilinin arasında ki ilişkiyi olumsuz etkilemiştir (Bekiroğlu, 1998). Evliliği süresince üç erkek çocuk sahibi olan Nigâr Hanım ikinci çocuğunu doğurduktan sonra böbreklerinin iltihaplanması nedeniyle ağır bir hastalık evresi geçirmiş doktorların tavsiyesi üzerine Büyükada'ya gitmek zorunda kalmıştır. Kocasının ilgisizliği, kumar ve gece hayatına düşkünlüğü ve görünmesi ile olan anlaşmazlıklar, şairi eşinden ayrılmak zorunda bırakmış bu süreç ise yazdığı günlüklerden anladığımız kadarıyla boşanma ile sonuçlanmıştır. İhsan Bey ile olan evliliğini tüm olumsuzluklara rağmen kurtarmaya çalışması hatta iki defa sırf çocuklarının hatırı için, İhsan Bey ile tekrar evlenmesi ve bu evliliğin de arzuladığı mutluluğu yakalayamaması, yazarın hayatında derin yaralar açmıştır.

Aile hayatına önem veren yazar, analığın kutsal ve çocuk hayatında ne kadar önemli olduğunu anlattığı *Efsus* adlı eserini kaleme almıştır: “Çocuk ilk eğitimini annesinden alır. Anne, yavrusunu iyi alıştırmalıdır; gördüğüne uyan çocuğuna iyi huylarıyla örnek olmalıdır. Çocuğun değerli bir insan olabilmesi tahsil ve terbiyesine bağlıdır. Medeniyetin temeli terbiyedir, fazilette terbiyeyle kazanılır. Tecrübe gösteriyor ki terbiye görmemiş insan, bilginde olsa, sevilip sayılamaz (Osman N. B.-i., 1959).” Bu nedenle üç oğlunun eğitimine öylesine emek harcamıştır ki kendi döneminin seçkin kadın şairinin, belki de en kıymetli eserleri çocukları olmuştur. Salih Münir, Feridun Nigar ve Salih Keramet Nigar, Galatasaray Mektebi Sultanîsi'ni bitirmiş olan bu çocuklar için, onlarla bizzat tanışma fırsatı bulan Taha Toros, onları, oldukça bilgili kültürlü ve aydın olarak tanımlamış ve anılarının yer aldığı eserinde nakletmiştir (Toros, 1992). Güzelliği, kültürü, sosyal faaliyetleri, edebi kimliği ve daha birçok meziyete sahip olan şair, buna rağmen evlilik hayatında mutluluğu yakalayamamış son yıllarını savaşlar, hastalıklar, yoksulluklar içinde geçirmiştir. Nitekim 1918 senesinin 31 Martı gecesi hayata gözlerini yummuştur. Dönemin gazete ve dergileri Nigar Hanımın ölüm haberini yayımlamış ve cenaze törenine edebiyat çevresi ve hatta hanedan mensupları bile katılmıştır.

2.4.2. Çalışmaları

Kardeşinin erken yaşta vefat etmesi evliliğinin yaşattığı olumsuzluklar hassas bir ruh yapısına sahip olan Nigar Hanımı, yazma eylemine itmiştir. Günlüklerine aksettirdiği hayatının edebi yönünü de, şiirleri aracılığıyla anlatmıştır. Hatta kendisine bir derginin yazı heyetinde bulunması için teklif götürüldüğünde bunu büyük bir sevinçle karşılamıştır. Hatta Ruşen Eşref’le yaptığı bir görüşmesinde hayatının en güzel zamanları şiir yazdığım anlardır demiştir (Bekiroğlu, 1998). Edebi hayatına bir kitapla başlayan yazarın ilk şiir kitabı 1886 da Efsus I, yayımlandıktan sonra büyük ilgi görmüştür. Daha sonra ikincisini yayımlamış, başyazarlığını yaptığı Hanımlara Mahsus Gazetede yayımlanan Nîran (1896) adlı eseri sayesinde II. Abdülhamit tarafından Şefkat nişanıyla ödüllendirilmiştir (Nigar Hanım). Safahat-i Kalp ve Aks-i Seda ile edebi yapıtlarını sürdürmüştür. Manzumelerinde bolca Arapça ve farsça kelimeler kullanmış şiirlerinde Recaizâde ve Abdülhak Hamid’in etkisi görülmüştür. Fakat seçtiği konular, kadın ızdırabı üzerine yoğunlaşsa da vatanına olan sevgisi de ön plana çıkmaktadır (Toros, 1994). *Efsus*’un ilk cildinde yer alan gazelinde;

Feryad ki feryadıma imdat edecek yok

Efsus ki gamdan beni âzât edecek yok

Tesîr-i muhabbetle yıkılmış güzel ammâ

Vîrâne ili bir daha âbâd edecek yok

Kes varsa alâkan bana ey tâli’-i dûnum

Sen var iken âlemde beni yâd edecek yok

Hakkıyla bilir zâr gönül hâlet-i aşkı

Mâhirdir o fende an üstat edecek yok

Ya rabbi niçin zâr Nigar’ı şu cihanda

Nâ-şâd edecek çoksa da bir şâd edecek yok

Vatanının, talihsizliğinden yakınmıştır (Cunbur, 2001).

Batılı tarzı ön plana çıkan yazar için Tanzimat dönemi sonrasındaki edebiyatımızın ilk kadın şairi olarak anılan, büyük bir şöhreti vardır. Avrupa’nın önemli merkezlerin de tanınmış kişilerin sanat ve edebiyata dair yaptıkları toplantılardan esinlenen Nigar Hanım, Türkiye’de de bunun öncüsü olmuştur. Osman

bey'deki evi ile Rumelihisarı'ndaki köşkünün salonları, Salı günleri bu toplantılara tanıklık etmiştir. Dönemin sanat ve edebiyat yüzlerinin bir araya geldiği bu toplantılara; Maarif Nazırı Münif Paşa, Süleyman Nazif, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamit, Cenap Şahabettin, Faik Ali, kadın edebiyatçılardan Leyla Hanım, Mihrünnisa ve Fahriye Atıf Hanımlarla, tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın kızları Fatma Aliye ve Emine Semiye Hanımlarda katılmışlardır. Hatta Pierre Loti, Süllü Prodom, Pol Burje ve Karmen Silva gibi yabancı şahsiyetlerde bu toplantılara zaman zaman iştirak etmiştir. Derin bir musiki bilgisine de sahip olan Şair Nigar Hanım'ın saray çevresiyle de arası çok iyiydi. Sultan Abdülhamit'in hanımları ve kızlarıyla dost olacak, Sultan Reşat ile karşılıklı sohbetler de bulunacak kadar saraya yakındır. O dönemde bir Türk kadını için hayli zor olan yabancı ülkelere gezilerde bulunmuş, tek başına hem Avrupa'yı hem de Mısır'ı dolaşmıştır. Bu seyahatlerin de bile, kral ve kraliçelerle görüşmüş kültür birikimiyle, buradaki insanları etkileyerek yepyeni bir Türk kadını imajı çizmiştir (Toros, 1994).

Tanzimat döneminin batılılaşma çabası içindeki sürecinde en dikkat çeken unsur, hiç şüphesiz kadın yazarların bir var olma çabası içinde hareket etmeleridir. Özellikle, kadın edebiyatçıların, dayanışma içinde hareket etmeleri, birbirlerini kolladıkları, su götürmez bir gerçektir. Görüşürler, mektuplaşırlar hatta bu mektupları, gazete, dergi ve kendi eserlerinde yayımlarlar. Çağdaşı oldukları dönemde öne çıkan Nigar Hanım, Fatma Aliye, Abdülhak Mihrünnisa, Makbule Lemân, Emine Semiye birçok açıdan birbirlerine benzerler. Her biri aristokrat diye tabir edebileceğimiz ailelerin kızlarıdır. İyi eğitim almışlardır. Yurtdışı seyahatlerinde bulunmuşlardır. Aynı dergilerde yazarlık yapmışlar ve yine aynı kişilerden övgü ve yergi almışlardır. Makbule Lemân hariç her birinin eşleri kendilerini anlayacak ve destekleyecek anlayışa sahip değildirler. Buna rağmen fikirlerini ve düşüncelerini aksettirmekle oldukça istekli oldukları için birçok kadını etkilemişlerdir (Bekiroğlu, 1998).

Sadece eserleri ile değil dönemin kadın dergi ve gazetelerine hem manzum, hem de nesir yazılar yazan Şair Nigâr Hanım; Mürüvvet, Mahâsin, Kadınlık, Hanımlar Âlemi (Aşa, 1998, s. 27-28) gazetelerinde şiirler yayımlamış fakat yazarın hayatında en büyük yeri hiç şüphesiz Hanımlara Mahsus Gazete almıştır. Daha ilk sayıya tıpkı Fatma Aliye, Makbule Leman gibi o da bir mektup göndermiştir:

“Terakkiyet-i, Nisvanıyemiz hakkında gösterilen asâr-ı gayret gerçekten şayan-ı takdirdir... Evet, cemiyet-i beşeriye içinde kadınların ve vazifesi pek yoktur. Zira evlat ilk terbiyeyi anneden alır. Talim ve tefen ile vatana hizmet etmeye çalışmak ise valideler için en mukaddes bir vazifedir. İntişâr-ı mukarrer bulunan gazeteleri gibi her tarafça rağbet göreceğinden terdid ettiğim bir ceridey-i muharrire saffetiyle en evvel bu acze intihab buyrulmuş olmasına ne kadar teşekkür etsem azdır (Osman N. B.-i., 1895).”

Ruşen Eşref ile yaptığı bir görüşme de “Hayatımın en güzel zamanı şiir yazdığım anlardır. Sonrada musiki dinlediğim anlar; ben yalnız alafrangayı beğenip alaturkayı sevmeyen ecnebi-perestlerden değilim, ikisi de güzeldir.” demiştir. Göksu’da şiirlerinin okunduğu günleri soran Ruşen Eşref’ verdiği cevap ise: “ Bu dediğiniz devir 1313-1314(1897-1898) tarihleri olacak. Eğer tabiri caizse Servet-i Fünûn’un parlaklığı zamanı. O vakit beni en mütehassıs eden şair Cenâb’dı. Faik Ali o zamanlar yeni yetişiyordu ve nazarı dikkatimi celp ediyordu. Göksu’da her akşam ya iki çifte bir sandalla veya ehrâmlı bir kayıkla dolaşırdım. Ve dere o zamanlar rendez-vous de high life idi. Bütün kibarlar orada telâki ederlerdi. Hakikaten de bir baştan bir başa şiirlerimin okunduğunu işitirdim (Ünaydın, 1919).”

Şairin eserlerinde, daha çok kadın ve kadınlık üzerinde durmuşsa da Servet-i Fünun da yayımlanan makalelerinde, eğitim konusu üzerinde durmuş, özellikle kız çocuklarının eğitilmesini istemiştir. Şiirlerinde anne ve çocuk sevgisi, tabiat, aşk, ıstırap, ayrılık, karşılıksız sevgi ve ölüm gibi temalar işlenmiştir (Cunbur, 2001).

Batıcı bir anlayışın hâkim olduğunu gördüğümüz fikirlerin ışığında yazar aynı zaman da meşrutî yönetimin ilan edildiği Temmuz 1908 tarihin de yazdığı yazı da;

“Çok şükür, Yurdumuz da Meşrutiyet ilan edildi. Bu ileri adım bütün vicdan sahiplerini sevindirdi. Bir zerresine feda olmak istediğim güzellikte tek yurdumuzun, özlü milletimizin ilerleme yolları artık açıldı demektir.

Bundan sonra bizim de bütün ileri milletler gibi doğru-dürüst bir hükümetimiz olacak. Memleketimizin kötü idaresi yüzünden bizleri hor gören ecnebilere karşı, bundan sonra, bizde alnımızı yüksek tutabileceğiz (Osman N. B.-i., 1959).” Yönetimin değişmesinin kendisinde ne kadar büyük bir sevinç yarattığını günlüğüne kaydetmiştir.

II. Meşrutiyetin etkileri devam ederken ortaya çıkan bu rüzgâr kadınlarımızı da olumlu etkilemiş, dernek ve yayın faaliyetleri artmıştır. Balkan Harbine kadar sayısı sekiz olan dernek sayısı otuz ikiye çıkmış, gazeteler ise altıdan on altıya ulaşmıştır. Balkan Harbinin çıktığı 1913-1914 yılları, kadınların memleket meseleleriyle daha yakından ilgilenmelerini sağlayan bir dönemdir. Savaş süresince faaliyetlerine devam eden kadınlar, bizzat cepheye gidip geri hizmetlerde çalışmış, konferanslar düzenleyerek katkı sağlamaya çaba göstermişlerdir (Kurnaz, 1991). Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, 1912 yılında orduya yardım amacıyla Darülfünun Konferans salonunda iki toplantı yapmış dönemin ünlü kadınları gibi Şair Nigar Hanımda, vatan sevgisini konu alan bir şiir okumuştur (Çakır, 2016).

VATAN

*Ey hüsn-i perestîdesi mağbût-ı avâlim,
Ey tâb-ı güzînî ezeli matmah-ı enzâr!*

*Nûrunda senin câzibe-i Hak mütecessim,
Rengindeki hüsn-i ebedi müncezib edvâr*

*Tâbende mehâsinle maâli üzerinde
İstâde-i tekrim olarak hâk-i derinde*

Layık sana hep dursa melâik, değil insan!

Sen, âh, o kadar sevgilisin, ey vatan, ey can! (Kurnaz, 1993)

Vatanın içinde bulunduğu durum; farklı fikirlere sahip olan hanımların bir araya gelerek ortak bir noktada birleştirmesi, oldukça dikkate değerdir.

Meşrutiyet döneminde sayıları hayli artış gösteren derneklerden bir kısmında, Nigar Hanımın da faaliyet gösterdiğini görüyoruz. Kurucu üyeleri arasında bulunduğu Hilâl-i Âhmer ve Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti ki bu cemiyetin düzenlediği konferansta vatan ile ilgili şiirlerini okumuştur. Son eseri olan Elhan-ı Vatan'ın, yetim çocuklar yararına basılması ve gelirinin bağışlandığı

Esirgeme Derneğinin düzenlediği sergiye ise onur konuğu olarak davet almıştır (Bekiroğlu, 1998).

Son yıllarını I. Dünya Savaşı'nın yalnızlaştırdığı ve aşığı olduğu İstanbul gibi yalnız geçiren Nigar Hanım, savaşın getirdiği yokluk ve biçareliği de yaşamıştır. Bir paşa kızı olarak gözlerini açtığı dünya da ne yazık ki son yılları geçim sıkıntısı ile geçmek zorunda kalmıştır.

Nigar Hanımın yazma serüveni ile ilgili en haklı ifadeyi kullanan hiç şüphesiz Raif Necdet olmuştur. “ *İki Mersiye Arasında*. “Şiire başlama serüveni kardeşinin vefatı üzerine yazdığı mersiye olurken şairin son şiiri ise ölümüne derin üzüntü duyduğu M. Rauf için yazdığı mersiye olmuştur (Bekiroğlu, 1998).

2.5. Gülistan İsmet

2.5.1. Hayatı

Osmanlıdan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde, öncü kadınlardan bir olan Gülistan İsmet, saray kökenli bir aileden gelerek, Amerikan İnas Mektebinden mezun olan ilk Müslüman kız öğrencidir. Hayatına dair pek az bilgiye sahip olduğumuz yazarın, okuduğu okulun müdürü olan Marry Milles Patric'in hatıraları ve başyazarlık yaptığı Hanımlara Mahsus Gazetedeki yazıları dışında yaşamının birçok yeri karanlık kalmıştır (Sarı, 2019). Doğum tarihi ile ilgili bilgilerin kısıtlı olmasına rağmen 9 Mart 1290/ 21 Mart 1874 tarihinde Saraybosna'da doğmuştur (Gülistan İsmet Hanımefendi, 1330). Annesi Çerkez asıllı Sultan Abdülaziz'in sarayında yetişen bir cariyeye, babası Binbaşı Tevfik Bey ise Bağdatlı bir şeyhin oğludur (Karabacak, 2009). Babasının ilme büyük önem vermesi sayesinde Üsküdar'daki Amerikan İnas Mektebine sekiz yaşından itibaren devam etmiş, çalışkan bir öğrenci olmasından dolayı mektep müdürü tarafından desteklenerek, Amerika'ya Müslüman bir doktor olarak gönderilmesine karar verilmiştir. Amerika'da doktor olamasa da Türk kadınına emsal olabilecek nitelikte kendisini geliştirmiş ve fedakâr bir anne olmuştur (Öztürk).

1313/1897 yılında Mebusan Meclisi başkâtibi Asım Bey ile evlenmiş bu evlilikten üç tane çocuğu olmuştur. Fransızca ve İngilizceyi çok iyi derecede bilmesi ve tahsili nedeniyle çocuklarına, hem validelik, hem de muallimlik yapmıştır. Eşi

Asım Bey ile birlikte Selanik'te yaşadığı zamanlarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmalarına katılmış, cemiyetin Avrupa ve Amerika'ya gönderdiği yazıları İngilizceye tercüme etmiştir. Ayrıca Meşrutiyet'in ilanından sonra Şefkat adında bir cemiyetin temellerini atmış ise de, derneğin gelişmesini sağlayamadan İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Nevsal-i Milli'de çocuk yetiştirmenin kendisi için nedenli önemli olduğunu vurguladığı yazısı, "*Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder*"de ki

"Ben bir anneyim ve dünyada her şeyden çok çocuklarımızla ve onların terbiyesiyle meşgul olmayı severim" ifadesine göre çocuklarına ilk olarak kendisi eğitim vermiş ve sonrasında onları nitelikli mekteplere göndermiştir (Gülistan İsmet Hanımefendi, 1330).

Evlilik hayatı boyunca Asım Bey'in farklı şehirlerde görev yapması ve aileden uzak olması ilişkilerini olumsuz etkilemiş, hatta aile içi yazışmaların yer aldığı mektuplarda, ekonomik sıkıntıların yaşandığı anlaşılmıştır. Yine mektuplardan anlaşıldığına göre ailenin yaşadığı sıkıntılar o kadar büyüktür ki, evlerine haciz gelme ihtimalinden bahsedilmiştir. Yaşadıkları sıkıntılardan dolayı Gülistan Hanımın kızları Afife ve Bedia Leman, babalarından yardım bile talep etmişlerdir.² Bütün bu sıkıntılar beraberinde Asım Bey ve Gülistan Hanımın boşanma yoluna girmesine neden olmuş, Haziran 1936 yılından resmen boşanmışlardır.

Hayatının en önemli kısmı olan evlatları ve annelik sevgisi, çocuk yetiştirme konusunda üzerinde durduğu fikirleri, ne yazık ki özel hayatında trajik bir durumla karşılaşmasına engel olamamıştır. Evlatlarına gösterdiği özene rağmen, Gülistan Hanımın çocukları, yazara aynı özeni göstermemiştir. Hayatının son dönemlerin de yalnız kalan yazar, maddi ve manevi olarak yaşadığı problemler sonucunda, 1960 yılında vefat etmiştir (Sarı, 2019).

2.5.2. Çalışmaları

Yazı hayatına başladığı ve bir dönem başyazarlık yaptığı (Çakır, 2016) Hanımlara Mahsus Gazete'de yazdığı ilk makale *Levazımat-ı Beytiye* başlıklı makalesidir. Kendi ismi ile kaleme aldığı yazıların çoğu tefrika eseridir. Seksen dört adet yazısı bulunan yazarın ele aldığı konular; günlük yaşam, sağlık çocuklar ile ilgili

² Gülistan İsmet'in üç çocuğu bulunmaktadır.1900 yılında Afife Nurunisa,1908'de Bedia Leman ve 1909 da ise Mehmet Haldun dünyaya gelmiştir.

olduğu gibi aynı zamanda moda, terzilik ve kadınlar ile ilgili yazıları da bulunmaktadır (Sarı, 2019).

Gülistan İsmet Hanımın yazılarının ilk kaynağı tabî ki anneliktir. Bir annenin çocuğunu yetiştirirken dikkat etmesi gereken en önemli husus ona göre, iyi ahlak ve eğitimidir. Bu minvalde kaleme almış olduğu *Malumat-ı Fenniye* yazısında;

“*El hâsıl, şu sözlerim kulağına küpe olsun sevgili kızım ki, hakkıyla anne olmak için mugâddi şeyler yemeli, çok uyumalı ve az gezmeli, yorulmamalı eğlencelerden vazgeçmeli ve mini miniden başka şeyle iştigal etmemelisin* (İsmet, *Malumat-ı Fenniye*, 1900).” Tabi ki annelik mefhumunun, kadınlık mefhumu içinde yer aldığını dile getiren ve çocuk büyütmenin vatanın geleceği için üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir durum olduğunu vurgulayan yazıları kaleme almıştır. Tercüme ettiği hikâyelerde de asıl konu yine anneliktir. Bir çocuğun eğitimi evde başlar, bu nedenle anne, davranışları ile iyi bir örnek teşkil etmelidir. *Beşiğini Sallayan El Dünyaya Hükmeder* makalesinde bu düşüncelerini şöyle belirtmiştir:

“*Terbiyenin ta beşikten başlanması şarttır. Çünkü yedi yaşına kadar çocuğun yaşadığı muhitin ve elinde bulunduğu insanların teessürüne kapılmış ve benâ-ı âliye terbiyesinin ilk temel taşları atılış olduğunu tecrübe-i zatiyemle öğrendim*

...*Görüyorum ki en ileri giden milletler çocuklarına anneleri tarafından ihtimam olunan milletlerdir. O halde ey Türk anneleri! Hepimiz vicdanımıza soralım: Milletimizin bu neslimize yardım hepimizin borcu iken vazifemizi has-ı ifa etmekle borcumuzu ödüyor muyuz? Korkarım bu suale karşı çoklarımız kızarıp önümüze bakacağız* (İsmet, 1330).”

Aldığı eğitimin etkisi ve bir süre eğitim amacıyla yurt dışında bulunması, yazarın, batılı kadınları gözlemlemesine neden olmuştur. Farklı konularda kadınların birçok şeyi başarabileceklerini düşünmesi ve bu konu da kadınları teşvik edici yazılar yazması, kadının sadece anne olma misyonu ile tamamlanmadığını, kendi kendine yetecek düzeyde üretimde bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yazılardan bir tanesi de “*Kendi kendine terzilik*” başlıklı makalesidir.

“*İstiyordum ki: Hrisantiler’e, Zoveiçeler’e, Katyanalar’a metin bir rekabet açılsın, onlara mukabil bizde de Sabihalar, Haticeler, Aliyeler türesin, hep o haftada bir takım esvap yaptıran hanımefendilerin, Beyoğlu terzilerine saçtıkları atık atık paralar bizim fukara kızlarımızı geçindirsin. Terzihaneleri müteakip İslam kadınları,*

hususî kız mektepleri, darüsssınailer açsınlar, binlerce yüzlerce talebat devam etsin, bu hal erkeklere de mucib-i ibret olsun. Onlar da Mire Kurtolar bilmem neleri taklide başlasınlar; elhâsıl ticaret-i milliye ve İslamiye'ye layık olduğu derecelere kadar kesb-i vüsat ve metanet etsin, memleket kazansın, servet büyüsin, terakki artsın” ve “Bin tane A. Rasime çıkıp da gazetelerle değil, ciltler dolusu “Kadınlar, Sanayi, Ticaret” yazsa para etmez. Evvela bu yazılanları okuyacakların âdeti yüzde beşi bulmaz. Saniyen, yüzde sekseni bile okusa yine onlarca Kleanti'ye esvap yaptırmakta başka bir zevk var. Yine şapkalı Matmazel'i yanlarına takıp dükkân dükkân gezmekte başka, anlaşılmaz bir heves mündemiç (İsmet, 1901)” burada hem kadınların üretken olması gerektiği vurgulanmış hem de yabancıların elinde olan bu meslek dalının Türk kadınları tarafından neden yapılmadığının gerekliliği sorgulanmıştır. Çünkü yazara göre kadın isterse, elindeki yetenekle birçok işin altından kalkabilir. Hanımlara Mahsus Gazete'de yazmış olduğu makalelerin içerikleri, kadınların üretici olmasını sağlamak iken onlara farklı bakış açıları da sunmak istemiştir. Yine bu makalelerden biri olan “Mucit Kadınlarda” Avrupa ve Amerika'daki kadınların yalnızca ilim tahsil etmediklerini aynı zamanda bir şeylerde icat ettiğinin bilgisini vererek Osmanlı kadınlarının bu konuda aydınlanması gerekliliğini vurgulamıştır.

“Avrupa ve Amerika'nın şu zamandaki sanatkâr, mütefenni ve âlim kadınları, erkeklerin öğrenebildikleri şeylerin kafesini kadınları dahi tahsile mâziyade müstead olduklarının her türlü şüpheden vareste bir surette ispat ediyorlar. Bunu hepimiz kabul eder ve şaşmayız. Fakat Amerika'nın yine o kadınları tarafından çıkarılan ve sırf kadınlığa ve kadınlara mahsus olan büyük bir gazetede okuduğumuza nazaran kadınlar yalnız tahsil-i ilim ve maarife ispatı istiaded etmekle kalmayıp hiç yoktan pek çok şeylerde icat ediyormuş. Veleve ki taâbik-i malumat tetkik-i mevcudat edenlerin netice-i sayıları olarak bazı şeylerde icat etmeleri pek... şayan-ı hayret değil ise de bir kadın bir mekânı icat etmiş (İsmet, 1899).”

Yazmış olduğu birkaç kadının bir araya gelerek bir bina inşa etmeye karara verdiği ve sonrasında ki çabalarını anlatan “Kadınların İnşa ettiği Bir Bina” makalesi de oldukça dikkat çekicidir (Sarı, 2019).

“ Küçük evimizin inşası için sarf ettiğimiz müddetin her dakikasını zevk ve serur ile geçirdik. Bu fikir bize yaz ortasında geldi. Misafirlerimizle muhtelif el

eğlenceleri hakkında ettiğimiz mübahase neticesinde ahşaptan geçen bir ev inşa etmeğe ve bunların ağaçlarına varıncaya kadar kendimiz kesmeye ve her işini kendimiz görmeye karar verdik. İşe büyük bir heyecanla başladık. İyice müzakereden sonra inşa edeceğimiz binanın on iki kadem ağacında ve on dört kalem dolanda tek bir öteden ibaret olmasına karar verdik. Ağaçlar için lazım gelecek uzunluğu hesap ettikten sonra ağaç kesme vazifesine giriştik. Kesip getirdiğimiz direkleri biri omuza yarım mil mesafede idi. Bunun için en güzel kabuklu ve en latif ağaçları intihab ettik. (İsmet, 1901).’’ Bu makalesinde, birlikte hareket ederek bir evin inşası için kadınların nasıl gayretli çalıştıklarını büyük bir heyecanla anlatan İsmet, burada kadınların isterlerse zanaatkârlık yapabilecek kadar yetenekli olduklarını belirterek, kamusal alanda kadınların aktif olarak çalışıp kendi ayakları üzerinde durmaları için bir nevi destek vermiştir.

Kadının ilk önemli görevi yazara göre hiç şüphesiz anneliktir. Fakat yazar kadınlık mefhumunu yalnızca bununla sınırlandırmaz. Ufku oldukça geniş olan Gülistan İsmet, kadınların annelikten ziyade tıpkı erkekler gibi birçok işin altından kalkabileceğini yazılarında oldukça sık vurgulamıştır. Kadın mucit olabilir, terzi olabilir, bedenlen veya bilimsel alanda işler yapabilir. Burada belki de üstünde durduğu diğer önemli bir konu da, kadın-erkek eşitliğini savunuyor olmasıdır. Kadınlara, yurtiçinden ve yurtdışından verdiği örneklerle her işin altından kalkabileceği inancını yerleştirmeye çalışan Gülistan Hanım (Çakır, 2016), Hanımlara Mahsus gazete de “İslam Ticarethanesi ve Hanımlarımız” makalesini kaleme almıştır:

’’ Kadınlar, sanayi ve ticaret makalelerinin intişarından itibaren zuhur eden İslam terzihanesi meselesini, Şişli de zat-ı aliyeleri tarafından açılan terzihanenin son derece bir rabitasızlıkla kapanmak derecesine geldiği zamana kadar dikkatle takip etmiş idim. İslam kadınları arasında fıkı-i ticaretin tamimi maksadıyla ortaya konulan bu teşebbüse, birdenbire birkaç hanımın iştirak etmesi ve hatta bunu fülen meydana çıkarmak için suret-i cedide de teklifler vuku bulması ve en nihayet zat-ı âlileri tarafından şişli de bir terzihane küşad edilmesi hep bu güzel tasvirler. Bu müfeyyid teşebbüsler, ümidimizin, mamulümüzün, kat kat fevkinde olduğu için büyük fakat âdem-i itimadı ile karışık bir sevinci mevhub olmuş idi (İsmet, 1901).’’

Dönemin, toplumsal değişimle batılılaşması beraberinde kadınların da bu konuda değişmesine neden olmuştur. Aslında kadınlar fikri olarak bir aydınlanma yaşasa da batılılaşmayı, sadece görsellik olarak algılayan kadınlar da bulunmaktadır. Bu durum Osmanlı kadınlarının giyimini de etkilemiştir. Tabi Gülistan Hanım bu konuya da dikkat çekmek istemiş ve moda ve israf üzerine çeşitli yazılar kaleme almıştır. Gülistan İsmet'e göre moda tümüyle ret edilmemelidir ama belirli sınırlar getirilmelidir. Sonrası düşünülmeden modaya uymak mutlaka beraberinde kötü sonuçlar doğurur fikrini doğrularcasına İngilizceden çevirdiği “*Şıklık Faciası*” isimli eserin önsözünde ifade etmiştir (Sarı, 2019).

“Her şeyi mahya olduğu gibi zavallı yavrucağı kendim alarak saat teveliüddünden beri kendisine bir feraş ıstırap ve figân olmaktan başka bir şeye yaramamış olan yastığın üzerine uzandım. Başından maide her tarafını dantelâ ile süttedim. İşte tam bu dakikada henüz pek az görebilmiş olduğu dünyaya son defa olarak baktım. Vefatın resminin icrasından sonra zavallının gözleri hala apaçık duruyordu (İsmet, 1898).”

Gülistan İsmet, İngilizce Fransızca gibi yabancı dillere hâkim olması, yabancı yayınları takip edebilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda birçok çeviri yapmış ve bu eserleri gazetelerde yayımlamıştır Dönemin aydın kadınları içerisinde önemli bir misyona sahip olan Gülistan Hanım, çok farklı alanlarda kaleme almış olduğu makaleler ile dönemin kadınları için öncü niteliği taşımaktadır. Kadının çalışma hayatında yer alması gerektiğini vurgulayan yazıları ile sadece annelik görevi değil birçok iş alanında kadınların yer alması gerektiğini sık sık dile getirmiştir.

2.6. Nakiye Elgün

2.6.1. Hayatı

II. Meşrutiyet döneminin getirdiği hürriyet ortamı ile birlikte kadınların sosyal hayatta kendini göstermeye başladığı bir zamanda hem Meşrutiyet, hem mütareke, hem de Cumhuriyet dönemindeki hizmetlerinden dolayı önemli izler bırakan kadınlardan biri de Nakiye Elgündür (Özyürek, 2014).

Nakiye Hanım, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde 1880/ Rumi 1296 yılında, İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Annesi Çerkez kökenli Zeliha Hanım,

babası ise Osmanlı sarayında memur olan Sivaslı Gedik oğullarından Mehmet Beydir. Dört çocuklu bir aileye mensup olan Nakiye Hanımın kardeşlerinin isimleri ise, Hüsniye, Hasan ve Mehmet Kazımdır. Hayatını kadın eğitimi üzerine şekillendiren Nakiye Hanım, hayatı boyunca hiç evlenmemiştir (Özdemir N. , 2014).

Eğitim hayatı ilk olarak, 4 yaşında geldiği zaman, Marifet Rehberi adındaki özel bir mektepte başlamış, 1901 senesinde İstanbul Kız Öğretmen Mektebinden mezun olup bu okulda öğretmen yardımcısı ve sonrasında müdür yardımcısı olarak çalışmaya başlamıştır (Duroğlu, 2007). Dönemin geleneği olarak okulun binasına erkek müdürün girmesinin yasak olmasından dolayı, genç yaşına rağmen tüm sorumluluk Nakiye Hanıma verilmiştir. Bu durum onun yöneticilik konusunda tecrübe kazanmasını sağlamıştır (Özdemir N. , 2014). Darülmuallimat'ta görev yaparken Maarif Nezareti ile fikir ayrılığına düşmüş hatta bu dönemlerde sık sık teftiş edilmiştir.

Nakiye Hanımın hayatını kadın ve toplum çalışmalarına adanmış bir şahsiyettir. İlk kadın milletvekillerinden olan ve kızların eğitimi için bir ömür harcayan Nakiye Hanımın çalışmalarını aşağıdaki bölümde inceleyeceğiz. Kadınlık için çalışmalarda bulunan, dernek ve cemiyet faaliyetlerinin önde gelen isimlerinden olan yazar, yakalandığı akciğer kanseri neticesinde uzun süre tedavi görmüş ve 22 Mart 1954 senesinde vefat etmiştir (Özdemir N. , 2014).

2.6.2. Çalışmaları

Eğitim ile ilgili ülkede ortaya çıkan sorunları yakından takip eden Nakiye Hanım, bu konu ile ilgili dönemin dergilerinden, Kadın Dergisi'nde bir yazı kaleme almıştır (Özyürek, 2014). Aslında bu yazının içeriğini Darülmuallimat'tan mezun olan kızların taşraya giderek öğretmenlik yapmak istememeleri ya da evlendikten sonra da bu mesleği icra etmek konusunda gönülsüz olmaları oluşturmuştur. Dönemin dergilerinden Kadın' da bu konu ile ilgili yazılan eleştirel yazılar üzerine, okulun yöneticisi sıfatıyla tartışmalara katılmış ve okulu hakkında bilgi vermiştir. Derginin editörü olan Enis Avni Bey, *Osmanlı Kadınları Cem'iyat Müteşekkilesi* ve *İki Noksan* adıyla kaleme aldığı makale ile kadınlarla ilgili en büyük eksikliğin kız okullarının açılmaması ile ilgili olduğu üzerinde durmuştur. Hatta kadın

cemiyetlerinin örgütlenerek bu işin üzerine gitmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Nitekim Selanik'te *Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye*'nin başında bulunan ve Kadın dergisi yazarlarından Zekiye Hanım İki Zorunlu İhtiyaç başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Bu tartışmaların odağında olan öğretmen okullarının ve öğretmenlere olan eleştirilerin artması neticesinde Zekiye Hanıma cevaben Nakiye Hanım''*O İki Noksan Münasebetiyle*'' yazısını kaleme almıştır (Özdemir N. , 2014):

'' *Kadın'a olan hizmet-i kalemiyesiyle bir mevk-i mümtaz ihraz eden Avni Bey Efendi'nin " İki Noksan" ser-levhalı makalesine cevabı Aliyelerini okudum. Kısmen hakikate muhalif bir nokta görülmese idi kalbimin olanca his ve kuvvetiyle sizi tebrik ettim.*

Bu iki ihtiyaç mülkümüzün müftekir olduğu, atimizin istinad edeceği esas-ı lâzımedir. Mekâtib-i İbtidadiyedeki çocuklarımızın hal-i perişan tahsili nazar-ı imana alınınca hale son derece müteesir, atıye müteesif olmamak kabil değildir. Evet, terakki nisvan-ı mekatib-i ibtidaiyyenin tesisiyle iptida edecektir. Bu noksanımız baki kaldıkça yalnız nisvanın değil milletin tekâmül-i zatisinden teali-i atisinden kat'î ümid etmeliyiz. Çünkü çocuklarımızın irfana ihtiyacı cidden efzundur. Bu mülke, bu millete bu gibi eserden daha büyük hizmet olamaz (Hanım, 1909).''

Zaman zaman yaptığı bu sert eleştiriler ve eğitim politikasının Maarif Nezaretiyle ters düşmesi sonucunda 1914 yılında görevinden istifa etmek zorunda kalacaktır (Duroğlu, 2007). Darülmualimat binasının yanması sonucunda okul kapatılmış, İnas Mektebi açılarak buradaki öğrenciler ve idari kadro İnas Mektebine nakledilmiştir. Burada müdürlük yaparken Maarif Nezareti eğitim programının yenilenmesi ile ilgili bir proje istemiş, fakat Nakiye Hanımın projesi fazla lüks bulunduğundan İstanbul'un ilk kız lisesi olan İnas İdadisine başka bir müdür atanınca, Nakiye Hanım istifa etmek zorunda kalmıştır (Hayatta Muvaffak Olan Türk Kadınları, 1928).

1914-1917 yılları arasında eğitim hayatına Vakıf Nazırlığında devam eder. Sultanahmet'te eğitime başlayan Vakıf Mekteplerinin ıslahı düzenlenmesi ile ilgilenir. İleri görüşlü bir eğitimci olan Nakiye Hanımın, buradaki çalışmaları onun fark edilmesini kolaylaştırmıştır. Aynı dönemde Şam'da, Kudüs'te ve Beyrut'ta Türkçe öğretim veren kız mekteplerinin açılması için yapılan çalışmalara öncülük eder. Eğitim meselesi içi canhıraş bir şekilde çalışan Nakiye Hanım, Vakıflar

Nezareti'nin çağdaş bir alt yapı ile oluşması için elinden geleni yapar. 1917 senesinde ise Fevziye Lisesinin Müdürlüğü'ne tayin olur. Daha sonrasında buradan da ayrılarak bir yıl boyunca dinlenmiş ve sonrasında 1929 yılında İstanbul Kız Lisesi Müdürlüğüne atanmıştır (Yıldız H. , 2015).

Nakiye Hanım bir taraftan Fevziye Mektebi müdireliğine devam ederken aynı zamanda cemiyetlerin içinde de yer almış ve bu arada kadınların eğitim konusunun en önemli savunucularından biri olmuştur. Kadınların Darülfünun'a kabulü konusunda, 1919'da yaşanan tartışmalara kayıtsız kalamamış, Büyük Mecmua dönemin aydınları olan; Halide Edip, Müfide Ferit, Mehmet Fuat gibi isimlere düşüncelerini sormuştur. Nakiye Hanım bu suale verdiği cevap ise;

“Garp medeniyeti garp irfanı; cemiyet-i beşeriyenin refahı tekamülât ve terakkiyatı için yegâne ameldir. Bunu senelerden beri tekrar ediyoruz. Fakat kalben tasdik etmiyoruz. Bu durumda efkâr-ı sahifeye o derece merbut kalıyoruz ki garp medeniyet ve irfanını taklit ve tatbik etmek isterken zihniyetimize muvafık gelmeyen şeylere karşı lüzum-u vücubî ne derece kavi ola yine tereddüt ve ihtiraza düşmekten kurtulamıyoruz. Katiyen fiili ve esaslı bir yoldan gidemiyoruz... Bir uzviyette bütün aza birlikte hemahenk olarak vazifelerini etmezse o uzviyette sıhhat ve feyz ve inkişaf için tam bir kudret bulamayacağı gibi bir heyet-i içtimaiyeninde, saha-ı mesaide kadın ve erkeğin serbest çalışmasını temin etmedikçe, tekemmül ve terakkisine vasıl olabileceğine kani olamıyoruz (Özdemir N. , 2014)...” Bir eğitimci olan Nakiye Hanım, toplumsal süreç içinde kadın ve erkeğin çalışma hayatında serbest çalışmasının temin edilmesi gerekliliğini vurgular. Batı medeniyetini özümseyerek ve taklit etmekten kaçınarak kadınlarımıza verilecek eğitimle, toplumun yükselebileceğinin altını çizer.

Nakiye Hanım, Darülmualimat yıllarında tanıştığı ve yakın arkadaş olduğu Halide Edip ile birlikte sosyal yardımlaşma cemiyetlerinde aktif olarak çalışmıştır. İstanbul da kadınların yükselmesi anlamına gelen Teali Nisvan Cemiyeti'nin kurulması için Nezihe Muhittin, Rana Sani Yaver gibi kadınlarla işbirliği içinde olmuştur. Derneğin kuruluş amacı tabi ki kadın haklarıdır. Milli geleneklerden vazgeçmeden kadınların eğitim ve ilim seviyesini yükseltmek hedeflenmiştir. Hatta derneğin amacı, şu şekilde açıklanmıştır: *‘hususat ve âdât-ı milliyemizin hüliden-i mesun kalmasına riayet edilmek şartıyla kadınlarımızda seviye-i irfanımızın itilasına*

hidmet etmektir.'' Aynı zamanda bu dernek, derslikler açarak kadınlara eğitim veriyor, bir başka kursta ise mesleki alanda dersler veriliyordu. Derneğin ayrıca İngilizce veren kursu da bulunmaktaydı. Bu bağlamda İngiltere’de bulunan, *Türk Kadınları Muhibbi Cemiyeti* ile ortak araştırmalar yürütmüş ve konferanslar düzenlemiştir (Çakır, 2016). Bu dönemde patlak veren Balkan Savaşı nedeniyle dernek çalışmaları savaşta yaralananlarla ilgili çalışmalar yürütmüştür. Cepheden gelen yaralıların yararlanabilmesi için bir hastane kurulmuş, Nakiye Hanımda bu hastanede yöneticilik yapmıştır. Derneğin faaliyetleri I. Dünya Savaşı’nın ilk senelerine kadar devam etmiştir. I. Dünya Savaşı sürerken faaliyetleri son bulmuştur. Daha sonra Nakiye Hanım, I. Dünya Savaşı yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin faaliyetlerine destek olmuştur (Özdemir N. , 2014).

İmparatorluğun son dönemlerinde dağılma süreci yaşaması dönemin aydınları gibi Nakiye Hanımı da, Türklük bilincinin oluşması için çalışmalara yöneltmiştir. 1912 yılında kurulan Türk Ocağına girerek burada Türk halkının haklarını savunmuştur. Savaşın ve mütarekenin devam ettiği günlerde Türk Ocağı faaliyetlerine devam eden Hamdullah Suphi’ye göre (1968), zamanının en çağdaş, yüzü batıya dönük, modern, halkçı, milliyetçi kuruluşları arasındaydı. Kadını ilk defa sahneye çıkartan dernek verdiği konferanslar ile Türk kadınına da bu kürsüye çıkartmıştır. Bunlardan biride Nakiye Hanımdır (Baydar, 1968).

Dernek faaliyetlerine hiç ara vermeyen Nakiye Hanım, 1918 yılında İstanbul’da kurulan Muallimler Cemiyeti’ne ilgi göstermiş ve üye olmuştur. Öğretmen birliğinin sağlanması için Türk ocaklarının desteğiyle kurulmuş olan bu dernek, mütareke yıllarında zaman zaman İtilaf Devletlerinin baskısına maruz kalmış ve çalışmalarını gizlice yürütmek zorunda kalmıştır. İzmir’in işgal edilmesiyle bir protesto mitingi düzenleyen dernek de Fevziye Mektebinin müdürü olarak Nakiye Hanımda bir konuşma yapmıştır:

‘‘Meslek arkadaşlarım! Ve muhterem kardeşler!

Biz sulh-ı atinin neticesini beklerken altı yüz seneden beri Türklüğün en muhterem yerinin Yunanistan’a ilhakı haberini aldık. Türkler bu muharebede maddi ve manevi fedakârlıklar gösterdiler şimdide hâkim bir millet esir menzilesine indiriliyor. Koca bir millet boğulmak isteniyor. Adalet bir kelime-i mevhume değilse cihandan adalet kelimesinin tatbikini istiyoruz (Hanım, 1919)...’’

Muallimler Cemiyeti'nin başına 1919'da Nakiye Hanım getirilmiştir. Erkeklerin yerine bir kadının seçilmesi, feminist çevrelerce hoş karşılanmıştır. Nakiye Hanım bu konu ile ilgili verdiği röportajda;

“ Bakın bizim erkeklerde kadınları kıskançlık yok. Yani bir kadın kabiliyetini göstermiş olabilir ise onu âlâ kabul ediyorlar... Bir muallim cemiyeti var. Geçenlerde bu cemiyetin reisi istifa etti Ekseriyet erkeklerde idi. Pek ala bir erkek intihap edebilirlerdi. Hâlbuki Nakiye Hanımı intihap ettiler (Özdemir N. , 2014). ”

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında yaşanan işgaller, dönemin önemli isimleri gibi Nakiye Hanımın da bu işgalleri protesto etmek amacıyla yapılan mitinglerde ön sıralarda yer almasını sağlamıştır. İstanbul mitingleri sırasıyla, 19 Mayıs 1919'da Fatih Mitingi, 20 Mayıs da Üsküdar Mitingi, 22 Mayıs'ta Kadıköy Mitingi ve 23 Mayıs tarihinde Sultanahmet miting-i olarak gerçekleştirilmiştir. Nakiye Hanım Sultanahmet mitinginde, Muallimler Cemiyeti Başkanı olarak bir konuşma yapmıştır (Arıburnu, 1975):

“Elislam, ey altı asırlık muazzam tarihi mefahirle dolu büyük bir imparatorluğun, büyük camileri önünde toplanan ihtiyar, genç, kadın ve çocuklar! Bugün büyük bir felaketi milliye karşısında azim ve imanla dolu Türk kadınlığının bir ferdi sıfatıyla huzurunuzda geliyorum... Kardeşler, sabrımız istihdaf ediliyor, vakarımız istihkar olunuyor. En sarîh hakkımız alınabilir zannediliyor. Türkler hakka tecavüz etmez, fakat hakkına da tecavüz ettirmez bir millet olduğunu anlatmak lazımdır.

Efendiler! Size memleketimin bir kadını sıfatıyla hitap ediyorum. Fatih'in, Selim'in, Süleyman'ın mezarını ecdadımızın ebedi abideleri olan camileri, türbeleri bırakıp çıkacak içinizde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur etmiyorum. Çıkmayacaksınız, bırakmayacaksınız. Biz de daima sizinle beraber olacağız. Yanınızdan, önünüzden ayrılmayacağız. Hayatından ziyade sevdiği evladının vatan sevgisine feda eden kadınlarınızın can ile sevdiği İstanbul için canını feda edeceğine elbette inanırsınız (Hanım, 1920)... ”

Hem erkeklerin hem de kadınların birlikte mücadele etmesini isteyen Nakiye Hanım, herkese mücadeleye katılmak için çağrıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla birlikte savaşta yardıma ihtiyacı olanlar için Şehit Ailelerine Yardım

Cemiyeti kurmuş, cemiyetin başkanlığını da yapmış savaş bittikten sonra bu cemiyetin faaliyetlerine son vermiştir (Çaka, 1948).

Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması ile birlikte yeni bir döneme geçişin temelleri atılmaya başlanmıştır. Yeni bir yönetim tarzı olan Cumhuriyet'in ilan edilmesi beraberinde siyasal temsilin niteliklerini de değiştirmeye başlar. Milli Mücadele döneminde canla başla çalışan kadınlarımız, yeni yönetim anlayışına bağlı olarak kadınların da siyasal temsil hakkı için mücadele etmesine zemin hazırlamıştır. Kadınlara da oy hakkı verilmesi konusu meclise Tunalı Hilmi Bey tarafından teklif edilmiş fakat bu teklif büyük tepkilere neden olmuştur (Yıldız H. , 2015).

Bu dönemde okul müdürlüğü görevine devam eden Nakiye Hanım, Türk Ocaklarının yeniden açılması ile birlikte aktif olarak bu dernekte çalışmaya devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın haklarının halka anlatılması ve benimsetilmesi için önemli hizmetlerde bulunan dernek, kadın faaliyetleri için oldukça önemli bir kurum haline gelmiştir. Nitekim Aile Hukuku Kararnamesini düzenleyen bir yasa tasarısı mecliste görüşülmüş, çok eşlilik üzerine tartışmalar başlamıştır. Türk Ocağı binasında, 17 Ocak 1924 yılında üç yüz kadının katılımıyla bir konferans düzenlenmiştir. Konferansta bir komisyon kurulmasına karar verilmiş ve bu komisyonda, Nakiye Hanım kâtipliğe getirilmiştir. Görevi nedeniyle en yetkin bilgiye sahip olan Nakiye Hanım, çok eşlilik ile ilgili kendisine yöneltilen soruları şu şekilde cevaplamıştır:

“ Teksire-i Nüfus için taaddüd-i zevcatın lehinde düşünenler var mı? Sualine: Bu, büsbütün pek boş ve manasız bir şey. Hem bu zihniyet-i esasa şehirlerde yoktur, bu ancak köylerde vardır. Taaddüt-ı zevcattan zarardan başka bir şey beklenemez. Çünkü bir adama dördüncü zevce olarak giden bir kadın da, ne içtimai bir terbiye-i ahlakiye vardır, ne aile saadetini düşünecek yüksek bir seviye, ne de şefkatli bir kalp... Biz evvela, sanayi, ilim ve irfan sahalarında muvaffakiyetli ve sağlam adımlar atalım, ilme ve fıkre, ahlaki terbiyeye bütün kalple iman edilsin. Bu mesele, o zaman kendi kendine hal olur. Bu kitapla, kanunla ne halledilir, ne men edilir (1924). ”

Cumhuriyet döneminde aktif olarak derneklerde çalışmaya devam eden Nakiye Hanım, Muallimler Birliği Kongresinde Başkan vekili seçilerek 5 Temmuz 1927'de Dolmabahçe Sarayı'nda Mustafa Kemal ile görüşen heyetin içinde yer almıştır. Yine Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın himayesinde, Maarif Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi

üyeleri arasında bulunmuştur. Türkiye’de eğitimin yaygınlaştırılması için öncelikle düşük gelirli ailelerin çocukları için çalışılmıştır (Çelebi). Eğitim anlayışının cumhuriyetle birlikte akılcı ve bilimsel temellere oturtulması anlayışına bağlı olarak çalışmalara devrim sürecinde oldukça fazla katkı sağlamıştır (Hayatta Muvaffak Olan Türk Kadınları, 1928).

Nakiye Hanım, aynı zamanda Ankara da kurulmuş olan Türk Tayyare Cemiyeti’nin İstanbul şube başkanlığını yapmış, verdiği hizmetlerden dolayı kendisine altın bir madalya verilmiştir. İktisat ve Tasarruf Cemiyeti İstanbul şubesinin derneğinde de çalışmış, milletvekili seçilene kadar Halkevleri İstanbul Şubesi İdare Heyeti’nde fahri muhasebecilik görevini ifa ederken aynı zamanda Halk Dershaneleri kolunda başkanlık yapmıştır (Duroğlu, 2007).

Cumhuriyet döneminde kadın hakları için çalışan Nezihe Muhittin ve arkadaşları, siyasal alanda örgütlenme yoluna giderek Kadınlar Halk Fırkasını kurmuşlardır. 1927 yılında kurulan fırkanın çalışmaları mecliste çıkarılacak olan seçim yasası ile ilgilidir. Fakat kadınlara siyasal hakların verilmesi için yola çıkan bu fırka, hem anayasadaki engel hem de tepkiler nedeniyle engellenmiş ve siyasi içerikten ayrılarak Türkiye Kadınlar Birliği adını almıştır. Nakiye Hanım ise Kadınlar Birliği ile fikir ayrılığına düşecek bir zamanlar ortak hareket ettiği Halide Edip ve Nezihe Muhittin’den ayrılacaktır. Elgün’ün bu tavrı, iktidara yakın ideal Türk kadını modelini yansıtmaması nedeniyle kadın hareketine mesafeli duruşunun nedenini de bir bakıma açıklamıştır (Zihnioğlu, 2008).

Kadınlara 1930 yılında Belediye seçimlerinde seçme-seçilme hakkının verilmesi ile birlikte belediye meclis üyeliğine seçilmiş ve eğitim alanından uzak duramadığı için yeni görevini eğitim alanında sürdürmeye devam etmiştir. Belediye meclisi üyeliği süresince siyasette aktif olarak yer alan Nakiye Hanım, 5 Aralık 1934’te Türk kadınının milletvekili seçme ve seçilme hakkının kabul edilmesi ile birlikte 1 Mart 1935 yılında Erzurum milletvekili olarak meclise katılmıştır (Özdemir N. , 2014).

Eğitimci geçmişi, meşrutiyet döneminden başlayan dernek ve cemiyet çalışmaları mütareke döneminde ve Kurtuluş Savaşı’nda bir Türk kadını olarak yaptığı faaliyetler ve 1931 yılından başlayarak aktif olarak siyasette yer alması Cumhuriyetin Türk kadınına verdiği haklardan yararlanan güçlü kadın imajı ile

önemli bir rol modelidir. Nakiye Hanım, 1946 seçimlerinde seçilemeyince 66 yaşında politikaya veda etmiştir. Daha sonra ki tüm vaktini Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nin çalışmalarına harcamıştır. Nakiye hanım, kadın ve toplum davalarına ömrünü adanmış ve hiç evlenmemiştir (Özdemir N. , 2014).

2.7. Aziz Haydar Hanım

2.7.1. Hayatı

Kadın haklarının öncü savunucusu ve en büyük tutkusu kadınların eğitilmesi için mücadele veren biri olan Aziz Haydar Hanım ile ilgili ne yazık ki yetkin bir çalışma bulunmamaktadır. Serpil Çakır'a göre, 1881 yılında Mora Yarımadası'nda Tırhala'da doğmuştur. Babası yöre zenginlerinden belediye başkanı Haydar Beydir. Babasının Selanik'e atanmasıyla çocukluk yılları Selanik'te geçmiştir. Hatta Mustafa Kemal'in çocukluk arkadaşıdır (Çakır, 2016). Aziz Hanımın, babası Haydar bey, tek erkek evladı Aziz'in vefatı üzerine kızına bu ismi vermeyi tercih etmiş ve onu tıpkı bir erkek gibi yetiştirmiştir. Resmi eğitimin yanı sıra özel dersler alan Aziz Hanım, at binmeyi, silah kullanmayı öğrenmiş; gazete ve mecmuaları babasının isteği üzerine okumuştur (Özen, 2018).

Bir Jön Türk olan Haydar Bey kızını önce Fevziye Mektebine yazdırmış, bu okuldan sonra Terakki adlı bir okula devam etmiş ve okulu bitirmiştir. Haydar Bey Avrupa'daki Jön Türklerin faaliyetlerini ve yayınlarını takip ediyordu. Henüz on dört yaşında olan Aziz Hanım, babasının Evrak-ı Haziresinde gizli olan bu yayınları korumaktan ve okumaktan sorumlu idi. Babasının bu kadar üstüne düşmesi o dönemde biraz yadırgansa da Haydar Bey, kızının eğitim alanında hizmet vermesini ve hatta imkânı olursa bir okul açmasını istemiştir (Aras, 1988).

Ailenin yaşayan tek çocuğudur bu nedenle ancak baba soyadını değiştirmemek koşulu ile bir evlilik yapmıştır. Kısa süren evlilik hayatında bir oğlu olmuştur. Boşanmasıyla birlikte İstanbul'a gelen Aziz Haydar Hanım, kadın sorunlarına çözümler aramış ve kadınlığın yükseltilmesi amacıyla çalışmalar yapmıştır (Çakır, 2016).

Haydar Bey'in son günlerini hasta yatağında geçirmiş ve vefatından önce kızına bir gün inkılâbın gerçekleşeceğini ve o günün çok uzakta olmadığını, eğer ki

inkılâp gerçekleşirse maarife hizmet etmesini vasiyet etmiştir. Babasının vefatı ile birlikte 1908 yılında ülkenin siyasi durumu da değişmiş ve Meşrutiyet ilan edilmiştir. Eşinden boşanmış olan Haydar Hanım, annesi ile birlikte İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Babasının vasiyeti üzerine ilk olarak Maarif Nezaretine başvurmuş fakat birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Neticede Maarif Nezareti kendisine Darülmualimat'ta bir sınava girmesini ancak bundan sonra okul açabilmek için ruhsat alabileceği cevabını almıştır.

Anıların da bu olayı naklederken, *‘‘O zamanlar Darülmualimat denilen Yüksek Kız Öğretmen Okulu müdür muavini olan Nakiye Hanımefendi'den imtihana girebilmek için çok yardım gördüm. İmtihanı verdim ve mektep açabilme ruhsatnamesini aldım’’* Nakiye Elgün'ün yardımlarından söz etmiştir (Aras, 1988).

1914'te bugünkü adıyla Erenköy Kız Lisesi'nin temellerini atmış, hatta bu lisenin ilk ve orta kısımlarının kendi imkânlarıyla kumuştur. İlk girişimi olan ‘‘Ana’’ adıyla açtığı kadınlara ve annelere yönelik okul ne yazık ki çıkan bir yangın sonucu kapanmıştır. Fakat azminden bir şey kaybetmeyen Aziz Hanım, Topkapı da bir ev tutarak mektebini devam ettirmeye çalışmıştır. Fukaraperver Cemiyeti'nin fakir kız çocuklarını kendi imkânlarıyla ücretsiz olarak okutan Aziz Hanıma, 1914 yılında Şair Faruk Nafiz Çamlıbel'in halası Saibe Hanımdan bir teklif gelir. Bu teklif Erenköy'de Saibe Hanıma ait bir yapıda Beyazıt'ta kurulan Ana mektebinin merkezini yeniden açması yönündedir. Böylece Aziz Hanım Erenköy Kız Lisesi'nin çekirdeğini oluşturmuştur (Civelekoğlu, 2014).

Hayatını eğitime vakfetmiş olan Aziz Haydar Hanım, gerektiğinde Kızılay da başhemşirelik yapmış, okullar açmış, ihtiyacı olan öğrencilere yardım etmiş, Milli Mücadele'de ön saflarda savaşan kadınlardan biri olmuştur. Kendisine Rumeli'deki mülküne karşılık verilen Aksaray'daki zeytinlik ve tarlaları satarak oğlunun eğitimine destek olmuştur. Hayatının son yıllarını Koşuyolu'ndaki küçük bir evde geçiren Aziz Hanım, burada vefat etmiştir. Mezarı Burgaz'dadır (Aras, 1988).

2.7.2. Çalışmaları

Aziz Haydar Hanım babasının vasiyeti üzerine eğitim alanında çalışmalar yapmış ve tüm varını yoğunu okul açmak için harcamıştır. Aynı zaman da dönemin

dergisi olan Kadınlar Dünyası'na, kadınlık mefhumu ve kadın hakları, kızların tahsili konusunda çeşitli yazılar yazmıştır. Bunlardan biri de başlığı *Kadınlık* olan makalesidir:

“Doktorlar, hastalık teşhis olunduktan sonra tedavisi kolaydır-derler. Bizde dertlerimizin ne olduğunu anlarsak onlara arayıp çare bulabiliriz.

Kadınlığın terakkisini düşünenler bizi günden güne sararıp solduran mikropların ne olduğunu iyi bilirler ve çok şükür çaresini de düşünmeye başladılar.

Biz gayet sakin bir yol tutmuş gidiyoruz. Bu yol bizi mahva, inkiraza sürüklüyor. Bu yola bir isim bulmak mümkün değildir. Çünkü birçok kısımlara ayrılır. Yalnız u kadar diyebilirim ki biz hayal içinde, hiçlik içinde, pusulasız, dümensiz bir gemi gibi hayatın dalgaları arasında çalkana çalkana, yuvarlana yuvarlana nereye gittiğini bilmez bir yolcuyuz.

Bizde ekseri kızlar yemek pişirmeyi, ev idare etmeyi, çocuk yetiştirmeyi düşünecek yerde birçok sebeplerin tesiri ile nâ-mütenahi peri hikâyeleri tahayyülâtına dalarlar. Ayıplanmazlar! Çünkü pek çokları indinde yemek pişirmek ayıp, çamaşır yıkamak o da ayıp, yamam yamamak, o büsbütün ayıp!...O büsbütün hayalât-ı şairâneye muhalif! Bu yolda kurulan bina-yı hayale mutfak, çamaşırlık, eski elbise hiç girer mi? Öyle kâşane-i ümide elmaslar, pırlantalar, ipekler, tüller, lavantalar hulâsa bitmez tükenmez hazineler ve onların sahibi olan bir zevç var (Haydar, 1913). ”

Aziz Hanım'a göre; zamanın değişmesi ile birlikte kadınların yalnızca eşlerini memnun edecek ev işlerini öğrenmesi, evlilik hayatı için artık yeterli değildir. Eskiden erkeklerin almış olduğu tahsil ile eş olarak seçtikleri kadınlarla uzun süren evlilikler yaşanmıştır. Ama şimdi durum öyle değildir. Nitekim o, yazdığı bir makalede bu konuya değinmiş ve artık her iki tarafın memnun olmasını sağlayacak tek engelin cehaletin ortadan kalkmasına vurgu yapmıştır:

“...Kadın bedbaht, erkek bedbaht! İkisi de haklı. O halde kabahat kimin? Cehaletin... Bizim erkelerimiz daima kadınları kabahatli bulurlar, her ne olsa “Efendim kadınlarımız cahil!” sözünü ileri sürerler. Kadınlarımız cahil, evet cahil, bu inkâr olunmaz. Fakat onları cahil bırakan kim? Kız çocukların on iki yaşından sonra okumasına itiraz eden en ziyade pederler değil mi? Valideler cahil diyelim, acaba erkelerimiz bizim hakkımızda ne kadar hayr-ı hah davranıyorlar? Bize karşı ne

fedakârlık ettiler, ne gibi bir gayret gösterdiler? Hiç, değil mi? Sonra bizden ne beklerler ve ne beklemeye hakları olur. Bizde yanlış bir fikir vardır ki o da kız çocuklarımızı vakitsiz mektepten almaktır. Zavallı çocuk tam okuyacağı zaman mektepten çekip alınıyor. O zamana kadar esasen pek az bir şey öğrenmiş bulunur ki birkaç sene sonra hepsini unutarak hiç okumamışa döner... Bunlar söylendiği zaman pederler, valideler, ‘ ‘ Aman, Babiâli’ye kâtip olacak değil ya!’ ’ kavı-i meşhurunu(!) hemen ortaya atarlar. Hakikaten Babiâli’ye kâtip olamaz. Ama biz kadınlar, biz analar düşünelim, acıyalım, acıyarak çalışalım. Evlâtlarımızı-fakat yalnız doğurduklarımız değil-milletimizin evlatlarını, bizim can evlatlarımızı elimizden geldiği kadar okutalım. Kadınlığa, hanımlığa yakışacak gibi faydalı sanatlar öğretilim. Artık her gün bir başka türlüüne tesadüf olunan sefalet levhaları ortadan kalsın. Bunun için de bizim, kadınların gayreti lâzım. Türklerin eski bir darbımeseli var-Öksüz olan kendi keser göbeğini-derler (Haydar, 1913). ’ ’

II. Meşrutiyet dönemi aslında Türk tarihinin en kritik dönemlerinden biridir. İfade özgürlüğünün sağlanması, kadını ilgilendiren özgürlük konusunun tüm biçimleriyle tartışıldığı, çözümlendiği, ifade özgürlüğünün bir kanıtı olan gazete ve dergilerin çıkmaya başlaması ile kadın haklarını savunan birçok dergi içinde Kadınlar Dünyası’nda kendine önemli bir yer edinmiştir (Caporall, 1982). Kadınlar Dünyası’nda sözü edilecek yazılar ve yazarlar çoğunluktadır. Yazarlardan biri de 1913 ve 1921 yılları arasında yazılarını gördüğümüz, bir öğretmen Aziz Haydar Hanımdır. Kız çocuklarının tahsili ve kız okulları konusunda oldukça fazla uğraşmış ve kadınlık mefhumu ilgili yazılarını paylaşmıştır (Demirdirek, 2016).

Eğitim konusu, özellikle çocukların küçük yaşlarda tahsile başlaması yazarın belki de üstünde durduğu en hassas konulardan biridir. Ama bu konuda eğitimciler kadar çocukların ebeveynlerini de aynı hassasiyete davet eder. Kadınlar Dünyası’nda kaleme aldığı ‘Karşılıklı Şikâyetler’ makalesinde bu konuya şu şekilde değinmiştir:

‘ ‘ Bilemem dört, beş hatta altı yaşında bir çocuk ne kadar okur, ne kadar okutturulur! O zavallı bebeğin süt beyni bozulacak olursa nihayeti iyi olur mu? Bunları validelere anlatmak için çektiğim eziyeti bir sahib-i insaf görse acır. Onlar çocuklarını oynamak için göndermezlermiş. Okumak için gönderirlermiş. Bir müddet okuduktan sonra niye o kadar maaş alıyormuşuz. Daha neler... Yalnız mektep idare ettiğim için her sınıf ve her türlü insanlarla temasta bulunduğumdan bu şikâyet

etmek istediğim kısma pek kesretle tesadüf ediyor ve son derece müteessir oluyorum. Eve ait terbiyesini bizden isteyen evde derslerine çalışmadığı için bey babasının hiddetlendiğinden dem vurarak bizim muavenetimize arz-ı ihtiyaç eden valideleri gördükçe kalbimin en hassas damarlarının koptuğunu duyuyorum (Haydar, 1913).’’

Aziz Haydar Hanım, meşrutiyetten sonra halkın en önemli ihtiyaçlarından biri olan okulların durumunun geleceği ile ilgili beklentiler içerisinde. Bunda en büyük payın sahibi ona göre, Maarif Nezaretinin ilgisizliğidir. Ayrıca devletin okul açmadığı zamanlarda hususi mekteplerin de açılması gerekliliğini de vurgulamıştır ki, bu konuda halkında, elini taşın altına koyması gerekmektedir.

‘‘ Mekteplerin mahvına başlıca sebep olan iki şeydir. Birincisi, itimatsızlık, ikincisi muntazaman ücret vermemek. Mektep ücreti vermek de bize güç geliyor. Hâlbuki varidat olmasa mektep nasıl idare olunur, mektep dolgun ücret almazsa nasıl terakki eder, muallim ve muallimelere ne verir? Bizde yüz elli kuruşa gelen bir hoca ile beş yahut sekiz yüz kuruşa gelen bir hocanın okutması arasındaki fark pek az düşünmekle anlaşılır. Evlatlarının insan olmasını isteyen ebeveyn bir parça fedakâr olmalı, azıcık gayur davranmalıdır. Çünkü bunu bilmeliyiz ki mektebin kapısı cennete giden yolun kapısıdır (Haydar, 1913).’’

II.Meşrutiyet döneminin kadın cemiyetleri içinde feminist olarak nitelendirebileceğimiz ve yayın organı olan Kadınlar Dünyası dergisi ile ortak çalışan Osmanlı Müdafaa-ı Hukuk-u Nisvan Cemiyeti bünyesinde yer alan Aziz Haydar Hanım, derneğin; eğitim ve kızların hem lise hem de yüksek öğrenim tahsili hakkının verilmesi ile ilgili çalışmalarına kendi imkânları ile bir okul açan ve buna önderlik eden bir üyesi olduğu için aktif olarak çalışmıştır. Derneğin, birinci yılının sonunda yapılan seçimlerde dernek başkanlığına Ulviye Mevlan, sekreterliğe Pakize Sadri ve muhasebeciliği de Aziz Haydar Hanım seçilmiştir (Çakır, 2016).

Kadınlık Dünyası ve ona bağlı olarak Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Derneği örtünme yani kadınların kıyafetleri konusunda çalışmış, hatta bu konuda şer’i hükümlere ters düşmeyecek ama toplumsal hayata da katılabilecek bir giyim tarzı için kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. O dönem için tepki toplayan bir konu olsa da Aziz Haydar Hanım, örtünme ile ilgili fikirlerini yine Kadınlar Dünyası dergisinde kaleme aldığı yazısıyla peçe ve çarşafın hem dini, hem ahlaki, hem de sağlık açısından uygun bulmadığını anlatmıştır:

‘İslamiyet’in bize emrettiği kıyafet-i hariciyeyi, emr-i peygamberi nasılsa o suretle tatbike çalışıyoruz!...Bugün ister dindar olanlara sorun, ister âlim olanlara zevk-i selim eshâbına sorun, ister,âlim olanlara zevk-i selim eshâbına sorun, ister hıfzıssıhha mütehasıslarına, bakalım bizim İslam hanımlarının bugünkü kıyafet-i hariciyelerini beğeniyorlar mı? Emin olun hepsi birden –hayır- cevabı verecekler... Çünkü bizim bugünkü kıyafetlerimiz, ne dinidir, ne sıhhidir, ne ahlakidir. Şeriat-ı Muhammediye de peçe yoktur. Vardır diyenler ispat etsin... Eğer şeriatta peçe olsa hîn-i şehâdetle hâkim yüzünüzü açın teklifinde bulunmazdı (Haydar, 1914).’’

Aziz Hanım, eğitim alanında yaptığı faaliyetlerin dışında yardım kuruluşlarında da çalışmıştır. Donanma Cemiyeti’nde dört sene, Fukaraperver Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer’inde ilk kayıtlı üyelerindendir. Bu cemiyetlerin bünyesinde hem Balkan Savaşlarında, Çanakkale’de, hem de Kurtuluş Savaşında, büyük zaferin sonuna kadar gönüllük esasıyla çalışmıştır.

Balkan Savaşı’nın devam ettiği yıllarda İstanbul, cephedeki zorluklara tanık olmuş bir şehirdir. Rumeli’den göç eden muhacirler İstanbul’a sığınır, yaralı ve hasta olan askerler İstanbul’a taşınır. Ekonomik sıkıntılar yaşayan devlet, çalışanların maaşını bile ödeyemeyecek durumdadır. İstanbul halkı böyle bir zamanda, seferberlik halinde askerlerin iâşe ve ihtiyaçlarını karşılar. Bu dönemde Aziz Haydar, Topkapı’daki okulunun eğitim faaliyetlerini sürdürürken, Fukaraperver Cemiyeti başkanı Galip Hakkı Beyden bir davet alır. Galip Hakkı Bey, yaralı askerlerin tedavisi için İstanbul’un çeşitli semtlerinde seyyar hastaneler açıp, ücretsiz tedavi yapılacağını ve Aziz Haydar Hanımı da gönüllü hemşire olarak görmek istediklerini belirtir. Bu teklifi kabul eden Aziz Hanım, önce hastanenin idari personeli olarak çalışsa da zamanla personel eksikliğinden, pansuman yapan bir hemşire gibi çalışmaya başlar (Özen, 2018).

Osmanlı Devleti’nin siyasi anlamda zorlukların yaşandığı bir dönemden geçtiği I. Dünya Savaşı yılları, Aziz Hanım’ın çok sevdiği okulunu savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılar nedeniyle Maarife devretmek zorunda kalmasına sebep olacaktır. Bu konu ile ilgili anılarında şöyle bahsetmektedir: *‘Savaş her şeyde olduğu gibi benim mütevazı bütçemde de tesirini gösterdi. Meccani talebem çoktu. Masraf her gün biraz daha artıyor, mektebin ihtiyaçlarını temin zorlaşıyordu. Bu sebeple de artık işletemeyeceğimi anladığım Erenköy Mektebini Maarif’e devretmek zorunda*

kaldım.” Çok geçmeden Aziz Hanım’a, Maarif Nezareti tarafından kendisine yeni bir okul açmak görevi verilir. Bu okul için ise, Rıdvan Köşkü tahsis edilmiştir.

Aziz Hanım, Milli mücadele yıllarından sonrada eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Önce Ankara’ya gitmiş, oradan İzmir Sıhhat Müdürlüğü’nün hazırlamakta olduğu çocuk yuvasına müdür olarak tayin edilmiştir. Daha sonra istifa ederek İstanbul Darüleytamına (çocuk yuvası) tarih-coğrafya öğretmeni olarak atanmıştır (Aras, 1988). Hayatını babasının vasiyetine de bağlı olarak çocukların eğitimine vakfeden Aziz Hanım, milli mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde çalışmaları ile önemli bir kadın figürüdür.

2.8. Şukûfe Nihal

2.8.1. Hayatı

Şair, öğretmen ve kadın hareketinin önemli isimlerinden biri olan Şukûfe Nihal, 1896 yılında İstanbul da Yeniköy yakınlarında bir köşkte doğmuştur. Sarayla ilişkisi olan bir aile içine doğan Şukufe Nihal’in (Zihnioğlu, 2008) babası Miralay Ahmet Bey’dir (Uraz, 1941). İbnülemin Mahmut Kemal’e göre dedesi Doktor Emin Paşa, Osmanlı hükümdarı. Murat’ın sertabipliğine kadar yükselmiştir (İnal, 1988). Kültürlü, edebiyatı seven, aydın bir aile içinde yetişen yazar, babası Ahmet Bey ve annesi Nazire hanımın desteğiyle iyi bir eğitim almıştır. Özellikle babası tıpkı medeni ülkelerdeki gibi eğitim almasını, yabancı dil bilmesini ister ve özel öğretmenlerle eğitimini sürdürmesini sağlar (Zihnioğlu, 2008). Şukûfe Nihal’in çocukluğu ve eğitimi, babasının işi nedeniyle gittiği, Şam, Beyrut, Manastır ve Selanik’te geçmiştir. Böylece Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiş, babasının telkinleriyle çok küçük yaşlarda edebiyat ile tanışmıştır.

Aslında şairenin, yetişmesinde asıl etken II. Meşrutiyet öncesinde evlerinde yapılan toplantılar ve bu toplantılardaki konuşmalardır. Bu durum onun, sosyal olaylara karşı duyarlılığını arttırmıştır. Babasının ona sunduğu bu imkânlar, Şukûfe Nihal’in zengin ve kültürlü bir dünyanın peşinde olmasını sağlar. İlk ve orta öğrenimini yarı özel bir şekilde bitirdikten sonra 1914 senesinde İstanbul’da İnas Darülfünuna kaydolur. Bu okulda önce Türkçe öğrenimine başlasa da daha sonra Coğrafya şubesine geçiş yapar Fakat babasının tayini Şam’a çıkınca İstanbul’da

kalma zorunluluğu ortaya çıkmış babasının isteği üzerine çok küçük yaşta evlendirilmiştir (Burus, 2017).

Evliliği sebebiyle derslerine devam edememiş, düzenli bir öğrenim almak isteyen yazar ancak eşinden ayrıldıktan sonra eğitim hayatını sürdürmüştür. Öğrenimine önce Türkçe şubesinde devam eden Nihal, daha sonra son sınıfta Coğrafya şubesine geçiş yapar ve buradan 1919 yılında mezun olan ilk kadın olur. Mezun olduktan sonra öğretmenlik görevine başlamış, hatta liselere tayin olan ilk kadın öğretmenlerden biri olmuştur. Hülya Argünşah'ın naklettiğine göre; liseler de ise Tarih, Coğrafya ve Edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Çalıştığı okullar ise, İstanbul'da Kız Öğretmen Okulu, İstanbul Kız Lisesi, Nişantaşı Kız Lisesi, Kandilli Kız Lisesi, Beyoğlu Kız Lisesi, Kadıköy ve Nişantaşı Kız Ortaokulu gibi okullarda görev yapmıştır (Argünşah, 2011). Yazar için bir dönüm noktası hiç şüphesiz İnas Darülfünun Mektebi olmuştur.

I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde aktif olarak çalışmış, yeni kurulan Cumhuriyetle birlikte ülkenin modernleşmesi için kadına yüklenen görev ve misyona atıfta bulunmuştur. Hayatının son dönemlerin de sanata ve edebiyata yönelen şair, 1962'de yaşadığı bir kaza sonucu koltuk değneklerine mahkûm olur. Yavaş yavaş yatağa mahkûm olan yazar, 1965'te bir huzurevine yerleşir. 24 Eylül 1923 yılında ise hayata gözlerini yumar ve Aşîyan mezarlığına defnedilir (Argünşah, 2011).

2.8.2. Çalışmaları

II. Meşrutiyet, toplumsal değişimin Osmanlıda ki belki de son ayağıdır. Nitekim bu dönem de ortaya çıkan birçok fikir akımı ve onun kendi ideolojileri kapsamında temsilcileri de olmuştur. Özellikle Batıcılar, kadını sadece ev hayatında görmek istemezler. Birey olarak kız çocuklarının ve kadınların eğitimi ile ilgilenmişler ve kadının sosyal hayata katılması için bir mücadele başlatmışlardır. Öyle ki, bu dönemdeki kadın yazarların savunduğu belki de tek ortak noktaları kadınların eğitilmesidir. Fakat bazı yazarlar iyi eğitilen bir kadının örtünmesine bile gerek olmadığını, tek eşliliğin gerekliliğini ve hatta hukukta bile düzenlemeler yapılarak kadına da boşanma hakkının verilmesi gerektiğini sık sık vurgulamışlardır

(Kurnaz, 2015). İşte bu kadınlardan biri de önemli bir kadın hakları savunucusu olan Şükûfe Nihal'dir.

Yazarın ilk yazdığı yazı daha 13 yaşında iken kaleme aldığı kadınların eğitimi ile ilgili olan yazısıdır. Yazı önce İttihat gazetesinde yayımlanmış sonra Eylül 1325'te (1909) Mahâsin dergisinde yayımlanmıştır. İnas Mektepleri hakkında başlıklı yazısı Mahâsinde, dönemin öncü feminist yazarlarından Emine Semiye'nin cevabı ile birlikte yayımlanmıştır:

‘‘Sevindim vukuunu gayr-i muhtel zannettiğim bu saadeti işitince adeta çıldırdım. Muhit-i İntizarımdaki zılâl-ı cehalet o anda eridi... Aman yarabbi! Daha şimdiden kendimi bu mükemmel mektebin Marmara'nın gümüşü dalgalarına nazır bir penceresinde, sabahın nesim-i ruh-ı averi karşısında telâkki ettiğim tahsil zamanlarını elde etmek için iki büklüm, pür-şevk ü heves çalıştığımı gördüm. Of bu ne saadet! Artık biz de erkekler gibi, dünyanın bütün maarif perver kadınları gibi mesut yaşayacağız zannettim.

Dünyadan, ilimden, bir şeyden anlamayan bir sürü, bir nevi insanlarız. Fakat düşünmüyorlar ki ‘bugün kızlar okuyup da kâtibe mi olacakmış!’ fikri belihanesini taşıyan hemen hiç kimse kalmamıştır. Düşünmüyor ki, bugün kadınlarda erkekler kadar kuvva-yı zihniyeye, hissiyat-ı insaniyeye, maarife karşı şedit bir arzu ve inhimak hissi besliyorlar....Türkiye'nin mahrumiyet için yaratılmış zavallı kadınları! Eserimiz yaşamayı, saadeti ancak tahsilde buluyoruz. Ve böyle cahilâne hayat emin olunuz ki bizi her dakika ağlatarak kalbimizin en derin köşelerini sızlattırıyor. Rica ederim az merhamet, artık kurtarınız (Nihal, 1909).’’

Yazdığı bu yazıya cevaben Emine Semiye, kadınların terakkisini erkeklerden beklemek yerine bizzat kadınlar, kadınlığın geleceği için çalışmalı ve gayret etmelidir uyarısını yapmış ve bundan sonra Emine Semiye Hanım, Şükûfe Nihal'i yönlendirerek kadın hareketleri ve toplumsal olayların içinde yer alan öncü bir kadın olmasını sağlamıştır (Kurnaz, 1992).

Tabi ki yazarın sadece kadın hakları mücadele ederken yazdığı yazılardan ziyade, daha geniş kitlelere ulaşmak için dönemin aydın kadınları gibi kadın cemiyetlerinde aktif olarak çalıştığını görüyoruz. Bunlardan biride idari heyet üyeleri içinde yer aldığı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'dir. Cemiyetin programına baktığımızda kadın eğitimi kadın hakları ve kadının çalışma hayatına katılımı ile

ilgili çalışmalarda bulunması, derneğın, o dönem için ilk feminist dernek olarak nitelendirilmesini sağlamıştır (akır, 2016).

şükûfe Nihal'e göre, ilerlemek yalnızca erkeğe verilmiş bir hak değildir. Kadınların erkekler kadar bu hakka sahip olduğunu ve vatanın kurtuluşunun kadınların ilerlemesiyle olacağını vurgulamıştır. Kadınlar meslek sahibi olarak hem topluma faydalı olacak, iyi bir eğitim alarak ise, iyi bir eş, iyi bir anne sıfatıyla toplumun gelişmesine katkı sağlayacaktır. Kadınlığın ilerlemesi ile ilgili Bugünün Genç Kadına başlıklı yazısında fikirlerini belirtir:

‘‘ Ey genç kadın! Pak ve münevver kalbini, rakik ve şefik ruhunun, yüksek hislerin, masum faziletinle şu hercümerç-i beşeriyetin saha-i zulmüne gel. Orada, senin mutluluğunu bekleyen milyonlarca halk var.

‘‘Ey genç kadın, muzlim boşluklarda inleyen şu hazinenin yardım çağrısına cevap ver. Bak zavallılar, annesiz, rehbersiz, bu korkunç yokluk çıkmazına daldılar. Sen zavallı, sen de annesizdin, lakin şimdi kendi mevkiini ğren... Bu milleti, bu harap milleti artık sen kurtaracaksın. Ykselmeden yaşamak zillettir. Feyyaz ruhundan, onlara hakiki güneşler doğsun, biraz hayat bulsunlar, sonra onlar medeniyeti yavaş yavaş tanıyacaklar ve bir ihtiram-ı takdirkr ile ellerini perlerken, sen artık münevver bir istikbalin, iyi canlı neslin en büyük hisse-i şeref ve ferahlığın ruhunda hissedecek, azab-ı ithamdan kurtulan pak alnınla semada ebediyete kadar yükselecek, ykseleceksin (Burus, 2017)!’’

şükûfe Hanım, çocukluğundan itibaren toplumsal meselelere karşı duyarsız kalmamıştır. Bu durumda, yirminci yüzyılın başlarından itibaren toplumumuzun içine girdiği tarihi olayların büyük etkisi vardır. Dolayısıyla yazarın, vatanı ve milleti bahis olan konulara karşı kayıtsız kalması beklenemez (Argünşah, 2011). Türk Ocağı gibi derneklerle çalışır. Üniversite ğrencilerinin düzenlediği birçok çalışmanın içinde yer alır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul'daki çalışmalarına katılır. Hatta Bilge Criss, Milli Müdafaa hesabına çalışan kadınlardan birinin de şükûfe Nihal olduğunu, broşürlere dağıtarak bir hayli propaganda yaptığını nakleder (Zihnioğlu, 2008). Bu abaları içinde yer alan ve 1918'de yesi olduğu Asri Kadınlar Cemiyet'inde de devam eder. Cemiyet vatanın kurtuluşu için ülkedeki yabancı işgalini protesto eden mitingler düzenler. Cemiyete ye olan kadınların bir kısmı kürsüden hitap ederler (Caporall, 1982). İstanbul'daki işgal karşıtı ilk mitingi Asri

Kadınlar Cemiyeti ve İnas Darülfünun öğrencileri birlikte düzenler. 30 Mayıs 1919'da Sultanahmet mitinginde Şükufe Nihal de vardır. Konuşmasında şunları söylemiştir:

‘‘Ey sevgili İstanbul güzel vatanım; alil talihsiz toprağım. Seni kaybetmek korkusunun ruhuma yaptığı derin, zehirnâk acıyı bilmem kaçınıcı defadır duyuyorum! Ve bu pek feci ıstırap içinde son ve ilahi ümitle Allaha yalvarıyorum ki, bu elemeler artık senin için duyduğum acıların en sonuncusu, fakat sana ebedi malikiyetimizin ilk müjdecisi olsun. Aziz vatan beşiğimiz sendin, mezarımız sen olacaksın! İşte ben en sabit, en ilahi bir iştiyakla öndeyim; o meşum günü görürsem hodgâm ve sefil ellerden son ve müthiş intikamı alacağım. O zaman şad ve sakin bir ruhla yeşil kalbinde müebbeden uzanarak eczalarım yine sana karışırken beni artık sefil beşerin hiçbir kuvveti senden ayırmayacak (Arıburnu, 1975).’’

İstanbul'da milli mücadeleye destek verirken diğer yandan Anadolu hareketine de hayrandır. Anadolu da yapılan savaşı, bir efsane gibi değerlendirirken bu savaşı yapana da hayran olmuştur. Aslında yazarın, savaşın olduğu yıllardan ziyade savaş sonrası, Anadolu'nun içinde yer alan insanlar ilgilendirir. Anadolu'nun yeniden yapılandırılması için milletin el ele vererek çalışması, yoksulluk içindeki coğrafyayı değiştirebileceğine olan hizmet etme inancı, kendisini gösterir. Domaniç Dağları Yolcusu adlı seyahat eserinde Anadolu'nun ihmal edilmiş suretini değiştirmek isteği dikkati çeker. Tabi burada özellikle önceliği kadınlar konusuna verir. Şehirli-köylü kadın karşılaştırmasına girerek Anadolu içindeki insandan hareket ederek eserini yazar (Zihnioğlu, 2008).

Savaş yıllarından sonra ülkede toplumsal ve yönetsel anlamda bir değişim yaşanır. Artık, halkın temsil edilme sürecinde yaşanan değişikliklerden, mevcut olan Saltanat rejiminin değişmesiyle yeni bir yönetim anlayışı ortaya çıkar. Bu süreçte Mustafa Kemal, Lozan görüşmeleri devam ederken Halk Fırkası adında yeni bir fırkanın kurulacağını dile getirir. Dolayısıyla seçim kanununda da değişiklikler yapılır ama kadınların seçimlere katılması konusunda herhangi bir düzenleme getirilmez. Kadınlar siyasal haklarını elde edebilmek için Halk Fırkasından önce 15 Haziran 1923'te Kadınlar Halk Fırkası'nı kurarlar. Fırkanın genel sekreteri ise Şükûfe Nihal'dir. Fırkanın hedefleri ile ilgili bilgi vermek partiyi tanıtmak amacıyla Nihal Hanım, 30 Haziran 1923'te Sûs Dergisi'ne bir demeç verir:

‘‘Kadınlar Halk Fırkasının mesaisine iştirak etmek üzere Nezihe Muhittin Hanımefendi tarafından davet olunduğum zaman ilk düşündüğüm şey, kadınlığın tamamıyla hazır bulunmadığı bir zamanda mevsimsiz bulduğum bu harekete birçok tenkitler, itirazlar hazırlamak olmuştı.

Programa yavaş yavaş gözlerimi gezdirirken kalbimin en insani köşesinde mukaddes bir alevın yanmaya başladığını duydum; bu teşebbüs, ‘kadınların hakk-ı siyasilerini elde etmek maksadı ile gibi bir klişe altında, herkese onların mebus, nazır olmak istediği telakkisini veren bencil bir faaliyetin nüvesi değildi. Kadınlar Halk Fırkasının programı şimdiye kadar her fırsatta izaha uğraştığımız gibi, kadının, içtimai, iktisadi, bilahare siyasi sahalarda haklarını inkişaflarını temin etmektir. Kadınlar Halk Fırkası, bugünkü mebusları kendi tarafından seçilmiş mebuslar gibi telakki etmekte ve kendilerine itimat göstermektedir. Lakin gittikçe benliğini daha ziyade idrak eden bir kadın ekseriyeti hazırlandığı vakit, elbet bu münevver kütle kendi mukadderatını idare edecek olanlara kendi itimadını seçimiyle vermeyi ve hatta kendisine düşen meselelerin müdafaasında kendisini bizzat temsil etmeyi hak bilecektir (Burus, 2017).’’

Parti ile birlikte çalışmaya başlayan ve kadınların kendisini temsil edebilme hakkına sahip olması gerektiğini düşünen yazarın, bu sözleri doğrudan seçme-seçilme hakkı ile ilgilidir. Fakat ne yazık ki bu talep, toplumun genelini kapsamadığı gerekçesiyle onaylanmamış hatta tepkiler almış ve bir sonra Kadınlar Halk Fırkası, Türk Kadın Birliği olarak adını değiştirmek zorunda bırakılmıştır. Bu cemiyet içinde de aktif olarak çalışan Nihal, Türk Kadınlar Birliği’nin çalışmaları sonucu kadınların elde ettiği siyasi haklardan sonra 1935’te ‘‘Asri Kadınlar Kongresi’nin sonrasında dernek kendini fesih etmesi ile dernekte ki faaliyetleri son bulmuştur (Zihnioğlu, 2008). 1930, 1933 ve 1934 yıllarında sırasıyla kadınlara, belediye, ihtiyar meclisi ve milletvekili seçme seçilme hakkının verilmesi ile birlikte, ilk defa 1935 seçimlerinde kadınlar milletvekili olarak meclise girmişlerdir. O dönem de Cumhuriyet gazetesi bir anket düzenlemiş, milletvekili olan kadınların hangi niteliklere sahip olması gerektiği sorulmuştur. Buna cevaben Şükûfe Hanım, bir kadının milletvekili olabilmesi için iyi eğitilmiş ve vatansever olması gerektiğini belirtmiştir (Burus, 2017):

‘‘ Saylav olacak kadınların Millet Meclisinde müdafaa etmelerini dilediğim şeylerden bazıları şunlardır: Önce, saylav olacak kadın, iyi bir tahsil görmüş; siyasal ve sosyal meseleler üzerine bilgi edinmiş, üstünde yaşadığı toprağın özünü, içyüzünü gerçekten bilmiş, tanımış olmalı, koruyacağı işler yolunda müspet düşüncelerle dolgun bulunmalıdır (Nihal, 1935). ’’

Kadın Gazetesinde ‘‘Milletvekili Bayanlarımızda Bir İstek’’ yazısıyla toplumsal sorunlara duyarsız kalan kadınları eleştirmiş, gereksiz harcama yapan kadınlara bir nevi nasihatte bulunmuştur:

‘‘Bu memleket kadını metresi 100 liraya değil 80 liraya 70 liraya bile kumaş alamaz. Almamalıdır. Çünkü bu memlekette fantezi zevklerimize harcayacağımız paranın harcanması gereken daha önemli yerler vardır. Her ne müşkülde olursa olsun; bu fiyatlarla giyinmek imkânını bulanlar var, onlara hatırlatalım i bu memleketin hastalar hastanesiz, bu memleketin çocukları yuvasız, bu memleketin ihtiyarları bakımsızdır. Gözlerimizi bir renkli tülle örterek acıları görmemek, ihtiyaçları sezmek, yalnız kendi zevkimiz için yaşamak, bizi güzelleştireceği yerde çirkinleştirir (Nihal, 1948). ’’

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin önemli aydın kadınlarından biri ve ayrıca kadın hakları için mücadele eden öncü karakterlerden biridir Şükûfe Nihal. Hayatının daha çok küçük yaşlarından itibaren, kadınlık için yazılar yazmış, derneklerde çalışmış, kadının toplumsal alana çıkması ve bu alanın genişletilebilmesi için katkıda bulunmuş ve bunun için çalışmıştır (Argünşah, 2011).

2.9. Yaşar Nezihe Bükülmez

2.9.1. Hayatı

İlk sosyalist yazar ve şair olan Nezihe Hanım, Mülga Şehremanetinde kantar idaresi hademesinden birinin kızıdır. Kânunusani 1297/1882 yılında Şehremini civarında Baruthane yokuşunda doğmuştur (İnal, 1988). Taha Toros’un naklettiğine göre, Yaşar Nezihe’nin annesi ise, Bahçesaraylı Tatar bir ailenin kızıdır. Annesini asıl adı Kaya olmasına rağmen eşi Kadri Efendi adını beğenmediği için evlendikleri gün Eda olarak ismini değiştirmiştir. Eda Hanımın beş kızından üçüncüsü olan Yaşar Nezihe’ye ailesi, önce Yaşar Zeliha adını vermişler, fakat yazarın ilk eşi Atıf Zahir

Efendi, Zeliha isminin yerine Nezihe ismini vermiştir. Erken yaşta hem kendinden sonraki kardeşlerini veremden kaybetmiş hem de annesi de bu hastalıktan vefat etmiştir. Alkolik bir baba ve titiz, kötürüm ve geçimsiz bir teyze ile yaşamak zorunda kalan Yaşar Nezihe'nin ilk yılları bu türlü olumsuzluklarla geçmiştir. Fakat teyzesinin yazarın şairliği üzerinde oldukça etkisi olmuş, geceleri anlattığı hikâyeler yazarın hayal dünyasını oldukça etkilemiştir (Toros, 1992).

Okul çağına gelen Yaşar Nezihe okula gitme isteğini babasına iletmiştir. Babası, başta olumlu yanıt verse de bunun gerçekleşmeyeceğini anlayan yazar, Kapı ağası Mektebi'ne giderek ve gizli gizli derslere başlamıştır. Mahalle mektebinde artık onun ismi kendi gelen olarak anılmaya başlamıştır (Tatar, 1997). Tabi gizli olarak başladığı okul hayatı babasının öğrenmesi üzerine büyük bir tepkiyle karşılaşmış, hatta babası '*Bâb-ı Ali'ye kâtip mi olacaksın?*' diye hem şiddet kullanmış hem de evden atmıştır. Komşuları tarafından sahip çıkılan Nezihe Hanım, en sefil günlerini yaşamıştır. Geçimini arsalardan topladığı bitkileri aktarlara satarak ve ya mahalledeki kızlardan dikiş öğrenerek kazanmaya çalışmıştır (Toros, 1992).

Bir yıl boyunca kendi kendine eğitim görmeyi başaran yazar, ikinci yıl herhangi bir desteği olmadığı için okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte Kuran'ı öğrenmiş, yazmayı ise şair olduktan sonra şiirlerini yazan arkadaşının yazmaktan vazgeçmesi üzerine kendi başına öğrenmiştir.

Prof.Dr. Martin Hartmann Dichter der Nuen Turkei adlı antolojisinde, Yaşar Nezihe'ye yer vermiş ve onu değerlendirmiştir. "*Şaire, devrinin edebiyatının, daha çocukluğunda düzenli eğitim görerek yetişen ve maalesef eserleri milli sayılamayacak önde gelen kadın edebiyatçılarından değildir. O hemcinslerinden farklı bir halk çocuğudur. Arapça, Farsça unsurlarla zorluk içinde ilgilenebilmiştir; fakat bu durum onun şiirlerinde pek çok şahsi özelliğin teşekkülüne yol açmıştır. Ben onun bu yönünden dolayı bazı meşhur şairlerden daha yüksek bir yere yerleştiriyorum* (Tatar, 1997)."

Yaşar Nezihe hocasız okuyabilecek düzeye geldiğinde genç kızlığın vermiş olduğu şevkle taş basması ne kadar aşk kitabı varsa tamamını satın alır. Bunları gizli gizli okur. Taha Toros'a yazmış olduğu mektupta bu dönemlerde başından geçen bir olayı şöyle nakleder:

“ ...Yıl 1896'ydı. Babam sokağımızda devriye gezen bir çavuşu gösterdi ve ‘ Şu çavuşu gördün mü? Adı, Hilmi Çavuş'tur. Ben seni ona vereceğim’ dedi. Çok heyecanlanmışım. Bir tutkudur yüreğimi sıkıştırıyordu... Hilmi Çavuştan bohçacı kadın vasıtasıyla küçük bir mektup aldım. İlk satırı ‘ Gonca dehanım, muhabbetli sultanım’ diye başlıyordu. ” Yazar bu mektubun kendisi için önemini anlatırken daha sonradan üç defa evlendiği halde yuva kuramadığı, bu ilk aşkını yıllar geçse de unutamadığını belirtmiştir. Hatta ondan aldığı ilhamla pek çok şiir yazdığını da nakletmiştir (Toros, 1992).

Hayatının on altı senesi babasıyla beraber geçmiş, iki defa evlenmiş ama ikisinde de ihanete uğramış olan yazarın hayatı oldukça zorluklarla geçmiştir. Çocukluğundan beridir geçirdiği hayatın zorluklarla dolu olması yazarın ruhunda melankoliye olmasına neden olmuştur. Hayatının son senelerini ise Silivrikapı taraflarında geçiren şair, 1934 senesinde vefat etmiştir (Uraz, 1941).

2.9.2. Çalışmaları

Yaşar Nezihe Hanımın, şiire başlaması da bir heves sonucudur. 1312 yılında, Ahmet Rasim'in Malumat gazetesinde Leyla Feride imzasıyla yazdığı, “Çare bulan olmadı bu yareye” şarkısını görüp kendisi de Leyla Feride gibi şiir yazmak istemiştir. İlk şiiri “Sûzişi aşkınla her an ahu efgan eylerim” mısrası ile başlayan şarkısını Mazlume imzasıyla sonrasında ise, Mahmure imzasıyla Malumat gazetesinde ve son olarak Mehçure imzasını kullanarak üçüncü şiirini yazmış bu şiirlerinin tenkit edilmesi üzerine cesareti artarak şiir yazmaya devam etmiştir (Uraz, 1941).

Manzumelerinin bir bölümü, Hanımlara Mahsus Gazete, Sabah, Kadın, Terakki gazeteleri ile Kadınlar Dünyası'nda yayımlanmıştır. Bir Deste Menekşe ve Feryadım adında iki şiir kitabı mevcuttur. İbnülemin'in naklettiğine göre; kendisine gönderdiği 29 Kânunuevvel 1940 tarihli mektubunda: “...Silivri kapısında büyüdüm. Şiirlerim uzun seneler edebi mecmualarda intişar etti. Nihayet bana şairdin dediler. Eğer yazdığım mevzun sözler, şiirse bugün bir kucak şiire malikim (İnal, 1988). ”

İlk kitabının yayınlandığı yıllar Osmanlı Devleti'nin zor bir dönemden geçtiği Balkan Savaşının geçtiği yıllardır. Bu nedenle belki de ilk kitabı çok fazla ilgi görmez. Dönemin, sosyo- ekonomik çalkantılı yıllar olması ve erkek nüfusunun

savaşta olması, hem yazar için hem de Osmanlı halkı için zorluk ve sefalet yıllarının yaşanmasına neden olur. Yazar, savaşın hissedildiği yokluğun ve dar boğazın ne durumda olduğunu anlattığı şiiri ile aslında dönemin insanlar üzerinde açtığı sosyal yarayı ‘*Ekmek Kömür İhtiyacı*’ şiiriyle bizlere anlatır:

*‘‘ Mahalleden iki gündür verilmiyor ekmek
Kolay değil gece gündüz bu açlığı çekmek
Zavallı milletin aç karnı dört buçuk senedir
İâşe meselesi hallolunmuyor bu nedir?...
Satıldı evlerin eşyası hep bir ekmek için
Ne yaptı millet acep bu azabı çekmek için
Kiminde kalmadı yatmak için yatak yorgan
Doyunca bulamadı birçokları yazık kuru bir nân
Şaşırdı genç kadınlar yollarını oldu zelîl
Elden bu milleti açlıktır hep bu rütbe sefîl (Tatar, 1997)’’*

Şairin aşk, tabiat ve yaşadığı acılar üzerine yazmış olduğu şiirlerinin yanında, vatan ve millet sevgisini de ele alan yazılar ve şiirler yazması onun ne kadar vatansever olduğunu bizlere göstermektedir. Balkan Savaşında Osmanlı’nın yenik düşmesi üzerine Fatih Sultan Mehmet’in türbesini ziyaret ederek, ‘*Hazret-i Fatih’in Türbesi ’nde*’ başlıklı yazısını kaleme almıştır:

‘‘ Vatanımın muhitini saran kan ve ateş kokuları içinde kalan; altı asırdan beri cihangir yaşamış olan ecdadımın türbelerini, mukaddesatını pâymâl etmek, çiğnemek için her taraftan düşmanların saldırdığı bugünlerde senin ruhundan kalbime kuvvet ve metânet istemek için geldim...

Bugün harbe gitmek için ellerinde bayraklarla dolaşan kabilelerle geceleri ağır ağır hareket eden trenlerin hudutlara götürdüğü askerler, senin İstanbul surları önünde vakurane cenk eden askerlerinin evlad-ı ahfâdı değil midir? Senin evlad-ı ahfadının... Ecdadının azimetli namlarını lekelendirmemek için ne kadar vakurane, ne kadar asîlâne harp edeceklerini biliyorum... Ruhundan istimdâd ediyorum. Bize dört asır evvelki Türk ve Osmanlı ruhunu, Türk ve Osmanlı azmini ver, Türk ve Osmanlı cihangirliğini göster (Nezihe, 1913)...’’

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele zamanlarında yazdığı manzumeler ile vatan ve sancak, millet sevgisini ortaya koymuştur. Bir kadın şair

olarak Milli Mücadeleye de katkıda bulunmuştur. ‘‘ Mukaddes Muhterem Osmanlı Sancağına’’ başlıklı şiiri, Türk halkına manevi destek vermek ve halkta milli mücadele ruhunu oluşturmak için kaleme aldığı, ‘‘Sen de Şanlı Bir Sahife İlave Et Tarihe’’ ve ‘‘Muhterem Şehitlerimiz’’ şiirlerini kaleme almıştır. Milli Mücadele önderi olan Mustafa Kemal ise Kurtuluş Savaşına destek veren şairleri övmüştür. Yaşar Nezihe Hanım da buna karşılık ‘‘ Ulu Gazi Mustafa Kemal Paşa’’ başlıklı şiir yazmıştır (Tatar, 1997).

Hayat ile hep mücadele eden Yaşar Nezihe, bir kadın olarak cemiyetler ile birlikte çalışmıştır. Yaşar Nezihe, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nin üyesidir ve ilk yılında cemiyetin idari heyetine seçilmiş kişilerden biridir (Çakır, 2016). Cemiyetin gazetesi olan Kadınlar Dünyası dergisinde de pek çok şiiri yayımlanmıştır. Kadınlar Dünyası dergisinde peçesiz resmi yayımlanan ilk Müslüman Osmanlı kadınıdır. İşçi hakları ile ilgili bir cemiyet olan Amele Cemiyeti içinde de bulunmuş, 1920 yılında sosyalist hareketin yayın organı olan Aydınlık dergisinde çıkan şiirleri nedeniyle ilk işçi kadın şair olarak anılmıştır. Hatta Yaşar Nezihe 1 Mayıs şiirini yazan ilk kadın şairdir. Aydınlık dergisinde yazmaya başlaması ile birlikte derginin ekibi ile tanışmış ve şiirlerinde toplumculuğa yönelmiştir (Çetin, 2009).

Mayıs 1923’te ‘‘1 Mayıs’’ şiirini Aydınlık gazetesinde neşredilir. Şiir işçi haklarının savunulması amacıyla yazılmıştır:

‘‘ Ey işçi...

Bugün hür yaşamak hakkı seninken

Patronlar o hakkı senin almışlar elinden

Sa’yınla edersin de ‘‘tufeyli’’leri zengin

Kalbinde niçin yok ona karşı kin

Rahat yaşıyor, işçi onun emrinde münkâd

Lâkin seni fakr etmede günden güne berbad’’

Aydınlık derginde yazdığı bu şiirler ile sosyalist çevre, kendisine Aydınlıkçı Yaşar Nezihe adını takmıştır. Bu şiirden bir ay kadar sonra ‘‘ Kızıl Güller’’ adıyla yeni bir şiir yazarken, 1923 yılında gazete sahiplerinin çalışma saatleri ile ilgili

işçilerle yaşadığı anlaşmazlıklar sonucunda greve gidenleri desteklemek amacıyla ‘‘Gazete Sahiplerine’’ adında yeni bir şiir daha neşretmiştir (Tatar, 1997).³

Aydınlık gazetesinde şiirler kaleme alması, Amele Derneği’ne mensup olması, hatta grevlere yazdığı şiirler aracılığıyla destek vermesi, Yaşar Nezihe Hanım’ın Komünistlik suçlamasına maruz kalmasına neden olmuş ve ne yazık ki gözaltına alınmıştır. Bu olay, dönemin gazetesi Cumhuriyet’te ‘‘Mevkuf Komünistler’’ olarak adlandırılmaları ile sonuçlanmıştır (Tatar, 2012). Taha Toros (Toros, 1992), Mazi Cenneti adlı eserinde, bu olaydan bahsederken şairin; *yazdığı şiirlerin ters yorumlanması neticesinde sorgulandığını fakat bu yanlışlığın ülkemizde kadın haklarının ilk savunucularından olan, değerli bir kadın yazarımız, Nezihe Muhittin Hanım’ın ilgisi ile düzeltilildiğini belirtmiştir.*

Yaşar Nezihe, Malûmât, Rübâb, Nazikter, Nay, Yarın, Kadınlar Dünyası, Kadın, Kadın Yolu, Menekşe, Envâr-ı Vicdân, Terakkî, Şehir, Osmanlı Kadınlar Âlemi ve Aydınlık gibi gazete ve dergilerde 1928 yılına kadar yazıları ve şiirleri neşir olunmuştur. Fakat devrim sonrası, dergilerde yeni nazım şekillerinin gündeme gelmesi ile yazarın divan edebiyatı nazım şekline aşina olması, edebiyat dünyasından bir nevi ayrılmasına sebep olmuştur (Tatar, 2012). Murat Uraz, şair için; hassas ve içli bir şairdi. İfadesi temiz ve düzgündür. Hatta denilebilir ki o devirde yetişmiş kadın şairlerimizin hepsinden daha muvaffakiyetle kullanmıştır. Şiirleri hazin ve içli tahassüslerle doludur ve bunların hepsinde talihinden şikâyet ve feryat etmiştir (Uraz, 1941).

2.10. Nezihe Muhittin

2.10.1. Hayatı

Türkiye’de öncü kadın hakları savunucusu, feminizmin öne çıkan şahsiyetlerinden biri olan Nezihe Muhittin, 1889 yılında İstanbul’un Kandilli ilçesinde doğmuştur. Annesi ilk serasker Ağa Hüseyin Paşa’nın torunu Ali Şevket Paşa’nın kızı Zehra Hanım, babası ise savcı ve ceza hâkimi, Musul İstinaf

³ Bu şiirlerin yayımlandığı dergi ve numaraları ise, Yaşar Nezihe, ‘‘ 1 Mayıs’’, Aydınlık, Nr. 15 Mayıs 1923, s.377;’’ Kızıl Güller’’, Aydınlık, Nr.16, Haziran 1923, s.45, ‘‘Gazete Sahiplerine’’, Haber, 18 Eylül 1339/ 6 Eylül 1923, s.23.

Mahkemesi başkanlığı yapmış Muhittin Bey'dir (Özkay, 2017). Kardeşi Faik Muhittin(Adam) ile birlikte önce mahalle mektebine giden yazar, mektebin durumunu ve eğitim düzeyini beğenmediği için kardeşi ile birlikte evde özel hocalardan ders almaya başlar (Zihnioğlu, 2008). Önce Arapça, Farsça dillerinin edebiyatını Nebi Efendi'den daha sonra ise, dini eğitim yerine daha medeni eğitimi seçen Ziver Bey'den ders almıştır. Ayrıca Almanca ve Fransızcada bilmektedir (Muhittin, 1999).

Edebiyat sevgisini ve kültürünü annesi ve evde kendisinden yaşça büyük olan dayızadesi Nakiye Hanımdan almıştır. Nakiye Hanım, Nezihe Muhittin için bir rol modeli olmuştur. Onun sayesinde, okuma yazma öğrenmeden eski ve yeni yazarların meşhur eserlerini öğrenmiştir. Nezihe Hanımın, çocukluk yılları Abdülhamit'in istibdat dönemlerine denk gelir. Nakiye Hanımın “ *hürriyet aşığı ve istibdada karşı duruşu kadınlık mefkûresini onlardan öğrendim*” dediği Kıbrıslı Emin Paşa'nın torunları olan, Azize, Refika ve Feride Hanımlar sayesinde kadınlığın durumunu ve bunun nasıl değişmesi gerektiğini tartışmaları yazarı oldukça etkilemiştir (Zihnioğlu, 2008).

Nezihe Muhittin kadınlık mefkûresini, yetiştiği ortamdaki kadınlardan öğrenmiştir. Yetiştği ortamdaki kadınlar yazarın, toplumsal ve siyasal sorunlara karşı duyarlı olmasını sağlarken, kadınlığın durumunu tartışan, yeniliklere açık, aktif özelliklerini ortaya çıkarmıştır (Zihnioğlu, 2000).

Hayatı boyunca iki evlilik yapmış, ilk evliliğini Muhlis Bey ile sonrasında ise Tepedelenligil ailesinden Memduh Bey ile evliliğini gerçekleştirmiştir. Bu evliliğinden Malik adında bir oğlu olmuş ve hiçbir zaman Tepedelengil soyadını kullanmamıştır. Evliliğini sonlandırdıktan sonra bir daha hiç evlenmemiş ve hep kendi soyadı olan Muhittin'i kullanmıştır (Özkay, 2017).

1909 yılında başlayarak aktif bir şekilde 1930'lu yıllara kadar kadın hakları davasına kendisini adayan Nezihe Muhittin, 1930'lardan sonra köşesine çekilmek zorunda bırakılmıştır. Geriye kalan yaşamında, yalnızca edebi eserler yazarak geçimini sağlamaya çalışan yazar, aynı zamanda her ayın ilk Cuma gününde aralarında bir döneme damgasını vuran kadın arkadaşlarının olduğu toplantılar yapmıştır. Bu toplantılara Şükûfe Nihal, Yaşar Nezihe, Hamiyet Hulusi, Semiha Rauf ve çok yaşlı olmasına rağmen zaman zaman Fatma Aliye'de katılmıştır. Yazar

son günlerini çevresine ve hayata küskün olarak geçirmiş, 10 Şubat 1958 yılında yalnız bir şekilde bir akıl hastanesinde vefat etmiştir (Zihnioğlu, 2000).

2.10.2. Çalışmaları

Meşrutiyetin ilan edilmesi ile birlikte değişen mevcut durumu Nezihe Muhittin Türk Kadını adlı eserinde şöyle nakleder: *“Geceler gündüz oldu. Ruhlar aydın oldu... Gerçekten meşrutiyetin ilanıyla beraber kadınlarımız karanlıktan kurtulur gibi oldular, peçeler incelendi, biraz dünya ışığına kavuştular, fakat kafesler kaldı... Yasada, sosyal haklarda yerimiz aynı, fakat siyasal işlere bile doğrudan karışan kadınlarımız oldu.”* Okuduğu yazarlardan biri Tevfik Fikret’tir. Güçlü bir kalem olarak nitelendirdiği, Tevfik Fikret’in yazılarını okuduktan sonra içinde bir yazma aşkının oluştuğunu ve böyle bir deneyim yaşamak istediğini de belirtmiştir. Böylece günlük gazetelere yine kaleminden etkilendiği Halide Edip gibi makaleler yazmıştır (Muhittin, 1999). Yaprak Zihnioğlu’na göre, 1909- 1912 yılları arasında dönemin gazete ve dergilerinde, Darülmualimat’ın ıslahı ve terbiye-i tedrisat hakkında yazıları yayımlanmıştır. Daha 19 yaşında iken kaleme aldığı *“Kızlarımızın Psikolojisini Mütalaa”* başlıklı yazısı, dönemin Sabah gazetesinde yayımlanmış, bu yazı, Avrupa da bile hayranlık uyandırmıştır. Böylece iki sene süresince Sabah ve İkdâm gazetelerinde sosyoloji ve psikoloji yazıları, Peyami Sabah’ta ise edebi yazılar kaleme almıştır (Zihnioğlu, 2008). Nezihe Muhittin imzası ile Kadınlar Dünyası’nda yazıları çıkmıştır. Sadece gazetelere yazdığı makalelerle sınırlı kalmayan Nezihe Hanım, roman ve hikâye alanında da önemli eserler vermiştir. *Feryatlarım, Benliğim Benimdir, Türk Kadını, Ateş Böcekleri, Güzellik Kraliçesi, Bozkurt, Küçük Mehmet’in Romanı, Perili Evin Esrarı, Kevser Nine, Bir Aşk Böyle Söndü, İstanbul’da Bir Landrü, Haydudun Sonu* gibi eserleri Filorya adında bir piyesi bulunmaktadır (Uraz, 1941).

Meşrutiyetin getirdiği özgürlük Nezihe Muhittin Hanımda, çalışma ve hayata atılma isteği oluşturmuştur. Yeni bir kız lisesinin açılacağını duyunca doğa bilimi dersleri için Milli Eğitim Bakanlığına, bir yarışma sınavı teklif etmiş bu teklif olumlu karşılanmış ve sınavı verdikten sonra öğretmen olarak atanmıştır. Yine aynı dönemde İttihat ve Terakki kız sanat okuluna da müdür olarak atanmıştır. Kız lisesinde, doğa

bilimleri öğretmenleri olarak çalışmaya başladığı dönemde aynı okulda öğretmenlik yapan Halide Edip ve Nakiye Hanımlarla tanışmıştır. Kız lisesi içinde yer alan bu isimler, Türk kızlarının yabancı kızlardan farksız yetişebilmesi için ellerinden geleni yapmıştır. Müdürü olduğu kız sanat okulu için bir bilim kuruluştaki yakıştırmalarını yapan yazar, okulun programına spor, müzik dersleri ve Almanca Fransızca öğreten ilk kız okulu olarak nitelendirmiştir (Muhittin, 1999). Nezihe Hanım 1913 yılında Leyli Kız Sanayi Okulunda, Tabiat öğretmenliği, 1915 yılında ise İstanbul İnas Sultanisine müdür olmuş ve aynı yıl İstanbul'dan giderek Selçuk Hatun İnas Sultanisinde müdürlük yapmıştır (Özkay, 2017). Bir dönem ilkokullar ve yabancı okullar müfettişliğinde bulunmuş, Kız Hayat Mektebi ve İzmir Hilal Sultanisi'nde müdürlük yapmıştır. Fizik ve Hayvanat dersi verdiği İstanbul Gaziosmanpaşa Ortaokulu'ndan emekli olmuştur (Çakır, 1997). Herhangi bir yüksek okul bitirmeden kendisini geliştiren ve bir eğitimci olan Nezihe Hanım, kız çocuklarının eğitiminde modern yöntemlerin kullanılması için kendi dersi için bir rapor hazırlayacak kadar idealist bir öğretmendir. Dönemin Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderdiği rapor da; *“Biz şimdi, sosyal bir devrimin ilk basamağında bulunuyoruz. Olanaklar dâhilinde şimdiki durumu düzelterek, geleceği sağlamakla yükümlü bulunduğumuz bir zamanda, yapılması gereken görevlerden kadınlara ait olanı iyice belirlemek ve sınırlamak gerekir.*

... Kızlarımızın eğitim ve öğretiminde, onlardan beklenen hizmetle orantılı, esaslı bir programın kabulü ne denli zorunlu ise, o programa konulan derslerin her birine ait özel programların da bu temele uygun bulunmasını öngörürüm... Doğal bilimler (sağlık bilimi, çocuk eğitimi, ev idaresi) gibi bilim dalları ile doğrudan ilgili ve ilintili konuları mümkün olduğu kadar ayrıntılarıyla öğretmek ve akıllarına yerleştirmek fikrindeyim (Muhittin, 1999).” Düşüncelerini belirterek, ders programlarının iyileştirilmesi, derslerin pratik ve deneysel olarak işlenmesi ve bu şekilde verilecek eğitim için yayınlar oluşturulması hedeflerini vurguluyordu.

II. Meşrutiyet döneminin öne çıkan özelliklerinden biri de kadınların sosyal ve içtimai hayatta kendilerini ifade ettikleri gazete ve dergilerin dışında bizzat kadınlar tarafından kurulan dernekler ve çalışmaları olmuştur. Dönemin en önemli kadın ediplerinden biri olan Halide Edip'in kurucusu olduğu Teali Nisvan Cemiyeti'nin faaliyetleri, düşünürler arasında güçlü bir tesir yaratmıştır. Nezihe Muhittin de bu

cemiyetin toplantılarına her zaman katılamasa da derneğin üyeleri içinde yer almıştır (Muhittin, 1999). Teali Nisvan'ın faaliyetleri devam ederken, kendisi de Donanma Cemiyeti'nin İstanbul da kadınlar şubesini açmış, müdürü olduğu okulda bir iş idaresi kurduğunu belirtmiştir. Derneğin amacı Türk donamasına gelir sağlamaktır ve öylede olmuştur. Fakat kısa sürede kapatılmıştır (Özkay, 2017).

1912-1913 yılları arasında Osmanlı Devleti'ni siyasi bir çıkmaza sürükleyen birtakım olaylar gerçekleşmiştir. Balkan Savaşının yenilgiye doğru sürüklenmesi ve iç politikada ki çekişmeler o dönem Nezihe Muhittin'in müdürü olduğu okul olan İttihat Terakki Kız Sanat Okulu için zor günleri beraberinde getirmiştir. İttihat Terakki'nin yönetimi tekrar devralması ile birlikte ideolojik anlamda aynı fikirde olan Nezihe Hanıma derin bir nefes aldırılmıştır. Fakat Balkan Savaşının acı bir yenilgiye dönüşmesi ile birlikte, yoksul ve perişan Balkan göçmenleri ve yaralı askerler için okulunu yaralı asker hastanesine dönüştürmüştür. Tabi Balkan yenilgisi ile birlikte kadınlarımız bir araya gelerek Darülfünun konferans salonunda bir miting düzenlemiştir. Konuşmacılar arasında Fatma Aliye, Halide Edip, öğretmen Nakiye Hanım gibi isimler bulunurken Nezihe Hanım ise ekonomi ile ilgili bir konuşma yapmıştır (Muhittin, 1999).

“Evet, hanımefendiler, vatan ana hasta! Bu aziz ve şefkatli anne pek ma'lûl ve melûl! Fakat hastalığın sebeplerini tetkik ve teşrih edecek olursak biz evlatlarına düşecek mesuliyet hissini ağırlığı altında vicdanlarımız ezilmeyecek mi? Hakikaten, önceki idarenin her türlü faal çalışmamıza bir demir set çektiği zamanlar bütün sabır ve kararımızı yakan bir iştihak ve tahassürle hürriyetin infilakına hazır idik... Evet, tekrar edeyim meşrutiyet hiçbir zaman gaye değil, fakat gayeye erişmek için bir vasıtaadır. Biz meşrutiyet vasıtasını hakiki ıslahat için kullanamazsak, bu ancak bizi geçici bir müddet için bir siyasi krizden kurtarabilir. Mücerret bir siyasi istiklal ise ırkımızın istiklalini temin edemez. Çünkü evvela içtimai inkılâp, sonra siyasi istiklal, yani evvela liyakat, sonra istihsal! İrkımızın bugün maruz bulunduğu yok olmak tehlikesinden kurtaracak fiili teşebbüsler ve maddi icraattır...

Hanımefendiler, bunu hep bir ağızdan tekrar edelim ki, yoksulluğumuza sebep, ticari, sınaî ve iktisadi hayata karşı bigâneliğimiz, daha doğru bir tabirle onlara karşı nefretimizdir (Kurnaz, 1993).”

Nezihe Muhittin'i, toplumda kadınların yükselmesi için yaptığı çalışmalar, Balkan Savaşları sonrasında kurduğu Esirgeme Derneği yıllarına kadar gider. Fakat derneğin faaliyetleri, o dönem müdürü olduğu ve İttihat ve Terakki ile bağlantısından dolayı kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan okulunun, eğitim hayatına devam edebilmesi için böyle bir alana yöneltmesi, Kadınlar Dünyası dergisi tarafından siyasi ve içtimai bir erkek müessesesiyle temas halinde bulunması nedeniyle eleştirilmiştir. Nezihe Hanım ise bu eleştirilere şu şekilde cevap vermiştir:

“...derneğin bu teşebbüsü tenkide değil bilakis takdir ve sitayişlere layıktır. Bunun böyle olduğu gibi herhangi bir fırka ve cemiyete mensup olmuş olsun dernek yardıma ihtiyacı olduğunu gördüğü bütün kız mekteplerine elinden geldiği, maddi olarak yettiği mertebe yardım ve müzâherat edecek ve icap eden mahallerde yeniden tesisine çalışacaktır.

...derneğin maksadı cemiyetlere, siyasi fırkalara yaranmak değil bizzat kadınlığa ait bütün hususata kardeşçe ve vatandaşcasına el uzatmaktır (Zihnioğlu, 2008).”

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti mağlup olmuş, topraklarının büyük bölümünü kaybetmiş ve akabinde Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Anadolu'nun işgali ile birlikte buna sessiz kalmayan halk, silahlanarak işgallere direniş göstermeye başlamıştır. Ülkenin işgaline karşı sadece erkekler değil kadınlar da bu mücadelede yerini almıştır (Kaplan, 1998). Nezihe Muhittin, Türk Kadını adlı eserinde bu durumu şöyle anlatır: *“Avrupa devlet birliği ortasında dostsuz ve koruyucusuz kaldığımız ve yalnız göğsümüzdeki inançla kendi kendimizi korumak zorunda kaldığımız o tarihsel dönemde kadın erkekten duygu ideal bakımından ayrılmadığı içi Türk milleti, en kuvvetli benliğini idrak ederek kurtuluş ve özgürlüğünü kazandı. Böyle bir milletin hükümeti ancak milli müdafaa hükümeti olabilirdi. Milli heyecan ve milli hareketin başına geçen öz hükümet, köhne saltanatları bir anda yıktı (Muhittin, 1999).”*

Milli mücadelenin başından Cumhuriyetin ilanına kadar Türk kadını ve erkeği birlikte mücadele vermiştir. Artık var olan yeni durumda, milleti ilgilendiren genel ve ortak amaçlarda kadın, erkek ile eşit haklara sahip olmalıydı. Nezihe Muhittin, Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlık mefkûresi kavramını, milliyetçi bir anlayışa bağlı kalarak, kadınların katılımıyla, daha milli Türk kadını görüşünü benimsemiştir.

Ona göre Türk kadını dini hurafelere karşı, kendi haklarının bilincinde olan akılcı ve bilimsel düşünen, hakları için mücadele veren, çalışan, üreten ve her şeyden önce erkeklerle eşit haklara sahip olan bireydi. Bu nedenle Cumhuriyet ilan edildiği sıralarda kadınların her türlü medeni ve siyasi haklarına sahip olabilmesi için Kadınlar Halk Fırkasını kurmuştur (Zihnioğlu, 2008).

Türkiye’de siyasal anlamda, kadınların örgütlenişi daha Halk Fırkası kurulmamışken 1923 yılı Haziran ayında kurulan Kadınlar Halk Fırkasıdır. Nezihe Muhittin başkanlığında kurulan partinin, ikinci başkanı Nimet Remide, genel sekreter Şükûfe Nihal olmuştur. Ayrıca yönetiminde Matlube Ömer veznedar olarak, Seniye İzzettin muhasebeci, Latife Bekir’de sayman, üye olarak da Nesime İbrahim, Zeliha Hanım ve Faize Hanımlar yer almıştır. Her ne kadar fırka adını kullansa da ilk amacı siyasi değil, aile hayatını düzene sokmaktır. Kadınlar Halk Fırkası kuruluşu itibariyle, farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hatta erkeklerce yadırganmış, siyasi bir isimle ortaya çıkmaları, örgütün amacına hizmet etmediği konusunda eleştiri almalarına neden olmuştur. Dönemin hâkim olan görüşü ise bir tek bir siyasi fırka vardır o da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyetidir. Ankara bu heyetin temelini oluşturduğu ve tüm yurdu temsil edecek yeni bir siyasi oluşumun temellerini atmaktadır. O da Halk Fırkasıdır. Dolayısıyla dönemin koşullarında toplumu cinsiyet esasına göre bölmek doğru değildir (Toprak Z. , 2015).

Fırkanın amacı her ne kadar, ülkenin her bölgesinde siyasi, sosyal, iktisadi ve bütün konularda geri durumda kalan kadınlara yardım etmek ve kadınların en önemli meselesinin, eğitim olduğunu vurgulasa da ismi yüzünden eleştirilerin odağı olmuş ve bu nedenle 7 Şubat 1924 yılında siyasi teşkilat özelliği olmayan Türk Kadın Birliği’ni kurmuştur (Kaplan, 1998). Programında yer alan tüm siyasi içerikli maddeler çıkarılmış olmasına rağmen Nezihe Muhittin aracılığıyla dernek, Türk kadını her türlü sosyal-siyasal hakları elde edecek düzeye eriştirmek amacını benimsemiştir. Hatta Kadın Yolu - Türk Kadın Yolu dergisiyle bu amaç doğrultusunda çalışmıştır (Çakır, 1997). Nezihe Hanım, *Kadın Yolu’nun Şiarı* adlı makalesinde şu sözlerle düşüncelerini ifade etmişti:

“Kadın Yolu, Türk Kadını, memleket menâfi’nin kendisini davet ettiği mefkurevi hedefe isal edecek bir şehrah olacak ve bu yolun yine kadın elleriyle açılması, bunun kıymetini tebellür ettirecektir.

Bu kuvvetli dünya cereyanından şüphesiz bizlerde nasıpdâr olacağız. Yirmi sene evvel uzak diyarların bazı hareketlerini gazete havadisleri verirken bizler bunları gulyabani efsanesi gibi dinlerdik fakat bugün müdrikiz ki rey sahibi olmayan tufeylidir, sicilde sayılı bir ferd-i vatan değildir. Türk kadını şüphesiz vatan camiası arasında kıymeti olmayan bir kemiyet halinde kalmayacak ve mevcudiyetini tasdik ettirecektir (Muhittin, 1925).’’

Nezihe Muhittin’in başında bulunduğu Türk Kadın Birliği, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin son bulması için ve kadınların siyasal haklarını elde etmeleri için oldukça yoğun çalışmıştır. Öyle ki Türk Kadınlar Birliği ve Nezihe Muhittin yeni hükümetten kadın haklarının tanınmasını talep etmiştir. Nitekim 1927 seçimlerine Nezihe Muhittin ve Türk Kadın Birliği bir kadın aday çıkarma kararı almış, fakat bu seferde karşılarına anayasa engeli çıkmıştır. Hatta dönemin meclis başkanı olan Kazım Karabekir, kadınların girişimlerini desteklediğini fakat milletvekili olmalarının, anayasaya göre ihtimal dâhilinde olmadığını belirtmiştir. Kadın Birliği, kadın aday göstermek için anayasa engeli ile karşılaşınca bu seferde Nezihe Hanım bir heyetle Mustafa Kemal’i ziyaret ederek, kadınların siyasal hakları ve kadın aday göstermek konusunda anayasa değişikliğini talep etmiştir (Zihnioğlu, 2008).

Birliğin, siyasi haklar konusunda ki taleplerine karşı olan dönemin aydın kadınlarından biride Nakiye Hanımdır. Ona göre, zaten Cumhuriyetin ilanı ve medeni kanunun değişmesi ile birlikte Türk kadını, siyasi haklar dışında tüm haklara sahip olmuştu. Siyasi haklar eylemi, beş on kadının ünlü olmak için yapmış olduğu faaliyetlerdi Nitekim Nakiye Hanım, birlik, yardıma muhtaç olanlarla ilgilense, memleket için daha hayırlı olacağını düşünüyordu. Nezihe Muhittin, Türk Ocakları başkanı Nakiye Hanıma cevaben verdiği demeçte, Nakiye Hanımın kadınlık aleyhindeki sözlerini üzüntüyle karşıladığını ve siyasal hakların kazanılmasının ülkenin yararına olacağını, Kadın Birliği’nin aynı amaç etrafında toplanmış altı yedi yüz kişilik bir zümre olduğunu belirtmiştir (Zihnioğlu, 2008).

Bütün gayretlere rağmen kadınlar yaklaşan seçimlere katılamaz. Meclis’te kadınlara verilecek siyasal hakların boyutları tartışılırken, bunun böyle yürümeyeceğini anlayan Nezihe Muhittin, Atatürk ile görüşme yaparak şimdilik seçimlere katılmaktan vazgeçtiklerini bildirmiş ve yaptığı açıklama da; ‘‘

amaçlarının kamuoyunun kadınların siyasi hakları ile ilgili olarak ne düşündüğünü öğrenmek için nabız yoklamak olduğunu, bunu da başarı ile uyguladıklarını’’ söylemiştir. Kamuoyunun kendilerini desteklediklerini belirterek ‘’ Biz seçim haklarımızı elde etmeye ayalı olan ideallerimizden vazgeçmiş değiliz. Zira bundan vazgeçersek cemiyetimizin hiçbir varoluş sebebi kalmaz. Davamızın zaferi için ölünceye kadar çalışacağız (Kaplan, 1998).’’

Bu sert tartışmaların yaşanması, Kadın Birliği içinde de anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmuş ve cemiyette bölünmeler başlamıştır. Bu durum Nezihe Hanımın ve yönetim kurulu üyelerinin cemiyetten uzaklaştırılmasına sebebiyet vermiştir. Hatta Cemiyet merkezinde, usulsüzlük iddiası ile polis tarafından arama yapılmış kayıtlar mühürlenmiştir. Türk Kadın Birliğinin seçimlere katılma isteğini aşırı bulan birçok kişi ve kuruluş yapılan bu müdahaleyi desteklemiştir (Caporall, 1982). Bu gelişmeler üzerine, dernekten istifalar başlamış, hükümetin kadın birliğine karşı başlattığı kısıtlamalar, birliğin içerisindeki muhaliflerin Nezihe Hanımı suçlamalarına kadar gitmiştir. Yavaş yavaş başlayan bölünmeler neticesinde olağanüstü bir kongre toplanış, Nezihe Muhittin ve ekibi düşürülmüş, yerine Sadiye Hanım getirilse de bir süre sonra Sadiye Hanımın ayrılması ile Latife Hanım başkanlığa getirilmiştir (Öztürk E. , 2007). Böylece Türk Kadın Birliği yeni bir döneme başlamış, Latife Hanım ve arkadaşları hükümetle ters düşmek istemeyerek daha çok yardım faaliyetlerine yönelse de siyasi isteklerinden vazgeçmediğini dile getirmiştir (Kaplan, 1998).

Nezihe Hanım bütün bu gelişmeler süresince, sadece dernekten ihraç edilmemiş hakkında valiliğin açtığı’’ sahtekârlık ve emniyeti suiistimal’’ davaları ile uğraşmak zorunda kalmıştır. TBMM’nin 13 Mayıs 1929 yılında kabul ettiği af kanunu ile hakkındaki davalar düşürülmüştür (Zihnioğlu, 2008).

1930 yılında açılan Serbest Cumhuriyet Fırkasının, kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanıyacağını açıklaması üzerine Nezihe Hanım, bu parti içinde yer alır. Hatta yazar Suat Derviş ile Kadın Varlığı adında bir dernek kurma çalışmalarına başlar. Akabinde Serbest Cumhuriyet Fırkası içinde iki kadın aday olarak 1930 seçimlerine ilk sıradan katılır. Ancak seçimi kazanamazlar Zaten bir süre sonra da parti kapatılır (Çakır, 1997). Süreç içerisinde, kadınlara verilen belediye seçimlerine katılma hakkı daha ulusal boyuta taşınır. İsmet İnönü ve 191 delegenin, 1934 yılında verdikleri

anayasa değişikliği sayesinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınır (Toprak Z. , 2015). Nezihe Muhittin bu gelişme ile birlikte bağımsız aday olarak katılmayı tercih eder. Fakat tek parti döneminde bağımsız aday olmak için bile partinin desteğini almak gereklidir ve Nezihe Muhittin bu desteğe sahip değildir (akır, 1997).

Toplumsal olaylara duyarlılığı ile birlikte kadın haklarının en güçlü savunucularından biri olan Nezihe Muhittin, Cumhuriyet döneminde özellikle kadınların siyasal haklarını elde edebilmesi için mücadele etmiştir. Bu mücadele için kalemini hiç çekinmeden kullanan yazar döneminde zaman zaman sert eleştirilere maruz kalmıştır. Ama bu durum onun, kadın- erkek eşitliğinin tam olarak sağlanması adına yapmış olduğu faaliyetleri engelleyememiştir.

2.11. Halide Edip Adıvar

2.11.1. Hayatı

Meşrutiyet dönemi, Milli Mücadele yılları, Cumhuriyet'in ilanı ve çok partili hayat gibi dönemlere tanıklık etmiş edebiyat ve siyaset dünyamızın tanınmış ismi Halide Edip, 1882 yılında Beşiktaş'ta doğmuştur. Babası Mehmet Edip Bey Ceyb-i Hümayun başkâtibi, annesi Bedrifem Hanımdır (Yücebaş, 1964). Çok küçük yaşıta annesini kaybedince babası tekrar evlenmiş ve o dönemde anneannesi, babası, babasının yeni eşi Gümüş Hanım gibi kişilerin etkisinde kalmıştır. Batılı bir baba ve geleneksel bir anneanne arasında yetişen Halide edip, kişiliğin de oluşan doğu-batı sentezinin temellerini bu şekilde atmıştır belki de (Ar, 2021)...

Hayatı ile ilgili bilgileri yazmış olduğu biyografik eser olan Mor Salkım'lı Ev adlı romandan öğrendiğimiz yazarın, çocukluğunun geçtiği bu evde, annesinin ilk kocasından olan ablası Mahmure Hanım ve daha önce de bahsettiğimiz Gümüş Hanım ile birlikte yaşama ve yetişme imkânı bulmuştur. Kızını İngiliz terbiyesiyle yetiştirmeye alışan Edip Bey, kızını önce Kiria Eleni ocuk yuvasına vermiştir. Kitabında anlattığına göre Halide Edip burada Müslüman ve Türk olan tek çocuktur (Adıvar, 2014).

Babasının yeni evliliği neticesinde bir süre ayrı kaldığı mor salkımlı eve, geçirdiği bir rahatsızlıktan dolayı tekrar dönmek zorunda kalmıştır. Bu evde yine Haminne olarak seslendiği anneannesi, büyükbabası ev halkıyla beraber yaşamaya

başlar. Geleneksel bir yaşamları olan bu ailenin içinde Halide Edip, yazı yazmak tarafının Hamininesi ve büyükbabasından geçtiğini de belirtmiştir (Adıvar, 2014). Halide Edip'in babası Edip Bey ikinci evliliği devam ederken, Gümüş Hanımla üçüncü evliliğini yapmış ve aynı evde iki kadının yaşaması çeşitli huzursuzluklara neden olmuştur Bu durum Halide Hanımı oldukça olumsuz etkilemiş ve belki de bu nedenle çok eşliliğe karşı cephe almasına neden olmuştur. Bu durum anneanne Nakiye Hanımın evi ayırmasına kadar gitmiş ve en nihayetinde Gümüş Hanım, ablası Mahmure ve Nakiye Hanım ile İcadiye'deki bir eve taşınmak zorunda kalmıştır (Adıvar, 2014).

Halide Hanımın babası Edip Bey, kızının İngiliz usullerine göre yetiştirmek istese de, yazar ev ortamındaki hocalarından bahsederken en etkilendiği kişileri, kendisine masallar anlatan Süleyman Ağa ve yine kendisine Türk Halk edebiyatının kapılarını açan Eğinli Ahmet Ağa olduğunu belirtmiştir. Battal Gazi ve H.z. Ali'nin hikâyelerinin kendisini çok etkilediğinden özellikle bahseder (Adıvar, 2014). Eğitim konusunda batılı bir kafaya sahip olan Edip Bey kızının İcadiye'deki eve taşınmasını destekleyerek onun Amerikan Kolejine gitmesi için ön ayak olmuştur. Yaşı küçük olduğu halde nüfus kâğıdını değiştirerek bu okula kaydını yaptırmıştır. Fakat bu kolejde ancak bir sene kalabilen Halide Hanım, II. Abdülhamit'in Müslüman bir çocuğun böyle bir okulda okuyamayacağına dair bir irade çıkartmasıyla okuldan alınmıştır. Bir süre sonra koleje geri dönmüş, 1893 yılında başladığı eğitim hayatı 1901' de tamamlanmış ve okulun ilk Müslüman- Türk Kadını olarak mezun olmuştur (Ar, 2021).

Kolej hayatı ile birlikte İngilizceyi bir hayli çabuk öğrendiğini belirten yazar, babasının arkadaşı Türk Bahriyesinde görevli olan Woods Paşa'nın da gönderdiği hikâyelerin de etkili olduğunu, kolejdeki hocaları Miss Fensem ve Miss Dodd'un kendisiyle alakadar olduğunu söyler. Okula ara verdiği dönemde, piyano derslerini Nuri Bey'den, Arapça derslerini ise Şükrü Efendi'den alır. Ayrıca Woods Paşa'nın tavsiyesi üzerine gelen İngiliz bir kadın hoca ile İngiliz edebiyatının önemli yazarlarını okuma fırsatı bulmuştur. Yine böyle bir okuma ve tercüme dersleri devam ederken *Mother* isimli bir kitabın tercümesini yapan Halide Edip, Mahmut Esat Efendi'nin tashihiyle yazılan, bu eser sayesinde dönemin padişahı II. Abdülhamit'ten şefkat nişanı almıştır. Fakat kitabında Sultan Abdülhamit tarafından

ödüllendirilmesine karşı şu cümleleri kullanır: *‘‘Onun tarafından taltif edilmek bana şereften ziyade bir zillet gibi geldi (Adıvar, 2014).’’* Bu onun Sultan Abdülhamit ile ilk muhataplığı olmasa da yazarın padişah ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip olduğu aşikârdır.

1901 yılında koleji bitirdikten hemen sonra Salih Zeki ile evlenmiş ve bu evlilikten iki çocuğu olmuştur. Aynı dönemde İngilizce çevirilere devam etmiş hatta kocasına yardımcı olmuştur (Enginün, 1986).

Meşrutiyet döneminde bir eğitimci kimliği kazanan yazar, Maarif Nezaretine raporlar hazırlamış, Kız Öğretmen okulunda öğretmenlik yazmıştır. Milli mücadelenin Halide Onbaşısı olarak, Anadolu’daki çalışmalara destek olmuştur. Bu dönemleri anlatan eserler kaleme alan yazar yine kişiliğinden etkilendiği Adnan Adıvar ile ikinci evliliğini yapmıştır.

1924-1939 yılları arasında yurt dışında kalmak zorunda kalan Halide Hanım, Paris’e, Londra’ya gitmiş, daha sonra ise Amerika ve Hindistan’a ziyaretlerde bulunmuştur. İstanbul’a döndükten sonra ise İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsüne geçen yazar, 1950’de ise Demokrat Parti’den İzmir milletvekili seçilir. 1954 yılında siyaseti bırakan Halde Edip’in bundan sonraki yaşamı kocası Adnan Adıvar’ın ölümü ile değişir. Bu ölümün kendisinde derin üzüntü yaratması ile sağlığı bozulan yazar, 9 Ocak 1964 senesinde İstanbul’da vefat eder (Balcı, 2019).

2.11.2. Çalışmaları

1908 yılı yazar Halide Hanım için bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren Tanin gazetesinde yazmaya başlar. Hatta ilk yazısı 1908 yılında Kanuni Esasi’nin yürürlüğe girdiği tarihte yayımlanır. Bu ilk yazısında yönetim anlayışının değişmesini coşkuyla karşılar (Enginün, 1986).

‘‘Fakat şimdi! Çocuklarımız bize ‘ Devletimizin müessisleri kime benzerdi?’ diye sorsalar gösterecek bir padişahımız, ordumuz var. Bizi çiğneyecek, evladımızı ezecek bir padişah, bir ordu değil; öz babamız, milletin medar-ı iftihar, bize temmuzun on birinci günü gibi milli bir bayram, binlerce sene ahfadımızı vecd-i şükran, iştirak-ı iftihar ile ağlatacak bir milli bayram bahşeden babamız (Salih, 1908)!’’

Halide Edip, tam bir meşrutiyet taraftarıdır ve insanların her an sürgüne, işkenceye maruz kalacakları korkusunun yaşandığı, istibdada karşı olan biridir. Bu nedenle aslında II. Meşrutiyetin vermiş olduğu sevinçle bahsettiği bu sözler ve II. Abdülhamit'i övmesi, onun genel düşüncesini yansıtmamaktadır. Aslında sadece Meşrutî yönetimin ilanını yeterli görmez. On göre bu yönetimin kalıcı olabilmesi için en küçük tabakadan, en büyüğüne kadar herkes meşrutiyeti hissen ve kalben anlamalı hatta çocuklar bile bu düşünce ile yetiştirilmelidir (Balcı, 2019).

Siyasi konulardaki yazılarıyla ülke gündemini takip eden Halide Edip, istibdat döneminin hafiyeleri, meşrutiyetten sonra gazeteciler tarafından teşhir edilmeye başlanması ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu durumu destekler tavrı yazar tarafından eleştirilmiştir. Bu konu ile ilgili yine Tanin gazetesinde (Balcı, 2019) “*Eski İdarenin Temizlenemeyen Zararları* (Salih, 1908)” adlı makalesini kaleme almıştır. Bu makalede yalnızca yönetimi tavi yüzünden eleştirmekle kalmaz aynı zamanda halkın meşrutî yönetimden yeterince faydalanamadığını belirtir. Osmanlı içindeki müslim- gayrimüslim tebaanın, Osmanlılık düşüncesi etrafında birleştirilmesi gerektiğini de vurgular. Bu dönem de kaleme aldığı birçok yazı bu fikirler etrafında şekillenmiştir (Balcı, 2019). Üç ayrı yönetim görmüş olan Halide Edip, bir nevi romanları aracılığı ile bize bu dönemleri yansıtmıştır. Handan romanı ile istibdat döneminin baskısını, Seviye Talip romanın da Meşrutiyet'i ve Tatarcık romanın da ise Meşrutiyet yönetiminin aksayan yanlarını anlatmıştır (Ar, 2021).

Meşrutiyet döneminin en önemli olaylarından biri, hiç şüphesiz 31 Mart vakasıdır. Bu durum, tehdit edilen Halide Hanımın, çocuklarıyla birlikte Mısır'a kaçmasına neden olmuş oradan İngiltere'ye geçmiştir (Enginün, 1986). Daha sonra tekrar yurda dönen yazar, kaldığı yerden siyasal faaliyetlerine devam etmiştir. Özellikle Balkan Savaşları, pek çok aydın da olduğu gibi Halide Hanım'ın fikirlerinde değişim baş göstermiştir. 26 Ocak 1328 tarihinde dönemin önemli kadın yazarları ile birlikte Darülfünun da bir kadın konferansı düzenlenmiş, yazar milliyetçi duyguların öne çıktığı bir konuşma yapmıştır (Balcı, 2019).

“...Evet, haysiyetini, dinini, hakkını ve tarihini muhafazaya azmetmiş bir millet olmak istiyoruz. Bunların hepsini muhafaza etmek için, bu aziz hakları parmakları kesmeden elimizden, bu ulvî ana toprağının hayalini göğsümüzü parçalamadan kalbimizden çıkartamayacak kadar mevcudiyetimizi muhafaza etmek için dindar,

haysiyetli, çalışkan olmakla beraber başka bir şey daha lazımdır. Oda her şeyden evvel şiddetle Türk olmaktır (Kurnaz, 1993).'' Bir dönem gayrimüslim-müslim ayrımı yapılmaksızın bütün ayrılıkların ortadan kaldırılmasını savunan yazar Balkan savaşlarının sonunda, Balkanları terk etmek zorunda kalan muhacirlerin durumunu görmüş ve buna sessiz kalmamıştır. Yazmış olduğu *Turkey Faces West* adlı eserinde yapılanlara geniş yer vermiş ve raporlar sunmuştur. Fakat karşılığında büyük bir sessizlik ve tabi ki batı kaynaklarına inanan bir kesim görmüştür (Enginün, 1986).

Halide Edip, eğitim faaliyetleri, II. Meşrutiyet ile başlar. Bu dönemde pedagoji üzerine makaleler yazmış, yazılarını okuyan dönemin Maarif Nezareti Müsteşarı Said Bey, Halide Hanımdan bazı görevler istemiştir. Halide Edip, Nakiye Hanım(Elgün) ve diğer öğretmenleri dinleyerek Darülmualimat için istenen raporu hazırlamıştır. Hazırlanan raporda, okulda modern bir tedrisat usulüne ihtiyaç duyulduğunu (Ar, 2021), Arapça, Farsça ile din eğitiminin yanında Batı dillerinin eklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Diğer yandan Evkaf okullarını da teftiş eden yazar, İstanbul'un arka sokaklarında ki kız vakıf okullarını tanıma fırsatı bulmuştur. Vakıf okulları ile ilgili hazırladığı rapor o dönem Türk Yurdu'nda yayımlanmış ve rapora göre, çocuklara öğretim, fikir ve terbiye üzerinde durulmuştur. Çocuklara resim, jimnastik müzik derslerini verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Eğitimde bile milliyetçi unsurları kendisine düstur edindiğini belirten yazar, '' *Çocuklar milleti yükseltecek temel değerleri güzel sanatlar vasıtasıyla öğrenir ve zamanı gelince, vatan için gösterişsiz bir tarzda canlarını feda etmesini bilirler*'' diyerek eğitimde mili şuurun gerekliliğini anlatmıştır (Enginün, 1986).

Kız Öğretmen Okulu'nda hocalık yapan Halide Hanım, 1911 yılında *Talim ve Terbiye* isimli eserini kaleme almıştır. Eğitim konusunda yazmış olduğu yazılarda Amerika'nın eğitim sistemini örnek göstermesi, ona yönelik olan misyonerlik hücumuyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Yazar, bu düşüncelere karşı fikirlerini dile getirirken iptidai tahsilin, yerli mektepler de alınması gerekliliğini vurgulamış, fakat idadi tahsilin yabancı okullarda veya yabancı memleketlerde alınmasının, zarardan çok yarar sağlayacağını da belirtmiştir. Aslında Halide Edip, yabancı mekteplerin misyoner faaliyetleri yürüttüklerini inkâr etmez. Hatta kendisi de bu duruma karşıdır. Ona göre hem Tük, hem yabancı okulların olduğu laik bir

eğitim gereklidir. Karma eğitim taraftarıdır. Amerikan eğitiminin ve terbiyesinin Türk okullarına uygulanması gerekliliğini savunur (Balcı, 2019).

Halide Edip, döneminin birçok kadın ve erkek aydını gibi kadınların geleneksel rollerinden sıyrılarak, onların, çocuklarına ülke gerçeklerini gösteren, toplumsallaşmasını sağlayan çağdaş eğitimci bir anlayışı benimsemiştir. Kadınlık konusunun layık olduğu yere gelmesi için eğitime öne veren yazar, ‘ ‘ *Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder* ’ ’ yazısıyla (Başbuğu, 1991)

‘ ‘Mektepler açılır; erkekler iyi mühendis, iyi edip, iyi avukat veyahut iyi tabip olurlar fakat otuz senedir milletin kanını bir maraz-ı irsî gibi izâc eden yalancılık, küçüklük, haksızlık ve tembelliği bir hastalık gibi tedavi etmek bu istidatlara galebe çalmak için taa beşikten çocuklarına doğruluk, hususiyetle çalışkanlık, itiyatlarını talim edecek kadınlar lazım (Salih, 1908).’ ’ Gerekli olan eğitimin, ancak kadın tarafından verilmesi gerektiğini bu sebeple öncelikle kadınların eğitilmesinin önemini anlatmıştır.

Halide Edip ve arkadaşları tarafından kurulmuş olan Teali-i Nisvan Cemiyeti, ulusal geleneklerden vazgeçmeden kadınları bilinçlendirmek amacı ile kurulmuştur. Derneğe üye olmanın ön koşulu, Türkçeyi iyi okumak ve yazmak, hatta İngilizce derslerine devam etmektir. Bu amaçla Gedikpaşa da bir derslikte açan derneğin faaliyetleri, kadınları fikri açıdan gelişmeleri için çaba göstermiştir (Çakır, 2016). Cemiyet aynı zamanda kadınları bilinçlendirmek amacıyla konferanslar düzenliyordu. Bu konferanslardan birinde Halide Edip toplanan kalabalığa seslenmiştir:

‘ ‘...bugün büyük ve umumi bir tiyatro salonunda kadınlığa bu kadar mahrem bir mevzudan bahsetmek ve bu mevzuu dinlemek için bu tiyatro da Osmanlı kadınlarından mürekkep muhterem ve büyük bir kitle bulmak. Hep bunlar iftihar edilecek şeylerdir. Bugün bu saat ben size böyle hitap ederken, siz de beni dinlerken şüphesiz biz de tarih yapıyoruz demektir. ...İşte hanımlar on dokuzuncu asırla yirminci asır arasındaki farkı mukayese edecek olursak görürüz ki yirminci asır kadınları evvelâ iktisadi ve içtimaî meşgalelerinde, ikinci tahsillerinde, üçüncü vazifelerinde, dördüncü fukara perverliklerinde, beşinci aile ve içtimaî vazifelerinde gereği gibi değişmişlerdir (Başbuğu, 1991).’ ’ Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde

kadın hareketinin temellerinin atıldığını ve bu toplumsal dönüşümün, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam ettiğini görmekteyiz.

Halide Edip edebiyat dünyasının önemli isimlerinden biridir. Yazmış olduğu eserler hem otobiyografik özellikler taşır, hem de yaşadığı dönem açısından bizlere ışık tutar. Eserlerinde ki kahramanların çoğunluğu kadındır ve kadınlık mefhumunu, düşüncelerini bu eserlerle bizlere aktarır.

Mor Salkım'lı Ev'de kendi yaşam öyküsünü bizlere aksettirir. Çocukluğundan başlayarak aile içi münasebetlerini, evliliklerini, kendisini etkileyen isimleri, geleneksel bir aile içinde büyümesine rağmen babasının etkisiyle modern eğitimin kendisinde bıraktığı izleri, Meşrutiyet yıllarından Cumhuriyet yıllarına kadar yaptığı faaliyetleri bu eserinde kaleme alınmıştır. Feminizmle ilgili romanlarından biri de Seviye Talip'tir. Yahya Bolat'a göre eser hem feminist hem de politik bir yapıttır. Kitabın kahramanı olan Macide'nin hikâyesiyle, yazar bizlere sağlam bir aile için, kadının, - hem Doğu hem de Batı kültürüyle eğitilmesi zorunludur- der. Kalp Ağrısı Milli Mücadele yıllarında geçen bir romandır. Yazar, Zeynep'in kişiliğinde tutkularına kendisini kaptırmayan Türk kadınına yüceltir. Ama Azize'nin kişiliğinde ise zevk ve sefa düşkünü olan kadınları şiddetle eleştirir. *Çaresaz* ise, 1961 yılında kale aldığı bir romandır. Çok eşliği her ne kadar savunmasa da eğer çiftler birbirini seviyorsa, taraflardan biri resmi olarak evliyse imam nikâhını zorunlu kılar. Ama kadının da tıpkı erkek gibi boşanma hakkına sahip olduğunu vurgular.

Kadın hakları ile ilgili yazmış olduğu romanlarda ise Meşrutiyet döneminin izlerini görmekte olduğumuz yazarın, *Raik'in Annesi*, *Handan* bu eserleri arasına girmiştir (Kanbolat).

Osmanlı Devleti'nin mağlup olarak ayrıldığı I. Dünya Savaşı ile birlikte Halide Edip mütareke yıllarında aktif olarak çalışmaya başlamış ve Milli Mücadele döneminin önemli isimlerinde biri olmuştur. Halide Onbaşı! Mondros Mütarekesinin imzalandığı yıla kadar görev için Suriye 'de (1916-1918) Cemal Paşa'nın kapattığı okulları açmak için bulunan yazar, burada yetim çocuklarla ilgilenir hem de Ermeni katliamından kaçan Türklerle yakından alakadar olur. Fakat mütarekenin imzalanmasıyla dönmek zorunda kalır (Enginün, 1986).

İşgallerin başlaması ile Osmanlı Devleti'ni paylaşma tasarıları devam ederken, A.B.D.'nin ortaya attığı Wilson Prensipleri bir kurtuluş çaresi arayanların bazılarını

etkileyen bir düşünce olmuştur. Halide Edip de bu düşünceden etkilenen isimlerden biri olmuş, hatta Wilson Prensipleri Cemiyeti içinde yer almıştır. Hatta İzmir'in işgali sonrası Amerikan kamuoyuna bir mektup yazarak, Türk kadınlarının Yunanlılarda gördüğü zulmü anlatmıştır. 16 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Samsun'a doğru yola çıkmış bu süreçte de Paşa ile yazışan Halide Hanım mandacılık fikrinden vazgeçerek Anadolu'ya geçmiştir (Ar, 2021).

Milli Mücadele yıllarını anlattığı Türk'ün Ateşle İmtihanı adlı eserinde dönemin zorluklarını bizlere anlatmıştır. İzmir işgali sonrası faaliyetleri içinde yer aldığı Türk Ocağı tarafından düzenlenecek protesto mitingi için konuşmacı olarak davet edilmiştir. Fatihte düzenlenen miting de Halide Edip şöyle seslenmiştir:

“ Kardeşlerim, evlâtlarım

Ruhu göklerde olan yedi yüz senelik şanlı tarihimiz bu minarelerden bugün Osmanlı tarihinin faciasını seyrediyor. Bu muazzam, bu tarihi meydanda, zafer alayları tertip eden ecdadımın ruhu, bizi seyrediyor. Dünyaların öbür ucuna at süren nâmâğlup erlerin evlatları önünde ben baş eğiyor ve yemin ediyorum: ben Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Bugünde dünkü kadar kahraman ve talihsiz Türk milletinin anasıyım. ...Yemin ediyorum ki: Osmanlı sancağına, tarihine hıyanet etmeyeceğim. Allah'a hakka milletlerin ilahi hakkına dayanan Türk milleti bütün Müslüman ve Türk dünyasına ilan ediyorum (Arıburnu, 1975). ”

İstanbul'un resmen işgali ile birlikte Anadolu'ya geçen ve çalışmalarına burada devam eden Halide Edip, yolda Yunus Nadi Bey'e, milli mücadelenin en zayıf yönünün, gazetecilik ve propaganda olduğundan bahsetmiş ve Anadolu Ajansı'nın açılmasına ön ayak olmuş, Hâkimiyet-i Milliye gazetesine de yardım etmiştir. Burada İngilizce yazıları tercüme etmekle görevli olduğundan bahseder.

1920-1922 yılları arasında çetin bir savaş içinde aktif olarak yer alan Halide Edip, yazılar yazmış, propaganda faaliyetleri ile meşgul olmuş, yabancı gazetelerden tercümeler yapmış hatta gerektiğinde Hilal-i Ahmer'de hastabakıcılık yapmıştır. Cephede de görev yapan yazar, Sakarya Savaşı'nda yazıcı nefer olarak görev yapmıştır. Bu savaşta yaşadıklarını ise *Ateşten Gömlek* adlı eserinde anlatmıştır. Başkomutanlık Meydan Muharebesinden sonra Türk ordusu İzmir'e girmiş, bu zaferi özellikle isimsiz kahraman halkın yaratmış olduğunu anılarında bahsetmiştir (Ar, 2021).

Ulusal Kurtuluş savaşında çetin mücadelelerin ön saflarında yer alan Halide Onbaşı, Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal ile ters düşen kişiler arasında yer alır. Bu durum onun sürgün olarak adlandırdığı bir dönemdir. Nihayetinde ikinci eşi olan Dr. Adnan Adıvar ile bir süre İngiltere’de, daha sonra ise Paris’te kalır. Bu dönemde *Memories* adlı eserini İngilizce olarak kaleme alır. Atatürk’ün vefatından sonra İsmet Paşa’nın daveti ve isteği üzerine Türkiye’ye geri döner ve ölümüne kadar burada kalır (Balcı, 2019).

2.12. Ulviye Mevlan

2.12.1. Hayatı

Nuriye Ulviye Mevlan Civelek,⁴ kadın kimliğinin yükselmesi için çalışmalar yapan ve bunun için çeşitli faaliyetlerde bulunan ve mücadele eden önemli kadın öncülerden biridir. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’nin kurucusu aynı zamanda cemiyetin gazetesi olan Kadınlar Dünyası’nın da sahibidir (Kutlar, 2010). 1900’lü yılların kadın hareketi içinde yer alan Ulviye Mevlan’ın hayatı, Serpil Çakır’ın naklettiğine göre 1893 yılında Gönen’in Hacı Oba köyünde, Nuriye adıyla dünyaya gelmiştir. Babası Mahmut Yediç, annesi ise Safiye hanımdır. Çerkez asıllı bir aileye mensup olan Nuriye Hanım, 1864 yılında Kafkasya’dan Ruslar tarafından sürgün edilen Yediç adlı tanınmış bir ailedir. Çerkezlerin eğitim ve görgü bakımından iyi durumda olması nedeniyle Osmanlı padişahları onları önce, Batı Anadolu’daki Balıkesir Göreme taraflarına yerleştirir. Bir diğer kol ise Hatay taraflarına yerleştirilmiştir. Önce Göreme’ye gelen Nuriye hanımın ailesi, daha sonra Hatay’a yerleşmiş burada yaşanan bazı olaylarda ötürü kızların kaçırılma korkusu nedeniyle kızlarının saraya getirilmesini istemiştir. Daha 6 yaşında iken saraya gelen Nuriye Hanıma Ulviye adı verilmiştir. Kız kardeşi Makbule ise Hatice Sultan’ın sarayına yerleştirilmiştir.

Saray âdeti olarak on üç yaşına gelen Ulviye Hanım kendisinden yaşça büyük olan, Abdülhamit’in sütkardeşi Hulusi Bey ile evlendirilmiştir. Hulusi Bey’in vefatı

⁴ Mithat Kutlar’ın aktardığına göre ve yapılan araştırmalar sonucu söz konusu yazarın bazı çalışmalarda Ulviye Mevlan, bazende Civelek soyadlarını kullanmasının nedeni yapmış olduğu evliliklerin bir sonucudur.

ile kocasından kalan hatırı sayılır malvarlığı ile 4 Nisan 1913 tarihinde Kadınlar Dünyası dergisini çıkarmıştır (Çakır, 2016).

Bütün hayatı boyunca bu derginin ayakta kalabilmesi için çalışan Ulviye Hanım ikinci evliliğini Rıfat Mevlan ile yapmıştır. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde, kadın hakları için mücadele eden yazar, kadınların siyasi hakları için birçok yazı kaleme almış ve dönemin kadınlarını etkilemiştir.

Ulviye Mevlan'ın özel hayatı ne yazık ki çalkantılarla geçmiştir. 1922 yılında eşi Rıfat Mevlan ile evliliği, Rıfat Mevlan'ın Atatürk'ün 150'likler listesine alınarak Suriye'ye sürgüne gönderilmesi ile son bulacaktır. Daha sonra Antakyalı Ali Muharrem Civelek ile evlenen Ulviye Hanım milli mücadele yıllarından sonra eşi ile birlikte ömrünün geri kalanını Antakya'nın Kırıkhan bölgesinde geçirir. Bu dönem yazar için bir inziva dönemidir. 1964 yılında yaşama veda eder (Kutlar, 2010).

2.12.2. Çalışmaları

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönem de kurulan birçok kadın cemiyeti, genellikle yardım amacıyla kurulmuştur. Fakat kadın haklarının savunan cemiyetlerde bulunmaktadır. Özellikle batılı kadınların sahip olduğu hakların Müslüman kadınlarında sahip olması gerektiğini düşünen bu cemiyetler bu amaçlarını gerçekleştirmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sadece cemiyetler değil bizzat kadınlar tarafından kurulan yayın organları da bu faaliyetleri desteklemiştir (Kaplan, 1998). Osmanlı kadın aydınlarını etkileyen Meşrutiyet, Ulviye Hanım ve onun hayatı içinde aynı etkiyi yaratır. Çok zeki bir kadın olan ve kendi kendine okumalar yaparak bilgisini arttıran yazar, meşrutiyetin sağladığı hürriyet, eşitlik, kardeşlik düşüncelerinin karşısında, kadının toplumsal sorunlarına, bu evrensel ilkeler doğrultusunda çözüm bulmaya çalışır. Bu bağlam da Osmanlı kadınlarını daha iyi inceleyebilmek için Avrupalı kadınlarla ilişkiler kurmaya başlar. Evliliğinin sona ermesi ile (Kutlar, 2008) bu fırsatı önce Kadınlar Dünyası dergisini çıkarmakla daha sonra derginin faaliyetlerini destekleyen dernek, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'ni kurar.

Balkan Savaşı'ndan sonra kurulan Kadınlar Dünyası, yayımlanmaya başladığı zaman kapağında şu sözlere yer verir: *''Kadınlık hukuk ve menafini müdafaa eder*

resimli gazetedir. Sayfalarımız, cins ve mezhep ayırt etmeksizin Osmanlı hanımları asârına küşâdedir.” 1913 yılından 1921 yılına kadar yayın hayatına devam eden gazetenin il 100 sayısı günlük, sonradan haftalık olarak çıkmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında ara vermiş, 1918’den itibaren yayın hayatına geri dönmüştür (Durakbaşı, 2012).

Kadınlar Dünyası, hem sahibi hem yazı kadrosu hem de dergiye gelen yazı mektuplarla tamamıyla kadınlara ait olan bir dergidir. Sahibi olan Nuriye Ulviye Hanım, 108. Sayıdan sonra Nuriye Ulviye Mevlan soyadını kullanmıştır. Bunun nedeni ise, dönemin önemli gazetecilerinden olan Kürt asıllı Rıfat Mevlan ile yaptığı evliliğidir. Derginin 108. Sayısına kadar yazı işleri müdürlüğünü Emine Seher Ali yürütmüş, bir süre Ruşen Bey bu görevi üstlenmiş, 163 sayısından sonra müdürlük görevine Rıfat Mevlan yapmıştır (Durakbaşı, 2012).

Yazar, Kadınlar Dünyasının kuruluşu ile ilgili Alman Gazetesi Berliner Tageblatt muhabiri, Oddette Feldmann ile bir röportaj yapar. Yazar, gazete çıkarma fikrinin, kocası Rıfat tarafından ortaya atıldığını belirtir. Osmanlı kadın hareketine yakın duran Rıfat Mevlan ise, diğer taraftan Erkekler Dünyası adı ile bir gazete çıkartır. Kadınlar Dünyası ile ortak hareket ettiğini her fırsatta belirten Rıfat Bey, İnsanlık Dünyası yaratmak adına kadınların hak ve hukukunun savunulması için erkek tarafından da desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Kutlar, 2008, s. 29).

Ulviye Hanımın fikirlerini aktardığı ve hayatının önemli bir yerine sahip olan bu derginin yazı kadrosunda ise, Yaşar Nezihe, Aziz Haydar, Emine Seher Ali, Atiye Şükran, Aliye Cevad, Sıdika Ali Rıza, Mükerrerrem Belkıs, Nimet Cemil gibi listenin daha da uzayacağı birçok kadın yer almıştır. Özellikle kadın hakları konusunda, Ulviye Mevlan, Mükerrerrem Belkıs, Aziz Haydar, Nimet Cemil’in yazıları dikkat çekicidir (Çakır, 2016, s. 29). Derginin yayın amacı ise, kadın ve erkeğin sosyal, iktisadi ve eğitim hayatında eşit haklara sahip olmasıdır. Kadının ikinci sınıf insan muamelesi görmesini eleştirir. Evlilik içinde bile erkeklerle eşit haklara sahip olmayan kadını, erkeklere bağımlı konumlarının değişmesini, evliliğin görücü usulüyle değil, tanışarak gerçekleşmesi ve karı-kocanın evlilikte eşit söz hakkına sahip olmasını savunan yazılar yayımlamışlardır (Durakbaşı, 2012).

Yazar yalnızca sosyal ve toplumsal konular için mücadele etmemiştir. Kadının eğitim hakkı için düşüncelerini dile getiren Ulviye Hanım, kadınların Darülfünunda

eğitim görme hakkına kavuşmaları için yazılar yayımlamıştır. Bunlardan biride, *Mahmut Esat Efendi Hazretleri Hukuk-ı Nisvan Dersi* adlı makalesidir (Kutlar, 2008).

“Memleketimiz yaşayacaktır. Ve bu şüphesizdir. Kadınlığın ta’ali ve tekâmülünü isteyen, bu... çalışan fehul-i millet, hükümet-i hazire hiç şüphesiz bu milleti en şerefli, mesut olarak yaşatacaktır ve cemiyet binelmilel en yüksek ve parlak bir mevkie amad edecektir. Hükümet-i hazire maarif nezareti o heyet-i muhterem ferdi maarif nazırı Şükrü Bey Efendi erkeklerle, erkeklerin ta’ali, inkişafına sarf edilmekte oldukları mesai ve tedabirin kadınlara, biz zavallı İslam kadınlarına da tesamili suretiyle memleketimizi nurlara, maarif nurlarına gark ederek yaşatacaktır. Bugünkü adbar ve felaketimizin cehaletinden anaların cahil bırakılmış olmasından... ettiği ederek edilmiştir (Mevlan, 1914).”

Kadının, sosyal ve içtimaî yaşamda yaşadığı zorlukları sık sık dergide dile getiren Ulviye Hanım, Türk kadınının bulunduğu kötü durumu değiştirebilmek amacıyla tüm olumsuz koşullara rağmen derginin yayın hayatına devam edebilmesi için çalışmıştır (Çakır, 2016). Bu amaçla bir yazı kaleme almıştır.

“ Ben esir ve melül kadınlığımızın kulakları dibinde kere bir tasbik-i hâkim ferma olduğu bir mahiyette hürriyet neşidesi okuyup yazmaktan başka bir şey yapmadığım halde beni bir kahraman mevkiine çıkarıyorsunuz. Hakkımda ki hissiyat ve iltifatınıza teşekkürle beraber müsaade buyurursanız ben, hakiki manasını merat ettiğim bu payeyi inhisarım altına almayayım. Sizin Hukuk-u Nisvan cemiyetimizde ki hemşirelerimizin bu şeref de hissedar olduklarını büyük bir haz ve hürmetle tekrar ederim (Mevlan, 1921).”

Kadının cemiyet hayatına girmesindeki engeller, gelenekler, kadının çalışma hayatına girmesinin engellenmesi, kadınların kıyafetleri, eğitimi, evlilik hayatı hatta siyasi haklarını elde etmeleri konuları üzerinde makalelerin yazıldığı Kadınlar Dünyası, içeriği ve kadınların özgürce fikirlerini belirttiği bir yayın organı olmuştur. Hatta derginin programına uygun olarak kurulan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’nin programını da oluşturmuştur. Dergi, resimli bir dergi olması ve ayrıca Müslüman-Türk kadınlarının fotoğraflarını ilk defa sayfalarında yayınlaması ile döneminde oldukça dikkat çekmiştir (Aşa, 1998).

Ulviye Hanım, kadın sorunun çözümü için eşitlikten yana olduğunu her fırsatta dile getirmiş ve Osmanlı toplumunda yaşanılacak dönüşümün ancak kadın inkılâbı ile gerçekleşeceğini vurgulamıştır (Çakır, 2016). Bu bağlamda kaleme aldığı “*Düşünüyorum*” adlı makalesinde şu sözlere yer vermiştir;

“ *Haksızlığı, biçareliği, müsavatsızlığı kaldırarak ahlakın vicdanın muhakemesiyle vücuda getirilecek yeni ve insani bir teşkilat. Bu teşkilat içinde, insaniyeti yükseltecek, ademiye mesut edecek ancak kadın ve erkeğin hukukta müsavattır. Mesudiyet, umumiye-i beşeriye, hukuk-ı umumiye de görülecek müsavat sayesinde tecelli edecektir. Hukukta olsun mesaide olsun müsavat-ı umumiye kabul edilmez ise insaniyet kemalini ademiye mevkiini bulamayacaktır* (Mevlan, 1918). ”

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti, Ulviye Mevlan tarafından 28 Mayıs 1913 tarihinde kurulmuş bir cemiyettir. Yayın organı ise Kadınlar Dünyası dergisidir. Aslında bugünkü anlamıyla Kadın Haklarını Savunma Derneği olarak adlandırılan dernek, bütünüyle kadın haklarını korumak için çalışmıştır. Tıpkı yayın organı Kadınlar Dünyası gibi kadınların sefaletini hafifletmeyi, toplumsal hayata, kadını iştirak etmeyi hedefleyen çalışmalarda bulunmuştur. Bunu yaparken şiar olarak, “*Bizi mahveden çirkin gelenekleri yıkarak kadınların özgürlüğünü almalıyız*” düsturunu benimsemiştir. Cemiyetin faaliyetleri arasında, kadınların kültürünü arttırarak onları yönlendirip aydınlatmak, gazete ve broşür yayınlamak, konferanslar düzenlemek, özel okullar açmak, kadın kıyafetleri konusunda yenilikler yapmak olan cemiyetin üyeleri arasında yabancı kadınlar da bulunmuştur (Kaplan, 1998). Hatta bu yabancı kadınlar arasında yer alan Dr. Emêlie Frisch, Bert Danjen ve Dr. Frieda Oscar gibi isimler, Kadınlar Dünyası gazetesinin bazı sayılarında makaleler yazmıştır. Uluslararası platform da gazetenin tanınmasını sağlayan bu durum, Avrupa’nın önemli kadınlarını dergiye katmasından dolayı aslında bu durum Ulviye Mevlan’ın başarısıdır (Kutlar, 2008). Ve bu gelişmelerin çok büyük mücadeleler sonucu gerçekleştiğini belirtir: “ *Kadınlığı uyandırmak müstahzaları arttırmak lazımdır. Bu lüzumda iman ettim. Bu iman ve gayenin şevk ile Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti vücut buldu. Mürevvic-i efkâr-ı olarak Kadınlar Dünyası namıyla bir gazete doğdu. Birçok maddi ve manevi nevakıs birçok anne müşkülât ve müsadematı arasında hayallice hırpalandıktan sonra yalnız memleketimizin*

matbuatına değil, Avrupa'ya hatta Amerika matbuatına kadar sedamızı duyurmaya varlığımızı tanıtmaya muvaffak olduk (Mevlan, Düşünüyorum, 1918).''

Leyla Kaplan'a (Kaplan,1998) göre cemiyet, II. Meşrutiyet döneminin kadın haklarını savunan gerçek anlamda ilk cemiyetidir. Sadece sosyal ve toplumsal hayatta değil, kadınların yükseköğrenim hakkı ve siyasi haklarının da savunuculuğunu yapmıştır (Kaplan, 1998).

Derneğin, kadının ilmi konularda Türk kadınının da geri kalmadığını göstermek amacıyla üyelerinden birinin, bir pilot eşliğinde uçmasını istemiş bunun için Belkis Şevket gönüllü olmuştur. Dernek üyeleri ve ailesi bu olayda Belkis hanımı yalnız bırakmamıştır. Kadınlar Dünyası dergisi bu konu ile ilgili hem yazı hem de fotoğraf paylaşmıştır (Çakır, 2016).

Kadınların çalışma hayatında da yer alması gerekliliğini savunan Ulviye Hanım, kadınların yer almadığı bir iktisadi hayatın sefaletle sonuçlanacağı görüşüne sahiptir. Nitekim Kadınlar İş Bekliyor yazısında bu durumu kaleme alarak eleştirisini dile getirmiştir. *''Kadınlar Dünyası tek bu çetin mesele ile ne kadar uğraşmış olduğunu kadınlık namına bazı muvaffakiyette istihsal eylemiş bulunduğunu herkes biliyor. Mamefih biz kadınların Müdafaa-i Hukuki terfiye-i hali için neşriyatımıza bile fütur devam edeceğiz, kadınlara iş bulunmasını istirham edeceğiz. Zamanın değişmiş olmasına, vatanın maişet sebebiyle izdivaçların fevkalade azalmış bulunmasına, genç adil ve müşfik hükümetimizin nazar-ı dikkatini celp etmekten geri durmayacağız (Mevlan, 1915).''* Cinsiyetçi bir bakış açısının hala devam ettiği, Meşrutiyet ve sonrasındaki dönemde kadın gazetecilerin karşılaştığı en büyük sorunun bu ataerkil yapının bir türlü kırılmaması olduğunu vurgulamıştır. Kadın, her zaman eleştirilen, erkek ise eleştiren taraf olmakla yükümlüymüş gibi buna karşı duranlar da şiddetle eleştirilmiştir. Eleştirinin bir toplumu geliştireceğine inanan Ulviye Mevlan, tenkitin dozunda ve ciddi, ağırbaşlı bir hava ile yapılmasını gerekli görmüştür. Basına sansürün kalkması, aslında gazetecilere daha büyük sorumluluklar yüklemiştir. Özellikle yazarların böyle bir ortamda yazdıklarını özenli muhakeme süzgecinden geçirmeden yayımlamamaları vurgusunu yapmıştır (Kutlar, 2008).

Ulviye Mevlan'a göre kadınlar ne istiyor? Aslında bu soruyu kadın hareketine fikirleri ve faaliyetleri ile cevap veren yazar, aynı zamanda kadınlık mefhumu ile ilgili gelen eleştirileri de dergisinde yayımlamaktan imtina etmemiştir. Hatta bu

durumla ilgili yazılardan birini okuyucu ile paylaşmıştır. “ *Bize, kadınlığa; bir nevi cehaletleri ile emr-i mutalık olmak dairesinde bulunan bir kısım erkekler, hala şu kadınlara bir bakın hiçlikleri ile uzun saçlı kısa akılları ile bize... İctimaiyattan, hukuk-u nisvandan, teşkil-i aileden, terbiye-i evlattan, karıdan kocadan görücüden sanayiden ticaretten tedbir-i münzelden velhasıl daha bilmem nerelerden dem vuruyorlar. Velhasıl ellerinin hamuru ile erkeklerin işine karışıyorlar* (Mevlan, 1913).” Bu bunun benzeri birçok cinsiyetçi yaklaşıma maruz kalan kadınlar nezdinde Ulviye Hanım ise, Osmanlı Devleti’nin bir vatandaşı olarak vatandaşlık haklarını talep eden konuşmalar yapmıştır.

Kadınlar her alanda kendini gerçekleştirebilen varlıklardır. Yeter ki gerekli eğitimi alsınlar. Sanat, edebiyat, bilim, siyaset her alanda yeteneklerini sergileyebilirler. Ulviye Hanımın bu konu ile ilgili dergide ‘*Düşünüyorum*’ yazısını yayımlamıştır: “ *Tarih bize âlim, sanatkâr hatip siyasi bazı kadın simaları tanıtmıştır. Fakat bunların adetleri erkeklere nispeten azdır. Bu azlığın sebebi, şüphesiz hayat-ı cemiyette kadının erkeğe nispetle mahdûd bir daire-i faaliyet içinde sıkıştırılmış terbiye ve tahsilde dahi dar bir çember içine alınmış bulunmasıdır. Hukuk-ı siyaside kadınları müsavî bulundurmak istemeyen mehafîl, kadının henüz ilmen tekâmül edememiş olmasının dermiyan ediyorlar. İlmen ve fikren tekâmülün tahsile, serbest-i tahsile mütevakkıf olacağı belli iken, bu ciheti de hiç kale almıyorlar. Ve yalnız saha-ı siyasetten kadınların büyük bir iktidar ve ehliyet gösteremeyecekleri iddia olunuyor* (Mevlan, 1918).”

Ulviye Hanıma göre kadınlar bir gün mutlaka siyasi haklara da sahip olacak, seçme ve seçilme hakkı, eşit bir toplum için olması gereken bir hak olarak kadınlara verilecektir (Çakır, 1997). Kadınlık yolunda öncü bir isim olan Ulviye Hanım bu hakların savunulmasını bir yaşam biçimi haline getirmiştir. Mevcut durum ne olursa olsun kadınların toplumsal kültüre sağladığı yararlıkları yılmadan dile getiren yazar, kadın ve erkeğin eşit şartlarda yaşayabileceği bir toplum için çalışmıştır. Tüm hayatı olan Kadınlar Dünyası dergisini ayakta tutmak için zorluklara ne kadar göğüs gerse de kadın hareketinin temelinde yatan mücadelenin ana konusu, hukuk olmuştur. Ona göre kadın hakları ancak hukuksal çerçevede resmiyet kazanacaktır (Kutlar, 2010).

2.13. Müfide Ferit Tek

2.13.1. Hayatı

Meşrutiyet döneminin önemli yazarlarından ve siyasi makaleleri, romanlarıyla, edebiyata milliyetçiliği aksettiren Müfide Hanım, 29 Nisan 1892 yılında Kastamonu’da doğmuştur. Babası Kemahlı Mazhar Paşa’nın oğlu zabıt Şevket Bey, annesi ise Plevne şehitlerinden Kolağası Zaim zade İsmail Efendi’nin kızı olan Feride Hanımdı (Esin, 1972).

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine denk gelen hayatı, babasının görevi neticesinde Bağdat ve Trablusgarp da geçmiştir. Babası, bir dönem Meşrutiyet için çalışmalarında bulunması sebebiyle Trablusgarp’a sürülmüştür. Çocukluğunun geçtiği Trablusgarp, babasının ve annesinin kurduğu bu aile ortamında sıcak ve samimi geçmiştir. Bu dönemde fikirlerinden etkilendiği Yusuf Akçura ve Ahmet Ferit ile tanışmıştır (Esin, 1972).

Müfide Hanım, Trablusgarp da iken kızlara özgü bir Türk mektebi olmadığı için Şevket Bey’in isteği ile İtalyan ve Fransız rahibelerinden eğitim almıştır. Kız kardeşi ile birlikte ayrıca evde eğitime devam etmişler, babalarından ise, Arapça, Farsça ve Türkçe dersleri almışlardır. Diğer yandan ise, musiki ve spor dallarını da öğrenmişlerdir. Fakat on bir yaşına gelince Müfide Hanım çarşafa girme zorunluluğu yaşamış, yabancı mekteplerde büyüyen Türk kızı için bu durum onu, oldukça üzmüştür. Babasının isteği üzerine doktorluk tahsili için Şevket Bey’in Fransa’da bulunan bir ittihatçı arkadaşı vasıtasıyla Versailles Lisesine gitmiştir (Esin, 1972). Avrupa’ya tahsile gönderilmesi o dönem için Müslüman bir Türk kızı için oldukça zor olmuştur. Hatta Müfide Hanım bir yazısında “ *Avrupa’ya gönderilen ilk Türk kızı ben oldum* ” diyerek belirtmiştir Fakat okulu bitiremeden Şevket Bey’in rahatsızlığı neticesinde geri dönmek zorunda kalmış ve kısa bir süre sonra ise babası vefat etmiştir. Babasının vefatı üzerine annesi ve kardeşiyle birlikte Malta’ya giden (Demircioğlu, 1998) Müfide Hanım, daha sonra II. Abdülhamit’in Trablusgarp’a sürgüne gönderdiği zabıtlardan Ahmet Ferit bey ile 1907 ‘de Mısır’da evlenmiştir (Esin, 1971).

1908 yılından itibaren eşi ile birlikte İstanbul'a gelen yazar, dönemin siyasi partisi olan İttihat ve Terakki Partisinin yayın organlarında çalışmaya başlarlar. Siyasi görüşleri zaman içerisinde değişen Müfide Hanım ve eşinin faaliyetlerini ise daha geniş bir biçimde aşağıdaki çalışmaları bölümünde kaleme aldık. Birçok gazete ve dergide kaleme aldığı yazıları, milliyetçi çevrelere yakınlığı, Cumhuriyet döneminde eşinin görevi neticesinde Türk kadının yurt dışında temsil etmesi onu birçok konuda öncü kadınlar arasında yer almasını sağlamıştır.

Müfide Hanım, yaşamının son yirmi yılını geçirdiği hastalığa bağlı olarak sıkıntılarla geçirmiştir (Esin, 1972). 1971 yılında yataktan kalkamayacak kadar sağlığı bozulan yazar, 24 Mart gecesini hayata gözlerini yummuştur. Müfide Hanımın tek kızı olan Emel Esin'in de 1987 yılında vefat etmesinden sonra vasiyeti üzerine Müfide Hanımın Kadıköy'deki evi Tek-Esin Vakfına dönüştürülmüştür (Çonoğlu, 2022).

2.13.2.Çalışmaları

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte İstanbul'a gelen Müfide Hanım ve ailesi Serencebey'e yerleşir. Eşi Ahmet Bey ise, Meclis başkâtipliği görevine daha sonra da Kütahya mebusu ve Şura-yı Ümmet gazetesinin başmuharriri olur. Aynı zaman da bu dönemde Türk Ocağının reisliği görevine getirilir. Fakat dönemin siyasal koşullarının değişmeye başlaması ile Osmanlıcılık fikrinden uzaklaşmaya başlaması, İttihat ve Terakki Partisinin bünyesinden kopmasına neden olacaktır. Milliyetçi düşünceye yaklaşan Ahmet Bey (Demircioğlu, 1998), İttihat ve Terakki'nin Türk milletini içinde bulunduğu durumdan kurtaramayacağını anlayınca resmi olarak 1912 yılında kurulan Türk Ocakları bünyesinde çalışmaya başlar. Bünyesinde birçok aydını barındıran bu kurumda Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Mehmet Emin, Ziya Gökalp Nakiye Elgün ve Halide Edip ve hatta Müfide Ferit Tek de bulunmaktaydı (Baydar, 1968). Müfide Hanım, Türk Ocakları için çalışmaya devam ederken Aydemir ve Pervaneler adında milliyetçi unsurları barındıran iki roman yazmıştır (Esin, 1971). Özellikle Aydemir adlı romanı yayınlandığı dönemde geniş yankılar uyandırmıştır. Yusuf Akçura'nın isteği ve teşviki ile kaleme aldığı romanın konusu Osmanlı coğrafyasının dışında yaşayan Türkler olmuştur. Aydemir

basıldıktan sonra dönemin gazete ve mecmuaları olan Büyük Mecmua, Türk Kadını, Genç Kadın gibi dergilerde eleştiriler almıştır (Demircioğlu, 1998).

Meşrutiyet dönemi ve beraberinde gelen Balkan Savaşları ile birlikte meydana gelen sosyal, siyasal değişim elbette ki Müfide Hanımı da etkilemiştir. Kadın hareketi konusuna uzak durmayan yazar, dönemin genel sorunu olan kadın eğitimi, kadın hakları için yazılar kaleme almaya başlamıştır. Bu dönem de özellikle kendi ismi yerine Sevim Bike ve Seyüm Bike adını kullanmıştır (Çonoğlu, 2022).

Türk Ocağı'nın yayın organı olan Türk Yurdu dergisinde yazıları yayımlanan Müfide Hanım'ın ilk yazısı yine bir kadın hikâyesini anlattığı 'Hayat Hanım' olmuştur. Bu hikâyedeki kahramanı Hayat Hanım hem ev kadını, hem iş kadını rolü çizer. Burada kadınların da çalışma hakkına sahip olması gerektiğini vurgular. Kadınların meslek sahibi olmaları kendi ayakları üzerinde durmaları gerektiğini şu sözlerle belirtir: “ *Hanımları Hayat-ı bata etlerinden kurtarmak onları kendi mevcudiyetlerinde haberdar, bir emek sahibi, bir meslek hadimi yapmak, onlara çalışmak, öğretmek en nihayetinde onları lüzumunda erkeklere muhtaç olmaksızın canlarını kazanabilecek bir hale koyabilmek* (Bike, 1913)...” Müfide Hanımın yazmış olduğu hikâyeler milli duygular etrafında şekillenen kadını, toplumsal sorunların içinde ele almıştır. Balkan Savaşları esnasında yaşanan göçleri anlattığı, 'Edirne'den Bursa'ya adlı hikâyesi, ise yaşanan göç esnasında bir kadının, savaşın ortaya çıkardığı zorlukları anlatmış, aynı zamanda toplum tarafından kadına ikinci sınıf muamelesi yapıldığını da gözler önüne sermiştir (Bike, 1913).

Milliyetçi kimliği ile tanınan Müfide Ferit Tek Türklerin, hem Avrupalı hem de Asyalı olmasıyla birlikte bir doğu-batı sentezi yapılabileceğini söyler. Ona göre batılılışma, batı'nın ilmini alarak gelişmedir. Fakat Batılı gibi görünmeye çalışan ve bunu eline yüzüne bulaştıran kadınları gülünç bulur ve onları taklitçilikle suçlar. Toplumun gelişmesi için mutlaka kadının da erkeğin yanın da çalışması gerektiğini vurgularken, örneği de çok uzakta değildir. Anadolu kadınları erkeklerle birlikte alın teri dökerek çalışır ve bu nedenle İstanbul kadınlarından farklı değildir (Çolak & Lale Uçan, 2008). “*Yeğenlerime Mektuplar*” adlı makalesinde bu konuya şu şekilde değinmiştir:

“*Esasen sizi, hayata girmeye hazırlamıyorlardı. Sokakta kalın perdenizle uzun çarşafınızla evde kafesli pencerelerinizle hayattan daima uzak kalmış onunla bir*

türlü temas etmemiştiniz. Sokağa olduğu gibi hayata da daima kafes arkasından veya peçe altından bakmaya mahkûm yetiştiriliyordunuz. Derken cihan harbi, bu uzun ve kanlı mukatele başladı. Erkeklerin hepsi cenge, memleketi muhafazaya koştular. Ve sizler annelerinizle kardeşlerinizle yalnız hamisiz istinatgâhsız kaldınız... Ya açlıktan ölmek veyahut alının teriyle ekmeğini kazanmakta lazımdı. Annelerinizin tereddütlerine rağmen sizler, önümüzde açılan bu yeni yola cesurane atıldınız. Diğerleri biraz bekleyecek olanlar, hazırlanmak istediler ve mekteplere koştular (Tek, 1919).’’

Osmanlı Devleti, 1914’te I. Dünya Savaşı’na girmiş ve mağlup olan tarafta yer almıştır. Savaş dönemi boyunca eşi ile birlikte Kiev’de bulunan Müfide Hanım, Bolşeviklerin Kiev’i işgali ile 1919’da İstanbul’ dönmüştür. Anadolu’nun ve İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından ele geçirilmesi ile birlikte, memleketin işgalden kurtarılması için çalışmalar yapmış, siyasi makaleler yazmıştır. Milli Mücadele Döneminde, Hâkimiyet-i Milliye’de yazdığı makaleler, milli duyguları ön plan çıkaracak niteliktedir. ‘Gaziantep’, Kara Haber, Zafer (Çolak & Lale Uçan, 2008), bu dönem de yazdığı ve halkın milli duygularına tercüman olan makaleleridir.

Müfide Hanımın üstünde durduğu ve kadın hakları için vazgeçilmez konulardan biri, hiç şüphesiz kadınların eğitim hakkına sahip olabilmesi yönündeki düşünceleridir. Özellikle kadın-erkek eşitliği açısından eğitimde cinsiyet ayrımının sona ermesi için İnas Darülfünun öğrencilerinin Maarif Nezaretine ziyaret ederek bu konudaki taleplerini dile getirmişlerdir. Tabiki dönemin aydınları arasında tartışma başlatan karma eğitim fikri, kamuoyunda görüş ayrılıklarına neden olmuştur (Toprak Z. , 2015). Bu doğrultuda Müfide Hanım’da bir makale kaleme almıştır:

’’Hanımların Darülfünun tedrisatına ne surette iştirak etmelerine taraftar olduğumu soruyorsunuz. Ortada geçen gürültülere bakılırsa pek dikenli bir bahis... Hâlbuki hadd-ı zatında ortada mevzu olan mesele bir şekil meselesi binaenaleyh gayet ehemmiyetsiz adeta bir hiç için birçok gürültü fakat onun etrafına topladıkları mesail dolayısıyla ki kesb-i ehemmiyet ediyor ve had bir şekil alıyor. Nice mesuli hal için ona arız bir surette merbut olan bu tufeyli ve lüzumsuz bahisleri ayırmalı (Tek, 1919).’’

Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında meydana gelen siyasi gelişmeler, kadına olan bakış açısını değiştirmiştir. Meşrutiyet döneminin oluşturduğu sosyal ve siyasi

hayatta meydana gelen değişim ile birlikte iki önemli özellik ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Türkçülük diğeri ise Kadın hareketidir. Artık Türk tarihinde kadına verilen değer ortaya çıkmaya başlamış, demokrasi ve feminizmin birlikte hareket etmeye başladığını dönemin aydınları başta Ziya Gökalp olmak üzere ileri sürmüşlerdir. Müfide Hanım'da Feminizm konulu bir konferans vermiştir. Fakat bu konferans'ta sadece Türk kadını değil, evrensel nitelikteki kadın hareketinden bahsetmiştir (Çonoğlu, 2022).

“Kadınlar için insan olmak ve zevce olmak imkânı kalmayınca ana olmayı bhusus oğlan annesi olmayı hayatlarının yegâne itimat edilecek bir şerefi farz ettiler. Aynı hali Araplarda da göreceğiz. Elan bugün Fatma Hanım, Emine Hanım, diye bir Arap hanım çağrılmaz, Ümmü Ali, Ümmü Ahmet diye hitap edilir. Tuhaf değil mi, o kadar ince sanatkâr Yunan medeniyetinde keza kadını ikinci derecede görüyoruz... Fakat Homer'in ilahi sanatını kaldırıncaya, ortada Şark usulü yüzünü erkekten saklayan erkek yanına çıkamayan emlakine sahip olamayan kendi malını satamayan babasından kocasından mâada hatta oğlunun emri altında mahkûm olan bir esir kadın buluyoruz.

*Feminizm bugün her cemiyetin halle mecbur olduğu bir meseledir. Bizde de bunu düşünmeliyiz. Kadının hayatı ne olacak? Biz bugün Avrupa memleketleri gibi hakk-ı siyasiye iştirak-ı istemeyeceğiz. Erkeklerimizin bile bu husustaki iktidarlara şüpheli iken bir de kadınları bu meseleye karıştırmak zamanı henüz gelmemiştir... Türk kadını artık esir değildir. İtiraf edelim ki esir kalacağım dese bile erkeklerde ve cemiyette onu esir tutacak kudret-i maliye kalmamıştır. Bizim cemiyetimizin iktisadi vaziyeti herkesin çalışmasını kendini beslemesini icap ettiriyor. Ahlâken de kadın artık erkeğe tabi olmak erkekten ekmeğini beklemek zilletinden kurtulmalıdır... Bizim gayemiz kadını ‘iyi anne ve tam mükemmel bir insan’ yapmak olacaktır (Tek, Feminizm, 1919).” Kadına verilen hakların, medeni bir toplum olarak gelişmenin tabi bir sonucu olduğunu düşünmüş, yalnızca ev hayatında değil çalışma alanında da kadının yerini alması gerektiği vurgulanmıştır. Kadının çalışma, eğitim haklarının beraberinde zamanı gelince siyasi hakları da elde edeceklerini vurgulayan *Türk Kadınlığı* makalesinde şu sözleri belirtmiştir:*

“ Her yerde hayat-ı içtimaiyeye faal surette iştirak edebiliyorlar. Şehirlerde çocukların tahsil ve terbiyeleriyle yardımı ile meşgul oluyorlar. İstanbul

Darülfünunu sıralarında kadınların tahsil eylediklerini ilm-i edebiyatta mühim bir mevki sahibi olduklarını söylemek lazımdır. Zaruret-i hayatın icabetiyle oldukça mühim bir mukadderde mamur kadınlar vardır. Kadınların hayat-ı Hayriye de tabiatla mevkileri mühimdir. Burada politikaya kolayca geçmek ihtimalleri de vardır. Umut ediyoruz ki yarının Türkiyesi kadınlara Laik oldukları mevkii bahşeder ve tahavvülat hazıra dek kutlar çıkar (Tek, 1922).’’

Meclis çalışmalarının devam ettiği günlerde Fransa ile yapılan 1921 Ankara Antlaşması ile Ankara Hükümeti Paris’te bir büyükelçilik açmaya karar verir. Maliye Bakanlığı görevi yapan Ahmet Bey Paris Büyükelçisi olarak görevlendirilir. Onunla birlikte Paris’e giden Müfide Hanıma, Meclis Türk dostu Pierre Loti’ye verilmek üzere bir seccade verir. Loti, şehit kızlarının dokuduğu bu seccadeyi görünce gözyaşlarına hâkim olamaz. Müfide Hanım Paris’te kaldığı süre zarfında Pierre Loti ile büyük bir dostluk geliştirir (Çolak & Lale Uçan, 2008).

Ahmet Ferit Bey’in 1926 yılında Londra büyükelçiliğinde bulunduğu sıralarda, Müfide Hanım aydın kişiliği ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Türk kadının yurt dışında temsil eden yazar 1926 yılında Lycium Kadınlar Kulübünün fahri başkanlığına seçilir. Bu İngiltere basınında da yer alırken, Türk basınında da Abdullah Cevdet Bey, İçtihat dergisinde kaleme aldığı makalesinde övgüyle bahseder (Çonoğlu, 2022): ‘‘Kıymetkar, mütefekkir ve muharrir vatandaşımız Müfide Hanım Efendi Avrupa’nın en yüksek kulüplerinden olan Lyceum d’Angleterre’nin fahri riyasetine intihab olmuştur. Bu pek büyük bir kemal ve fazilet nişanıdır. Londra’daki sefire zevceleri bu kulübe fahri reis intihab edilebilmek için zevcesi, erkek cinsinden sefirlerin, nazırların, lordlar ve komutanlar mecalisi azalarının bulunduğu bir saray salonuna girebiliyordu (Cevdet, 1926).’’

Müfide Ferit Hanım, Cumhuriyet’in ilanından sonra eşinin başkonsolosluk görevi nedeniyle Paris, Pekin, Londra, Varşova ve Tokyo’da bulunmuştur. Bu dönem de Türk kadını, dünyanın farklı coğrafyaların da temsil etme şerefine nail olur. Hatta 1928 yılında Paris’te bulunduğu sıralarda Siyasi İlimler Okulunu bitirmiştir (Tek, 1924).

1943 yılında, eşi ile birlikte Türkiye’ye dönen Müfide Hanım siyasetle ilgilenmek yerine daha çok sosyal faaliyetlerle ilgilenmeye başlamıştır. Kadınlığın meslek sahibi olmasını destekleyen ve dünya meslek kadınlarını toplayan

Soroptimist Kulübünün Türkiye şubesini açmıştır. Son yıllarını meslek kadınları ve muhtaç ihtiyar kadınlar bir yurt kurmak için çalışmalar yaparak geçiren yazar, bunu gerçekleştiremeden ölmek istemediğini de belirtmiştir.

Müfide Hanım, ulus-devlet anlayışının tanıtılmasına yardımcı olmuş, kaleme aldığı eserlerde milliyetçi unsurları öne çıkarmış bir yazardır. Kadına bakış açısını değerlendirirken belki de milliyetçi feminist yaklaşımın hâkim olduğu bir anlayışa sahip olduğu bizce tespit edilen bir anlayıştır.

2.14. Belkıs Şevket

2.14.1. Hayatı

Belkıs Şevket Hanım, meşrutiyet döneminin kalıplaşmış yargılarına karşı duran, eğitimci bir kadın olması yanında aynı zamanda ilk kez uçağa binen Müslüman bir Türk kadınıdır. Hayatı hakkında edindiğimiz Nevsal-i Milli’de ki bilgilere göre, Belkıs Hanımın babası, Sultan Mahmut veziresinden Ali Namık Paşazade Ata Paşa’nın küçük oğlu Şevket Beydir. Ailenin saraylı olmasının da etkisiyle çok küçük yaşlardan itibaren Türkçe ve İngilizce gibi dillerin eğitimini almıştır (Belkıs Şevket Hanım, 1330). Eğitimci olan Belkıs Hanım, İnas İttihadi Osmanî Mektebi’nde (Çolak & Lale Uçan, 2008) İngilizce, müzik ve Tarih öğretmenliği yapmıştır (Çakır, 2016).

2.14.2. Çalışmaları

Meşrutiyet döneminin iyi yetişmiş, yenilikçi kadınlarından olan Belkıs Hanım, kadın hakları için çaba sarf eden ve hatta ilk feminist dergi olarak kabul edilen Kadınlar Dünyası’nın yazı kadrosunda yer almıştır. Ayrıca bu derginin cemiyeti olarak kabul edilen Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’nin kurucuları arasındadır. Kadınlık inkılâbı için yazdığı makaleler (Nevsal-i Milli, 1330) kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların elde etmesi gereken hakları dile getirmesi onun tıpkı çağdaşı olan yazarlar kadar hürriyete önem verdiğini göstermektedir.

Bilinen bir gerçek vardır ki o da Belkıs Hanımın yüksek statüye sahip bir aileye mensup olması, onun eğitim seviyesinin de yüksek olmasını sağlamış ve belki

de bu nedenle medeni cesareti oldukça güçlü bir kadın olmuştur (Doğan U. K.-S., 2015). Bu sayede Osmanlı Kadınları Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'nin, Türk kadının ilerlemesine seyirci kalmadığını göstermek adına üyelerinden birinin bir pilot eşliğinde uçuşuna ön ayak olmuştur. Bu görevi ise, Belkıs Şevket üstlenmiştir. Yetkililerden izin alan dernek, üyeleri daha sonra Belkıs Şevket ile birlikte 18 Teşrinisani 1329 yani 1 Aralık 1913 yılında Tayyare okulunda, üstü açık bir tayyare ile uçmuştur (Çakır, 2016). Belkıs Hanım, bu gelişmeden sonra kaleme aldığı makalede şunları dile getirmiştir:

‘‘Badez zeval saat birde mukaddes cemiyetimizin bayrağını e azalarını hamil ve kırmızı rozetlerle müzeyyen otomobillerle, Ayastefanos'taki tayyare mektebine azimet edildi. Mekteb-i heyet-i erkânı beyefendiler tarafından, mazhar-ı iltifat buyrulduk. Ve bu esnada Tayyare Mektebi müdürü Veli Beyefendi haremi ismetpenahileri tarafından tayyare resmini havi bir göğüs iğnesi ihdası ile ayrıca taltif edildim. Lütfen trenle buyuran hemşirelerimle musafaha ve istirahatla bir saat mürurundan sonra esnayı tayeranda şiddetle çarpan rüzgâra mukavemet için pilot beylere mahsus yeni ve güzel tayyareci muşammaını ve başıma da yün bir başlık giydim, gözlerimi siyaneten takılması lüzumlu gözlüğü taktım. ...Sefine-i havaıyyemiz bazen cevvi-i semada istikameti seyeranında iniş ve çıkışlar yapıyordu. Bu zamanda muvazeneyi bozmamak ehemmiyetlidir. İstanbul'dan ayrıldıktan beş on dakika sonra karargâha muvasalat oldum. Fakat yere nüzûl ettiğimiz zaman gönlümde bir mahzunluk vardı. Kalbim, ruhum daha çok gezmek, hatta uzaklara, ötelere gitmek istiyordu. Evet, hemşirelerim bu seyahat keşke pek çok devam etseydi (Şevket, 1913).’’

Uçuştan sonra Belkıs Şevket'in önderliğinde Kadınlar Dünyası isimli bir uçak hediye etmek maksadıyla bir yardım kampanyası başlatılmış, yardım edenlerin isimleri dergide yayımlanmıştır. Fakat bu kampanya amacına ulaşamamıştır (Çakır, 2016). Orduya uçak hediye etme fikri bazı kesimler tarafından hoş karşılanmaz. Kadınların bu faaliyetlerini, dönemin gazetesi olan Tasvir-i Efkâr şiddetle eleştirmiş ve bununla ilgili yazılar yazmıştır. Buna karşılık olarak Kadınlar Dünyası muharrirlerinden olan Mükerrrem Belkıs ve Aziz Haydar Hanım bu iddialara cevap olarak iki makale yazıp yayımlamışlardır (Aşa, 1998).

Avrupa’da kadınların sahip olduğu haklar Türk kadını için örnek teşkil eden bir durumdu. Çünkü bu dönem de Avrupalı kadınlar çeşitli mesleklerde yer alırken, aynı zamanda siyasi haklara da sahiptiler. Osmanlı kadınlarının Avrupalı hem cinslerinin sahip olduğu hakları, elde etme taleplerini bir anlamda dile getiren dernek, hiç şüphesiz Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti olmuştur. Bu bağlamda Belkıs Hanımın tayyareye binerek uçuş yapması işte bu tartışmaların merkezinde gerçekleşmiştir (Doğan U. K.-S., 2015).

Nevsal-i Milli’de bu olayı şu şekilde aktarmıştır. *‘‘Belkıs Hanım’ın en büyük meziyeti ve büyüklüğü, memleketimiz kadınlığında ilk cesareti medeniyeyi erkekler gibi hayatta kadınların her şeyi yapabileceklerini göstermiştir. Bu hareketi Osmanlı kadınlığının terakkiye karşı gösterdiği ilk cihad, ilk hareket olarak telakki olunabilir. Tarih onu Osmanlı kadınlığında ilk cesaret-i medeniyesi gösteren ilk tayyare ile suûd eden bir kadın olmak üzere takdir ile yâd edecektir (Nevsal-i Milli, 1330).’’*

Belkıs Hanımın göstermiş olduğu medeni cesaret, o dönem kadınları arasında kahramanlık olarak adlandırılmıştır. Hatta yurt dışında bile geniş yankılar uyandırmıştır. Hindistan’dan Hind Havatin-i İslam Cemiyeti, Belkıs Hanıma tebrik mesajı göndermişlerdir. Yazarın dergide yayımlanan fotoğrafı ise, dönemin kolonya markalarından birinin şişesine basılmış *Belkıs Kolonya Suyu* adıyla satışa sunulmuştur (Çakır, 2016). Kadınlar Dünyası Dergisi’nin kayıtsız kalmadığı bu olayla birlikte hem ilk defa Müslüman bir kadının fotoğrafı dergide yayımlanırken, aynı zamanda *‘‘Belkıs Şevket Hanım’ın Tıyuranı’’* adıyla bir makalede yayımlamıştır (Aşa, 1998).

‘‘Cenk ve cedal kahramanlığı artık mazide kalmıştır. Bugün o kahramanlığın yerine medeni bir kahramanlık kaim olmuştur. Asr-ı hazirede insanların kahramanlığı ilim ve fen vadisinde göstermek de oldukları cesaret-i medeniye ve yararlıklardan itibaren beşerin bugünkü icadı... bulmuştur. Dünyanın her tarafında istikbale doğru gayet metin ve seri hazvelerle koşuluyor. Her gün insanlar başka başka harikalar kahramanlıklar yapıyor, gösteriyor... Medeniyeti göstermiş olmak itibariyle bütün ruhumuzla tebrik eder ve bu hususta tahamülat gösteren büyük vatanperver Cemal Beyefendi hazretleriyle tayyare mektebi müdürü Veli Bey Efendiye ve terkiye cedi bir azim ile salık olan hükümet-i hazeremiz ricaline millet-i Osmaniye ve âli el husus kadınlık namına teşekkürler eyleriz (1913).’’

Büyük bir cesaret örneği göstererek ilk defa uçağa binmesi, onun nezdinde tüm kadınları etkilemiştir. Tıpkı erkekler gibi kadınlarında istenildiğinde ve sorumluluk verildiğinde her görevi layıkıyla yerine getireceğini hem kadın dünyasına, hem de erkek dünyasına göstermiştir. Bu bağlam da Kadıköy’de bir konferans’ta konuşmacı olan Belkıs Hanım, konferansta kadınlara medeni cesaret konusunda (Aşa, 1998) şöyle seslenmiştir.

‘‘Muhterem validelerim, aziz hemşirelerim!

Bugün işte bu dakika huzur-u mualli nisvîyenizde bulunmak enzar-ı dikkat ve irfanınıza naçiz mutâlalarımı, sönük fikirlerimi takdim etmekle mebahî bulunuyorum. Evet, ben bu ulvî mevcudiyetlere hitab etmek cesaretini kendimde buluyorum. Onun İçinde derin bir hiss-i şükran ile mütehassıs oluyorum. Ben neyim? Sizin bir hemşireniz, yahut bir evladınız değil mi? Ve Bütün sözlerin seviye-i alim ve irfanınızdan kat kat bir mertebedeyim değil mi?... Biz kadınlar artık mevcudiyetimizi göstermek, erkeklerimizle el ele vererek mazinin o melûs hatırat ve an’ânatını yıkarak istikbalin zerîn muvaffakiyetiyle tedvic etmek zamanındayız.

Yaşasın Vatan, yaşasın vatânı mesut edecek kahraman evlat yetiştiren kadınlık. Evet, bütün sesimle yaşasın valide-i vatan yaşasın sefaletten kendisini kurtarmak için çalışan kadınlık (Şevket, Konferans, 1914)’’

Belkıs Şevket’in hayatında yer eden en önemli kurum, bünyesinde muharrire olarak çalıştığı Kadınlar Dünyası Gazetesidir. Bu dergi, kadınlığın durumu ile ilgili düşüncelerini ifade ettiği ve kadınlıkla ilgili somut taleplerin korkusuzca yer aldığı bir dergidir. Bu nedenle Belkıs Hanım fikirlerini, yazı kadrosunda bulunduğu Kadınlar Dünyası’nda yazdığı yazılar aracılığıyla dile getirmiştir (Durakbaşı, 2012). Bu yazılardan biride kadınların tahsili için kaleme aldığı makalesidir:

‘‘Memleketimiz de muaşeret-i içtimaiyemize göz gezdirsek onların âdet-i umumiyelerini pek basit ve büyük noksanlarla malî görürüz. Bu noksanların en büyüğü en ehemmiyetlisi de atalet, cehalet ve taassuptur. Bu üç hısm-ı medeniyet?... Bu cahil ve taassup bize hâkimdir. İstanbul ve bütün memalik-i Osmaniyyeyi nazar-ı itibara alırsak hemen yüzde yirmisi münevverelfakir, diğerleri asır-ı atalet ve cehalettir. Cehaletin icray-ı hâkim ettiği zavallı Anadolumuz da medeniyet namına ne bir mektep, ne bir dâruhzanaat vardır. Zavallılar kendi kendilerine pek mahdud olan dairesi dâhilinde çalışıyorlar. Cehalet içinde muhafız vatana evlat

yetiştiriyorlar... Bugünkü felaketlerimiz -açıkça söylemek icap ederse- kadınlara matuftur. Bizim terbiye-i fıkrımız yok ki evlatlarımızın olsun (şevket, 1913)!''

Osmanlı toplumunda kadınların giyimi, onun toplumsal yaşamdan soyutlanarak geri planda kalmasına neden oluyor tesettür kadının statüsünü belirleyen bir araç haline geliyordu (akır, 2016). Meşrutiyet özgürlük demekti ve bu dönem de artık kadın görünür olmaya başlamıştır. Örtünen kadın, Tanzimat sonrası başlayan batılılaşma ile birlikte daha dünyevi bir giyim benimsemeye başlamıştır (Toprak Z. , 2015). Kadınlar Dünyası muharriri olan Belkıs Hanım'da *Tesettür ve Peçe* makalesinde bu konuya değinmiştir:

''Birkaç zamandan beri hanım hemşirelerimin tesettür nisvan-ı hakkında yazdıkları makaleleri okuyorum. Ben de birkaç satır ile fıkr-i acizanemi yazmak istiyorum. İlm-i İslamiyet de kadınların kıyafet-i hariciyesiyle tesettürü müşikâfâne tetkik olunacak olur ise ehl-i İslamın bulundukları mevkide fakr-u servetleri nisbeti taht-ı tesirinde olmak üzere tesettür hakkında şer'i ve şeriattan ziyade an'anat-ı milliyeye tabi oldukları anlaşılır.

Mademki Boğaziçi cihetlerinde çarşaf giyilmeden, peçe koyulmadan geziliyor, neden biz İstanbul'da peçesiz olarak gezemiyoruz. Peeli bulunduğumuz zamanlar alel- ulum Müslim ve gayr-ı Müslim erkeklerin şiddetle nazar-ı dikkatlerini celp ediyoruz. Lakin gayr-i müslim olan kadınların yüzleri açık olduğı için kimsenin nazar-ı dikkatini o kadar celp etmiyorlar. Erkeklerimiz ise kapalı olan yüzümüzü görmek için yanımıza sokulmaya mecbur oluyorlar. Sokakta bu kadar tesettüre rağbet etmediğimiz halde büyük bir mağazaya almış vermiş olmak için gittiğimiz zaman yüzümüzü açmaya mecbur oluyoruz (şevket, 1913).''

Hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadığımız Belkıs Hanımın doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Aktif olarak çalıştığı Osmanlı Hukuk-u Nisvan Cemiyeti ve onun gazetesi olan Kadınlar Dünyası Dergisi dışında dönemin önde gelen eğitimcilerinden biri olduğunu ancak kısıtlı kaynaklar vasıtası ile öğrenebilmekteyiz. Yazar ile ilgili en geniş bilgi Nevsal-i Milli'de yer almaktadır.

2.15. Halide Nusret Zorlutuna

2.15.1. Hayatı

Halide Nusret Hanım, 1901 yılında İstanbul Kızıl toprak'ta dünyaya gelmiştir. Babası, II. Abdülhamit dönemin önemli simalarından ve hürriyetçilerinden olan gazeteci Mehmet Selim Beydir. Gazetecilik yaptığı dönemlerde Avnullah Kâzımî takma adını kullanmıştır (Cunbur, 2001). 1899'da Mürüvvet gazetesini çıkartan Selim Bey, gazetede ki makalesi yüzünden tevkif edilme korkusuyla bir süre İstanbul dışına kaçmıştır. Daha sonra Müşir Fuat Paşa vakasında yakalanarak Sivas'a, oradan Snop'a sürgüne gönderilmiştir (Gürel, 1988). Nusret hanımın babası Meşrutiyet'ten sonra bir süre Kerkük'te mutasarrıflık yapmıştır (Gövsa). Yazarın annesi Ayşe Nazlı Hanım ise dönemin aydın kadınlarından biridir. Eşinin sürgünde olduğu dönemlerde kızına Türkçe ve Kuran-ı Kerim dersleri veren Ayşe Hanım bu dönemlerde kaleme aldığı şiirlerle kızını da etkilemiştir (Gürel, 1988).

Murat Uraz'ın eserinde yer alan bilgilere göre, Mehmet Behçet Yazar'ın düzenlediği *'Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı'* adlı eserde, Nusret Hanım kısa bir otobiyografi yazmıştır. Buna göre yedi yaşında iken babası Kerkük Mutasarrıfı olarak görevlendirilince İstanbul'dan Kerkük'e geldiğini belirtmiştir. Burada çocukluğunun en güzel senelerinin geçtiğinden bahseder. Özel hocalardan Türkçe, Arapça, Acemce dillerinin eğitimini alan yazar, Farsça şiirlere duyduğu hayranlığı da dile getirmiştir. Daha sonra I. Dünya Savaşı başladığında İstanbul'a dönerek Erenköy Kız Lisesi'nin ortaokul bölümüne kaydolmuştur (Uraz, 1941). Tam bu sıralarda üzücü bir olay yaşamış ve babasını kaybetmiştir. Derin bir üzüntü duyduğu bu vefat olayı ve babasına karşı beslediği derin acıyı anlatmak adına kaleme aldığı Ağlayan Kahkahalar şiiri Talebe Defterinin açtığı yarışmada birinci olmuş ve şiir dergide yayımlanmıştır (Tural, 1984). Daha sonra Darülfünun Tarih bölümüne devam eden Nusret Hanım özel olarak İngilizce öğrenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin zorluklar yaşadığı bu yıllarda, Darümuallimat sınavına girmiş, bu esnada Halit Fahri Ozansoy, Orhan Seyfi Orhon gibi şairlerle tanışmıştır. 1924 yılında öğretmenlik yapmaya başlayan yazar önce Aşiyân İdadisinde daha sonra ise 1926 yılına kadar Edirne Darülmualimat'ında çalışmıştır (Cunbur, 2001).

Öğretmenlik görevi boyunca ortaokul ve liselerde Türkçe ve Edebiyat öğretmenliği yapan (Gövs), Halide Nusret Hanım, Eylül 1926 yılında Binbaşı Aziz Vecihi Bey ile evlenmiştir. Bu evliliğinden oğlu Ergün ile kızı Emine Işınsoy dünyaya gelir. Evlendikten sonra İstanbul Kız Lisesi'ne atanan Nusret Hanım, eşinin generalliğe kadar yükselmesi ile birlikte görev icabı Anadolu'nun birçok yerinde bulunur. Anadolu'da geçen yıllarını ise kaleme aldığı Bir Devrin Romanı adlı eserinde anlatır. Eserinde Anadolu'daki yıllarını şu satırlarla anlatmaktadır:

“Ben hayatımdan hiç şikâyetçi değildim; tam aksi bazılarının gitmemek için istifayı bile göze aldıkları o yerlerde çalışmak memleketimin yavrularına, ihmal edilmiş yavrucaklarına o yerlerde bütün canımla, bütün imkânlarımla hizmet etmek, yurdumu yakından tanımak bana eşsiz bir zevk veriyordu (Gürel, 1988).”

Eşinin Doğu hizmeti bitince de Ankara'ya gelerek önce Cebeci Ortaokulunda daha sonra ise Ankara Kız Teknik Yüksek Öğretmen okulunda hem edebiyat öğretmenliği hem de yöneticilik yapmış, 1957 yılına kadar meslek hayatını bu okulda devam ettirmiştir (Cunbur, 2001).

Hayatının sonlarına doğru müzmin bir hastalık olan romatizma ve yüksek tansiyon rahatsızlıklarıyla uğraşmak zorunda kalan Halide Hanım, 10 Haziran 1984 yılında vefat etmiş, cenazesi Asrî Mezarlığa defnedilmiştir (Gürel, 1988).

2.15.2. Çalışmaları

Genç yaşından itibaren sosyal ve toplumsal olaylara kayıtsız kalmayan yazar, hayır cemiyetlerinde ve sosyal derneklerde de faaliyet göstermiştir. Türk Ocakları, Türk Kadınlar Birliği, Halk Evleri, Muallimler Birliği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Çocuk Haklarını Müdafaa Cemiyeti, Yardım Sevenler Derneği gibi kurumlarda uzun yıllar çalışmış, Türk Dil Kurumunun kurucu üyelerinden biri olmuştur (Gürel, 1988).

Ülkenin işgal altında olduğu dönemlerde, öğretmenlik görevine başlayan Nusret Hanım, aynı dönemlerde çeşitli dergilerde yazılar yazmaya başlar. Türk Kadını, Genç Kadın, Salon Mecmuası gibi dergilerde imzalarına rastlamak mümkündür. Dergilerde genellikle hikâye, şiir ve makale tarzında yazılar yazan Nusret Hanım, romantik bir aşk romanı olan *Küller*'i yazmaya başlamıştır. Onu ise

Aşk ve Zafer romanı izlemiştir (Coşkun B. , 2010). Bu romanlarında çizdiği kadın tipleri sevecen ve fedakâr kadınlardır. İnsan sevgisi, karşılıksız bir şeyler vermek, roman ve şiirlerinin ana konusu olmuştur. *Aydınlık Kapı*, *Büyükanne*, *Sisli Gecelerde* ise insan sevgisi ile birlikte Anadolu sevgisi ve vatan sevgisi iç içe geçmiştir. *Benim Küçük Dostlarımda* öğrencilerine duyduğu derin sevgiyi anlatmıştır (Yalçın, 1988).

Fakat romantizm etkisi, Milli Mücadele döneminin başlaması ile yazarın bu konulara kayıtsız kalmayan bir tavır sergilemesine ve toplumsal olaylara sağduyulu davranmasına neden olacaktır (Coşkun B. , 2010).

İlk olarak 1917 yılında Talebe Defterinde yazmaya başlayan yazar, 1919'da Nedim, 1920'de Süs, Servet-i Fünun ve Ümit, 1922 yılında İctihad mecmuasında şiir ve roman, tercüme romanlar ve küçük hikâyeler yayınlamaya başlamıştır. Milli Mecmua, Hayat ve Türk Yurdu'nda da şiirlerini yayımlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise Türk Kadını, Kadınlar Dünyasında yazıları yayınlanmış olan Halide Nusret'in, kuruculuğunu yaptığı Defne ve Töre dergisinde de yazıları yayımlanmıştır (Gürel, 1988).

Milli mücadele döneminin bitmesi ve Türk askerinin İstanbul'a gelmesini büyük bir sevinç ile karşılayan yazar *Bir Devrin Romanı* adlı kitabında o günleri şöyle anlatır.

“Türkün değerli evladı Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin başında, Allah'ın izniyle bu büyük işi başarıyordu. Yanmış yıkılmış da olsa anayurdumuz yaralı yorgun da olsa Türk milleti vardı ve bu millet bu yurt tarihinden coğrafyadan asla silinmeyecekti... Nihayet İstanbul'un beklediği büyük mutlu gün de geldi. Üç buçuk yıl kadar süren düşman kuvvetleri işgali 6 Ekim 1923 tarihinde sona ermiş şehre mağrurane girmiş olan düşman askerleri başları önde yenilmiş ezgin çıkıp gitmişlerdi (Zorlutuna, 2013).”

Halide Nusret, kadın konusunu ele alırken gerek romanlarında gerekse yazılarında feminist akımlara karşı mesafeli bir duruşu vardır. Milli mücadele döneminde gelişen fikirleri ile milliyetçi unsurlarla bağdaştırdığı kadın; devletin ve toplumun geleceği için eğitilmesi gereken bir varlıktır. Kadın hürriyeti içinde, yaşadığı topluma bağlı olarak diğer kadın yazarlara göre muhafazakâr bir tutum sergiler. Elbette batılılaşmanın etkisiyle kadının modern dünyadaki görünüşü, eğitimi

ve toplumsal statüsü ile ilgili konularda, kadın dergilerinde yazmak ve derneklerde çalışmak suretiyle bu meselelerin içinde yer alır (Coşkun B. , 2010). Ona göre Türk feminizmi kadınıyla erkeğiyle bütünleşmiş bir içtimai hayat ile gerçekleşmelidir. Sait Tural'ın naklettiğine göre eserlerinde kadın ruhunun fikirlerini ve önceliklerini ortaya koyarken üç fikir üzerinde yoğunlaşır:

1.Kadınlar terbiyeli ve iradeli olmak zorunluluğu ile serbestçe yaşamalıdır. İrade zaafı gösterecek olurlarsa, doğru yola dönmeleri için teşvik ve telkinde bulunulmalıdır.

2. Kültürlü kadınların birçoğu ne istediğini, daha doğrusu ne kadar istediğini mantık süzgecinden geçirememiştir. Sosyalleşen kadın ölçsüz his ve zevklerin, modaların büyük rol oynadığı bir yaşam tarzından veya kadını erkekleştirmeye iten maddi kazanç ve mevki girdabından fazlaca etkilenmektedir.

3. Halk kesiminden saydığımız kadın ve genç kızlar dinin, gelenek ve göreneğin kendilerine tavsiye ettiği yaşayış mantığı içinde mesut görünmektedirler; fakat onların ruhuna bakıldığında, bir kanaatkârlık perdesi ile örtülmeye çalışan çeşitli açılar ve arzular görülmektedir (Tural, 1984).

Hayatını adadığı eğitim konusu hakkında, zaman zaman mekteplerin ve öğretmenlerin durumunu da eleştiren yazar, Genç Kadın adlı dergide yayımladığı makalede bu konuyu şöyle eleştirir:

‘Evet, biz ki zavallı memleketin bu hasta kadın nesline, bir doktor gibi sıhhat ve hayat vermeye uğraşıyoruz; nasıl harika nema bir kuvvetle kadınlığımızı her gün biraz daha düşüren ve ezen bu hastalığa çare bulalım?...Bence bu, en evvel, marazın esbabını araştırmakla olacaktır. Maraz teşhis edilmezden tıbbi ilacın nevide tayin olunamaz. ... Hali hazırda İnas mekteplerini en büyük ve affedilmez hatası -pek yakından tetkik etmiş olmak sıfatıyla söylüyorum-lüzumlu lüzumsuz bir yığın dersle yorulan genç yaşlara ahlak ve fazilet sevgisi koyamamaktır... Terbiyenin manasını anlamaktan aciz bir kadıncağız, yüzlerce çocuğa mürebbiye! Ne garip? (Nusret, 1919) ‘ Bu sözlerine ise muallimlerin ve kız çocuklarının ahlaki eğitimine sunduğu yöntemlerle devam etmiş; ‘Bana kalırsa Maarif Nezareti Celilsi, mürebbiye intihabında her şeyden fazla devr-i endişe olmalı ve kız çocuklarına derece-i lüzumunu bir türlü tefdir edemediğim bazı derslerin yerine ahlaki konferanslar koymalıdır. Sonra muallimeler, İngiltere'nin meşhur şehirleriyle, Fransa dağlarının

irtifağı arasına sıkıştırılmış dört ahlaki cümle ile çocuklara bir fazilet dersi vermeyi; iki meçhullü bir cebir muadelesinde dolaşarak duran genç fikirleri küçücük, nezih bir ahlaki fıkra ile tekrar hayata çağırmayı bilmedirler (Nusret, 1919).’’

Yazar kadın eğitimi konusunda romanlarında çok fazla değinmese de açıkladığı fikirlerle bu konu üzerinde durmuştur. Ona göre kadın bilgili ve haysiyetli yetiştirilmeli, milli geleceğin yaratıcısı olarak başta annelik duygusu verilmelidir. Bir anne, çocuğunu eğitirken milli duyguları aşılamalı ve Türk tarihi ile gurur duymasını öğretmelidir (Erdal, 2005, s. 395-405). On Kasım Şiirleri arasında yer alan *Gazi* şiiri onun milli değerlere ne kadar değer verdiğini bizlere göstermektedir.

GAZİ

*Türk çocuğu, iyice bak ve tanı,
İstiklâl güneşi bu baştan doğdu;
Salgından kurtardı bu güzel vatani,
Bütün düşmanları yurdundan kovdu.
Türk kızı! Yüksel de göklere kadar,
Altın yıldızlardan işle bir çelenk;
Ayın bahçesinden çiçekler kopar,*

Gazi'nin önüne ser, ı ışık ve renk (Gürel, 1988).

Dönemin tartışma konularından biri de hiç şüphesiz örtünme yani tesettür meselesidir. Yenilikçiler ve gelenekselciler arasında cereyan eden bu tartışma da tesettürün ve peçenin kaldırılması gerekliliğini savunan kadın yazarlar olduğu gibi buna karşı duranlarda olmuştur. Bunlardan biride Halde Nusret Hanımdır. Bu konu ile ilgili kaleme aldığı yazısında tesettür meselesini şiddetle eleştirmiştir:

‘‘Bugün için çarşafı atmak, nihayeti olmayan bir uçuşuma doğru gözü bağlı uçmaktır. Bunu iki kere iki dört eder kadar kat’i biliyorum Evet ilmen, fikren tekmil etmiş bir kadınlık için tesettür manasız olabilir. Bunu itiraf edelim. Fakat bizim daha o mes’ûd tekmile yaklaşamadığımız son senelerdeki elim –belki de bazılarınca parlak ve müterakki- vaziyet-i ahlakiyemiz ispat etmiyor mu? Tesettür demek şüphesiz sabahtan akşama kadar kafes arkasında pineklemek değildir. İslam, kadını başındaki tesettürle ilim ve fennin her sahasında bir erkek kadar metin yürüyebilir

(Nusret, 1919). '' Halide Nusret, İslam dininin ahlak ve fazilet dini olduğunu ahlakın ihmal edilmesiyle, ülkenin yıkıntıya sevk edildiğini belirtiyordu (Toprak Z. , 2015).

Meşrutiyet dönemi edebi hayatımız da bir dönüm noktasıdır. Bu dönemden sonra kadın sanatçıların içinde milli değerlerine sahip çıkarken diğer yandan Batı'yı mukayese eden yazarlarda bulunmaktadır. Bunlardan biride Halide Nusret Hanımdır. Halide Hanım, bir Doğu-Batı kültürlerine hâkim, milli kültüre sahip çıkan aynı zamanda yeniliklere de açık olan bir yazarımızdır. Halide Nusret için milli edebiyat içinde yer almış önemli isimlerden biridir (Tural, 1984).

Birleşmiş Milletler,1975 yılını Kadın yılı olarak ilan etmiştir. Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği ise mütareke ve Cumhuriyet dönemlerinin şaire ve romancısı olarak Halide Nusret Zorlutuna'yı *Ümmü'l Muharrirat* unvanı vererek ödüllendirmiştir. Kurucusu olduğu Türk Anneler Derneği sosyal çalışmalarından ötürü kendisine yılın annesi unvanı verirken 1983 yılında ise Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından hizmet belgesi ve şeref plaketi verilmiştir.

3. SONUÇ

Ülkemizde kadınların var olmak için vermiş olduğu mücadele ile birlikte kadınlar, birçok haklarını elde etmeye başlamışlardır. Tanzimat ile başlayan bu süreç Cumhuriyet'in ilan edilmesine kadar devam etmiştir. Kadınlar bir yandan haklarını elde etmek için mücadele verirken, diğer yandan evin içine hapsolmuş, erkeğin korumasına muhtaç kadın algısını yıkmak için uğraşmışlardır. Erkek egemenliğini yıkmanın ön koşulu tabi ki ekonomik bağımsızlık olmasına rağmen, öncelikle kadınlar eğitim hakkını elde etmek için uğraş vermiştir. Fakat Tanzimat dönemi aydın kadınları, nesil yetiştiriciliği söylemi ile iyi eş iyi anne algısından kurtulamamıştır.

Dönemin aydın kadınları, eğitimlerinin vermiş olduğu kültürel alt yapı ile gazete ve dergiler çıkarmışlar ve bu yayın organlarında aynı veya farklı fikirlere sahip olsalar bile tartışmalarını, yine kalemleri aracılığı ile gerçekleştirmişlerdir. Hatta kendilerini eleştiren güruha karşı birlikte hareket etmeye çalışmışlar ve birbirlerini fikri anlamda etkilemişlerdir. Tanzimat Döneminin sonlarına doğru ortaya çıkan kadın gazetelerinde yazarlık yapmaya başlayan Fatma Aliye, Emine Semiye, Makbule Leman, Şair Nigar gibi çalışmamızda incelediğimiz kadınların dışında daha birçok edibe ön plana çıkmıştır. Emine Seher, İsmet Hakkı Hanım, Nimet Cemil, Mükerrerrem Belkıs gibi edibeler kadın hakları konusunda kendi çağdaşı olan yazarlardan etkilenen isimlerden sadece birkaçı olmuştur.

Kadınlar sadece yayın organları aracılığı ile değil hayır derneklerindeki faaliyetleri ve kadınların oluşturduğu cemiyetlerin çalışmaları, onların kamusal alana çıkmasını hızlandıran gelişmeler arasındadır. Kadınların kendilerini kanıtlama çabaları Meşrutiyet döneminde hız kazanmıştır. Eğitim hakkının ele alındığı dönemlerde bile kadınlar, sadece annelik ve zevcelik statülerinin dışında farklı meslek gruplarında yer alabileceklerini göstermek istemişlerdir. Tıpkı erkekler gibi

kadınlarda toplumun inşasında yer almak için faaliyetlerde bulunmaktan geri kalmadıkları gibi Avrupa’da birçok örneğinin olduğu bu dönemde kadınlar, çalışma hayatına atılarak kadının ekonomik bağımsızlığını elde etmek istemesini, en doğal hak olarak görmüşlerdir. Böylece kadın erkeğe bağlı olmaktan kurtulacak ve bağımsız bir birey olacaktır.

Kadınların çalışma talebine karşı olanlar da mevcuttur. Temelde savundukları düşünce ise kadınların erkekler kadar akıllı ve yetenekli olamayacağını hatta eğer ki kadınlar çalışma hayatına da girerse bunun evliliğe engel teşkil edeceğini savunmuşlardır. Bu düşüncelerini ise, kadınların erkekler kadar çalıştığında evlerine yeterince vakit ayıramayacağına dair yazıları ile gündeme getirmişlerdir. Evliliklerde sorunlar ortaya çıkacağını vurgulamış olan yazarlara karşı ise kadın haklarını savunan yazarlar, cevaplarını fikri ortamda vermeyi tercih etmişlerdir.

Evlilik konusu, eşlerin birbirlerini tanımadan evlenmesi yani görücülük dönemin kadın yazarlarının tartıştığı başka bir konudur. Nitekim birçok yazar, kadını değersizleştiren bu gelenekten oldukça rahatsız olduklarını sıklıkla dile getirmişlerdir. Kadın-erkek eşitliğinin savunulduğu özellikle Meşrutiyet döneminde, çiftlerin görüşerek evlenmeleri konusu gündeme getirilmiştir. Eşlerin rızasına dayalı bir anlayışla evlilik kararının verilmesi gerektiğini savunan birçok yazar, bu konuyu eleştiren makaleler kaleme almaktan hiç çekinmedikleri gibi farklı düşüncelere sahip olanlara karşı kalemleri aracılığıyla cevap vermiştir.

Toplumun kadınlar için en büyük problemlerinden biri de hiç şüphesiz tahaddüd-i zevcat yani çok eşlilik. Aslında, çok eşlilik Osmanlı toplumun da pek de yaygın olmayan bir sistemdi. Fakat asıl sorun bunun kural olarak şer’i bir hak olmasıydı. Bu durum tüm kadınlar için bir tehdit unsuru olarak görülüyordu. Kocasının eve ikinci bir kadın getirmesi, sonucu kadının kocasına karşı çıkmak gibi bir hakkı olamazdı. Çünkü beraberinde güvencesiz olan kadın evden atılabilirdi. Tabi ki bu durum kadınlar için bir mağduriyet idi. Bu mağduriyet durumunu yazıları ile kaleme alan kadınlar da mevcuttu.

Dönemin kadın dergilerinin başında gelen Mahâsin ve Kadın’da görücü usulü evlenme, gereksiz evlilik adetleri, karıkocanın birbirine denk olmaması hatta kadınların, evlilikte sahip olması gereken en önemli haklardan birinin eğitim hakkı

konuları ele alınmıştır. Dönemin gazeteleri, sadece evlilikte eşitlik değil, özellikle Kadınlar Dünyası, kadının da boşanma talep etme hakkı üzerinde durmuştur.

Boşanma Hakkı şeriata göre erkeğe verilen bir haktır. Bu durum erkeğin dilediği gibi evliliği tek taraflı olarak bitirebilmesine neden olabiliyordu. Dönemin kadın hakları savunucuları bu konuyu dile getirirken kadınlar aciz bir konuma sokan Talak konusunun sadece erkeklere verilen bir hak olmaması üzerinde durmuşlar ve kadın- erkek eşitliğinin sağlanması için herhangi bir eylemin yapılmaması tepkilere neden olmuştur.

Kadınların aile hayatı için de sahip olması gereken hakların çoğu Cumhuriyet dönemine kadar verilememiştir. 1924 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile tek eşle evlenme, boşanma, miras gibi hakları erkeklerle eşit düzeyde sahip olabilmişler, fakat 19. Yüzyıl boyunca bu hakların elde edilmesi için mücadele vermişlerdir.

Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamının ortaya çıkardığı bir başka gelişme ise örtünmedir. Tartışılan bu konuya farklı yaklaşımlarla fikirlerini söyleyen kadınlara göre giyiniş biçiminde mutlaka değişikliğe gidilmeli ve öncelikle peçe kaldırılmalıdır. Savunulan düşünce ise peçenin modernleşen toplumda kadının kimliğini kapatan bir parça olduğu ve sağlık açısından da uygun olmadığı görüşü yazılarda sıklıkla belirtilmiştir. Bu dönemde tesettür ile ilgili olarak bunun İslam'ın bir şartı olduğunu savunan görüşlerde mevcuttu. Özellikle İslam'ın bir şartı olan tesettür meselesinin bir din meselesi olduğunu ve dinsizlerin bu konuya karışmamaları gerektiğini belirten kadınlar, düşüncelerini kaleme alarak tartışma yaratmışlardır. Nitekim günümüze kadar gelen bu tartışmanın temelleri belki de o günlerde atılmaya başlanmıştır. Fakat Türk toplumu için hassas bir konu olan örtünme konusu hala tartışmaların odağında olan bir konudur.

II. Meşrutiyetin gündeme getirdiği konularından biri de, yurttaşlık kavramıydı. Artık anayasal bir monarşi düzeni başladığı için kimlerin seçimlere katılacağı tabi ki tartışma konusu olmuştu. Milleti oluşturan bireylerin içinde kadınlar da bulunmaktaydı. 20. Yüzyılın başlarında kadınlara bu hakkı tanıyan ülkeler vardı. Osmanlı Devleti içinde ileri gelen düşünürler ve aydınlar da bu konu ile ilgili elbette ki fikirlerini beyan etmişlerdir. Tanzimat'la başlayan ve Meşrutiyet dönemi ile devam eden kadınların, erkekler kadar her alanda eşitliğini savunan kadın yazarlar, hemen hemen her alanda erkeklerden aşağı olmadıklarını belirtiyorlardı.

Kadınların, siyasi haklardan önce görevlerinin ne olması gerektiğini vurgulayan ve çağdaşlarına göre daha geleneksel bir yaklaşım içinde olan bazı kadın yazarlar, bu konu ile ilgili kaleme aldıkları makalelerde kadınlık vazifelerini sıralamış ve kadınların önce evine ve çocuklarına hâkim olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Kadın hakları konusunda oldukça sert söylemler içinde olan birçok kadın yazar, kadınlara eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi dünyanın dört bir tarafında kadınlara sağlanan hakları talep etmiştir. Hatta bu yazarlardan biri olan Nimet Cemil ise Yakup Kadri ile feminizm kavramının içeriği ile ilgili yaşadığı diyalog neticesinde, Feminizmin illaki olması gerektiğini belirterek dönemin aydınları ile fikir tartışmalarına girebilecek kadar cesur davranmıştır.

Kadın hakları konusunda bir nevi analiz yaptığımız araştırmalar şunu göstermiştir ki bu yazarlar, kadın haklarının tartışılmasına vesile olmuştur. Birçok kaynakta kadın dergilerinin ortaya çıktığı dönemin, Tanzimat ile başladığı düşüncesi hâkimdir. Fakat tarihler ve yaptığımız araştırmalar şunu göstermektedir ki özellikle kadın yazarların düşüncelerini dile getirdiği dönem, bizce Abdülhamit döneminin içerisinde yer almalıdır. Nitekim Tanzimat dönemi eğer bir başlangıçsa, Hamidiye dönemi kadınların fikirleriyle ortaya çıktığı dönem bizce tespit edilen bir durumdur. Tanzimat sonları, Hamidiye dönemi ve Meşrutiyet dönemlerinde sürdürdükleri bu mücadele, Cumhuriyet dönemindeki inkılâpların gerçekleşmesini sağlamıştır. Özellikle bu şahsiyetlerin, Atatürk'ün yapmış olduğu inkılâpları da etkilediği kabul görmesi gereken bir gerçektir.

Tanzimat Dönemi ile başlayan kadın hakkındaki, iyi eş iyi anne olarak başlayan düşünceler, Meşrutiyet ile birlikte değişmeye başlamış, artık feminizm rüzgârı Batı'da olduğu gibi Osmanlıda da kendisini hissettirmiştir. Bu dönemde kadın haklarına karşı çıkanların eleştirdiği konu, kadın ve erkeğin yaratılış olarak eşit olmadığıdır. Fakat feminizm cinsiyet ayrımcılığının karşısında olan bir kavramsa ve kadınların haklarını korumak için varsa o zaman bu kavramın yanında yer alacaklarını belirtmişlerdir. Bu amaçla Kadın Hareketi Cumhuriyet ile birlikte daha kapsamlı olarak ilerleme ve gelişme göstermiş, Kadınlar Halk Fırkası kurulmuş en nihayetinde siyasal hakları elde edilmiştir. Böylece kadın hakları konusu bir kadın hareketine dönüşerek günümüze kadar gelmiştir.

KAYNAKÇA

(1330). *Nevsal-i Milli*, 143.

Adivar, H. E. (2014). *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Can Yayınları.

Aliye, F. (1895, Eylül 5). Bablölerden İbret Alalım. *Hanımlara Mahsus Gazete*(1), s. 2-3.

Aliye, F. (1896, Ocak 6). Talim ve Terbiye-i Benat-ı Osmaniye. *Hanımlara Mahsus Gazete*(37), s. 1-2.

Aliye, F. (1909, Eylül). Terbiye-i İctimaiye. *Mahâsin*(10), s. 740-741.

Ar, H. (2021). *Halide Edip Adivar'ın Hayatı ve Siyasi Kişiliği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aras, N. (1988, Temmuz 30). *Milliyet*, s. 9.

Aras, N. (1988, Ağustos 3). Aziz Haydar Hanım. *Milliyet*, s. 9.

Aras, N. (1988, Ağustos 2). Aziz Haydar Hanım. *Milliyet*, s. 9.

Aras, N. (1988, Temmuz 29). Eğitim Savaşı'nın Öncüsü Aziz Haydar Hanım. *Milliyet*, s. 9.

Aras, N. (1988, Temmuz 30). Eğitim Savaşının Öncüsü Aziz Haydar Hanım. *Milliyet*, s. 9.

Argünşah, H. (2011). *Bir Cumhuriyet Kadını Şükufe Nihal*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Arıburnu, K. (1975). *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*. İstanbul: Yeni Desen Matbaası.

Aşa, E. (1993). *Fatma Aliye Hanım(Hayatı, Eserleri, Fikirleri)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmış Doktora Tezi.

Aşa, E. (1998). *1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Balcı, M. (2019). *Muharrir Hanım Halide Edip'in Gazete ve Dergi Yazıları*. İstanbul: Arı Yayınları.

- Başbuğu, A. (1991). *Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Başlangıç Döneminde Kadın Sorunu ve Yayın Dünyası 'Halide Edip Örneği'*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Baydar, M. (1968). *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*. İstanbul: Menteş Yayınları.
- Bekiroğlu, N. (1998). *Şâir Nigâr Hanım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belkıs Şevket Hanım. (1330). *Nevsal-i Milli*, 437.
- Belkıs Şevket Hanımın Tuyuranı. (1913, Kasım 29). *Kadınlar Dünyası*(118), s. 2.
- Berktaş, F. (1998). *Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Bike, S. (1913, Ekim 3). Edirne'den Bursa'ya. *Türk Yurdu*(5/2), 889-894.
- Bike, S. (1913, Nisan 18). Hayat Hanım. *Türk Yurdu*(4/2), 443-449.
- Burus, D. (2017). Şükufe Nihal'in Yazılarında Kadın. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 45.
- Caporall, B. (1982). *Kemalizm de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Cevdet, A. (1926, Şubat 15). Müfide Ferit Hanım Efendi. *İçtiha*(198), s. 3877-3878.
- Civelekoğlu, L. (2014). *Biz Hatamızla Kül Ettik, Gül Açan Bahçeleri...Erenköy Lisesi*. civelekoğlu.blogspot.com.tr: <http://1civelekoğlu.blogspot.com.tr> adresinden alındı
- Coşkun, B. (2010). *Halide Nusret Zorlutuna Hayatı-Eserleri-Fikirleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cunbur, M. (2001). *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Şairleri*. Ankara: Türk Kadınları Kültür Derneği.
- Çaka, C. (1948). *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*. Ankara: As. Fb Yayınları.
- Çakır, S. (1991). Osmanlı Kadın Dernekleri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 139.

- Çakır, S. (1997, Haziran). Kadın Tarihimizden İki İsim: Ulviye Mevlan-Nezihe Muhittin. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 10.
- Çakır, S. (2002). Türkiye'de Kadın Tarihi Yazımı Üzerine. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 102-103,149.
- Çakır, S. (2011). Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar için, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası. *Koç Üniversitesi Yayınları*, 505-506.
- Çakır, S. (2011). Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası. *Koç Üniversitesi Yayınları*, 505-506.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çelebi, M. (tarih yok). Atatürk'ün Himayesinde Kurulan Türk Maarif Cemiyeti. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19(2), 38-39.
- Çetin, H. (2009). *Yaşar Nezihe'nin Gazelleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çolak, G., & Lale Uçan. (2008). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Çonoğlu, B. (2022). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Kadın Yazar: Müfide Ferit Tek*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Davidoff, L. (2002). *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demircioğlu, C. (1998). *Müfide Ferit Tek ve Romanlarındaki Milliyetçilik*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Demirdirek, A. (2016). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*. Ankara: Ayizi Yayınevi.
- Doğan, U. K.-S. (2015). İstanbul Semalarında Uçan İlk Türk Kadını: Belkıs Şevket Hanım. *Belgi Dergisi*(10), 139.

- Durakbaşı, A. (2012). *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duroğlu, S. (2007). *Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Efendi, A. M. (2016). *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neşeti*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2008). Meşrutiyet'e Giden Süreçte Yeni Kadın İmgesi: Fatma Makbule Leman. *Bilig Dergisi*, 181.
- Emine Semiye Hanımefendi. (1330). *Nevsal-i Milli*. www.ktb.isam.gov.tr adresinden alındı
- Enginün, İ. (1986). *Halide Edip Adivar*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erdal, K. (2005). *Halide Edip Adivar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Esin, E. (1971, Mayıs). Müfide Ferit Tek. *Türk Kültürü*(103), 640.
- Esin, E. (1972). In Memoriam Müfide Ferit Tek. *Türk Soroptimisti Özel Sayı*, 14.
- Gövsal, İ. A. (tarih yok). Halide Nusret Zorlutuna. *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, 1224. Yedigün Neşriyat.
- Gülistan İsmet Hanımefendi. (1330). *Nevsal-i Milli*, 420.
- Gürel, Z. (1988). *Halide Nusret Zorlutuna*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Güzel, Ş. (1985). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın*, 3. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hamit, H. (1992). İslamiyet'te Feminizm. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Aile Dergisi*, 1051.
- Hanım, N. (1909, Mart 8). O iki Noksan Münasebetiyle... *Kadın*(20), s. 6-7.
- Hanım, N. (1919, Mayıs 22). İzmirimiz İçin Darülfünun ve Taşra Tezehüratı. *İkdâm*(142), s. 1.

- Hanım, N. (1920, Ocak 15). Nakiye Hanım Hemşiremizin Millete Hitabı: Fatihlerin, Yavuzların Türbelerini Bırakıp Gidecek misiniz? *Tasvir-i Efkâr*(15), s. 1.
- Hayatta Muvaffak Olan Türk Kadınları. (1928). *Resimli Ay*(48), 26-27.
- Haydar, A. (1913, Nisan 29). Bizde Kız Evlatların Tahsili. *Kadınlar Dünyası Seçkisi*, s. 128.
- Haydar, A. (1913, Mayıs 9). Kadınlık. *Kadınlar Dünyası Seçkisi*, s. 230.
- Haydar, A. (1913, Nisan 26). Karşılıklı Şikayetler. *Kadınlar Dünyası Seçkisi*, s. 99.
- Haydar, A. (1913, Mayıs 8). Yine Mekteplerimiz. *Kadınlar Dünyası Seçkisi*, s. 220.
- Haydar, A. (1914, Şubat 7). Biraz Dedikodu. *Kadınlar Dünyası*(128), s. 3-4.
- Hukuk-u Aile Hakkında Nakiye Hanımefendi'nin Bir Müşahade Esnasında Şahsi Mütalaaları. (1924, Şubat 2). *Süs*(34), s. 12.
- Hürmen, F. R. (2000). *Ressam Naciye Neyyal'ın Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- İnal, İ. M. (1988). *Son Asır Türk Şairleri* (Cilt 2). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İnal, İ. M. (1988). *Son Asır Türk Şairleri* (Cilt 4). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İsmet, G. (1330). Beşiği Sallayan El Cihana Hükmeder. *Nevsal-i Milli*, 422.
- İsmet, G. (1898, Haziran 9). Şıklık Faciası. *Hanımlara Mahsus Gazete*(164), s. 2.
- İsmet, G. (1899, Mayıs 11). Mucit Kadınlar. *Hanımlara Mahsus Gazete*(210), s. 2.
- İsmet, G. (1900, Aralık 13). Malumat-ı Fenniye. *Hanımlara Mahsus Gazete*(291), s. 1-2.
- İsmet, G. (1901, Nisan 30). İslam Ticarethanesi Meselesi ve Hanımlar. *Hanımlara Mahsus Gazete*(310), s. 2.
- İsmet, G. (1901, Eylül 25). Kadınların İnşa Ettiği Bir Bina. *Hanımlara Mahsus Gazete*(379), s. 4-5.
- İsmet, G. (1901, Ekim 31). Kendi Kendine Terzilik. *Hanımlara Mahsus Gazete*(335), s. 1-2.
- Kanbolat, Y. (tarih yok). *Halide Edip Adivar'ın Romanlarında Feminizm Sorunu*. Ankara: Bayır Yayınları.

- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşekküllerde Türk Kadını(1908-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Karabacak, M. (2009). Osmanlıda Politik ve Edebi Bir Kadın Gülistan İsmet. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmaları Dergisi*, 161-175.
- Karaca, Ş. (2010). *Emine Semiye: Hayatı- Fikir Dünyası-Sanatı-Eserleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Karaca, Ş. (2011). Fatma Aliye Hanımın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 103-106.
- Karaca, Ş. (2011). Modernleşme Döneminde Bir Kadın Yazarın Portresi: Emine Semiye. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 118.
- Karaca, Ş. (2012). Öncü Bir Kadın Yazar Emine Semiye'nin Kaleminden 'İslamiyet ve Feminizm'. *Çukurova Üniversitesi(2)*, 271.
- Karaca, Ş. (2017, Kasım). Biyografik Bir Okuma Denemesi: Emine Semiye'nin Romanları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(7(3))*, 697-704.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 70-86.
- Kaymaz, K. (2008). *İlk Türk Kadın Yazarlarından Emine Semiye Hanım, Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaymaz, K. (2017). *Gölgedeki Kalem "Emine Semiye"*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kızıltan, M. (1993). *Fatma Aliye Hanım, Hayatı-Sanatı-Yapıtları ve Nisvan-ı İslam*. İstanbul: Mutlu Yayıncılık.
- Kızıltan, M. (1993). Türk Kadın Hakları Mücadele Tarihinde Fatma Aliye Hanımın Yeri. *Kuram Dergisi*, 2.
- Kurnaz, Ş. (1991, Mart). Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konferansları. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1, 1.

- Kurnaz, Ş. (1992). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. İstanbul: MEB.
- Kurnaz, Ş. (1992). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1993). *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1993). Osmanlı Kadın Hareketinin Öncü İsimlerinden Emine Semiye'nin Siyasal Portresi. *TBB Dergisi*, 8.
- Kurnaz, Ş. (2015). *Yenileşme Döneminde Türk Kadını*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kutlar, M. (2008). *Ulviye Mevlan: Yaşamı ve Düşünceleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Kutlar, M. (2010). *Nuriye Ulviye Mevlan ve Kadınlar Dünyası'nda Kürtler*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Legourre, O. (2015). *Feminizm Âlem-i Nisvan*. (B. Tefik, Çev.) İstanbul: Çizgi Yayınları.
- Leman, M. (1331). *Makes-i Hayal*. İstanbul: Dersaadet Yayınları.
- Leman, M. (1895, Ağustos 31). Başlıksız Yazısı. *Hanımlara Mahsus Gazete*(1), s. 4.
- Leman, M. (1895, Ekim 17). Tahsis. *Hanımlara Mahsus Gazete*(14), s. 2.
- Mevlan, U. (1913, Şubat 7). İçtimai Dertlerimizden Zevc-Zevce. *Kadınlar Dünyası*(128), s. 2.
- Mevlan, U. (1914, Mart 7). Mahmut Esat Efendi Hazretleri Hukuk-u Nisvan Dersi. *Kadınlar Dünyası*(132), s. 4.
- Mevlan, U. (1915, Ocak 2). Kadınlar İş Bekliyor. *Kadınlar Dünyası*(157), s. 2.
- Mevlan, U. (1918, Haziran 1). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*(176), s. 2.
- Mevlan, U. (1918, Mart 2). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*(163), s. 2.
- Mevlan, U. (1918, Mayıs 11). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*(173), s. 2.
- Mevlan, U. (1921, Mart 6). Feride Mağmun Hanımefendi'ye Cevabım. *Kadınlar Dünyası*(194), s. 6.
- Muhittin, N. (1925, Temmuz 16). Kadın Yolunun Şiarı. *Kadın Yolu*(1), s. 2.

- Muhittin, N. (1999). *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını*. (B. Ö. Ayşegül Baykan, Dü.) İstanbul, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nezihe, Y. (1913, Ağustos 16). Hazreti Fatih'in Türbesinde. *Kadınlar Dünyası*(149), s. 9.
- Nigar Hanım. (tarih yok). *TDV DIA*, 84. www.islamansiklopedisi.org.tr adresinden alındı
- Nihal, Ş. (1909, Eylül). İnas Mektepleri Hakkında. *Mahâsin*, 10, s. 732-733.
- Nihal, Ş. (1935, Ocak 28). Kadın Savlav Olursa. *Cumhuriyet*, s. 5.
- Nihal, Ş. (1948, Mart 29). Milletvekili Bayanlarımızdan Bir İstek. *Kadın*, s. 3.
- Nusret, H. (1919, Mart 13). Sükût ve Esbabı. *Genç Kadın*(6), s. 91.
- Nusret, H. (1919, Nisan 10). Tesettür Meselesi. *Genç Kadın*(8), s. 117.
- Osman, N. B.-i. (1895, Ağustos 19). Başlıksız Yazısı. *Hanımlara Mahsus Gazete*(1), s. 5.
- Osman, N. B.-i. (1959). *Hayatımın Hikayesi*. İstanbul: Ekin Basımevi.
- Özdemir, N. (2014). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Özen, İ. (2018). Balkan Savaşı'nın Yaralarını İstanbul'da Saran Bir Hemşire. *Türk Dili Dergisi*(796), 47.
- Özkay, N. (2017). *Nezihe Muhittin ve Türk Kadın Yolu Dergisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürk, E. (2007). *Türk Kadınının Feminizme Bakışı*. İstanbul: Karmat Yayınları.
- Öztürk, Y. (tarih yok). *Kadın Edebiyat Araştırmalarında Bir Kaynak Olarak Nevsal-i Milli*. docplayer: www.docplayer.biz.tr adresinden alındı
- Özyürek, M. (2014). Osmanlıdan Cumhuriyet'e Bir Eğitimci: Nakiye Elgün. *Atatürk Dergisi*, 3(2), 30.
- Salih, H. (1908, Ağustos 6). Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder. *Tanin*(6), s. 2.
- Salih, H. (1908, Temmuz 31). Eski İdarenin Temizlenemeyen Zararları. *Tanin*(13), s. 2.

- Salih, H. (1908, Ağustos 1). Kaç Kişiyeye Vardır Çıkacak Pâk-u Dirahşan. *Tanin*(1), s. 2.
- Sarı, G. (2019). *Gülistan İsmet ve Hanımlara Mahsus Gazete'deki Faaliyetleri*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Semiye, E. (1897, Mart 11). Hanımlara Dürûs-u Hikmet. *Hanımlara Mahsus Gazete*(102), s. 5-6.
- Semiye, E. (1898, Mayıs 12). Şefkat-i Nisvan. *Hanımlara Mahsus Gazete*(160), s. 1-2.
- Semiye, E. (1909, Eylül). Terakkiyat-ı Nisvaniyeyi Kimden Bekleyelim? *Mahâsin*, s. 736.
- Şevket, B. (1913, Nisan 25). Tahsilimiz. *Kadınlar Dünyası*(9), s. 3.
- Şevket, B. (1913, Haziran 27). Tesettür ve Peçe. *Kadınlar Dünyası*(72), s. 4.
- Şevket, B. (1913, Aralık 13). Uçarken. *Kadınlar Dünyası*(120), s. 2-3.
- Şevket, B. (1914, Şubat 7). Konferans. *Kadınlar Dünyası*(128), s. 5-6.
- Şeyda, A. (2003). *Hanımlara Mahsus Gazete(101-200)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tatar, İ. (1997). *Yaşar Nezihe Bükülmez Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tatar, İ. (2012). Şair Bir Halk Kızı Yaşar Nezihe Bükülmez. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Dergisi*, 80.
- Tek, M. F. (1919, Mayıs 8). Feminizm. *Türk Kadını*(21), s. 323-324.
- Tek, M. F. (1919, Nisan 24). Hanımların Darüfünuna Dühulü. *Büyük Mecmua*(6), s. 90.
- Tek, M. F. (1919, Mart 20). Yeğenlerime Mektuplar. *Türk Kadını*(19), s. 1.
- Tek, M. F. (1922, Ağustos 4). Türk Kadınlığı. *Yarın*(40), s. 249.

- Tek, M. F. (1924, Eylül 29). Aydemir Müellifesi Müfide Ferit Hanımefendi İle Mülakat. 4. (O. Nuri, Röportaj Yapan)
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal, Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Toprak, Z. (2015). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm(1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toros, T. (1992). *Mazi Cenneti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toros, T. (1994). Şair Nigâr Hanım. *Skyline Dergisi*, 63.
- Tural, D. D. (1984, Temmuz). Halide Nusret Zorlutuna. *Töre*(158), s. 4.
- Uğurcan, S. (1992). Makbule Leman Hayatı Şahsiyeti, Eserleri. *Türklük Araştırma Dergisi*, 336-402.
- Uğurcan, S. (2019). *Makbule Leman Makes-i Hayal ve Diğer Yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uraz, M. (1941). *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*. İstanbul: Numune Matbaası.
- Ünaydın, R. E. (1919, Nisan 10). Hatıralar ve Tahassüsler Nigr Bint-i Osman Hanımefendi. *Geçmiş Günler*, 71-72. İstanbul: Matbaa-ı Orhaniye.
- Yalçın, A. (1988, Temmuz). Halide Nusret ve Anadolu. *Töre*(158), s. 21.
- Yıldız, H. (2015). *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklar Mücadelesi ve Nakiye Elgün*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yücebaş, H. (1964). *Bütün Cepheleriyle Halide Edip*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Yürüt, B. (2017). Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri. *TBB Dergisi*, 368.
- Zihnioğlu, Y. (2000). Kısa Yaşam Öyküsü, Yetiştigi Ortam ve Kadınlardan Etkiler. Nezihe Muhittin. *Tarih ve Toplum Dergisi*(165), 198.
- Zihnioğlu, Y. (2008). *Kadınsız İnkılap*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Zihnioğlu, Y. (2008). *Şükufe Nihal Bütün Eserleri, Şiirleri I(1918-1970)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

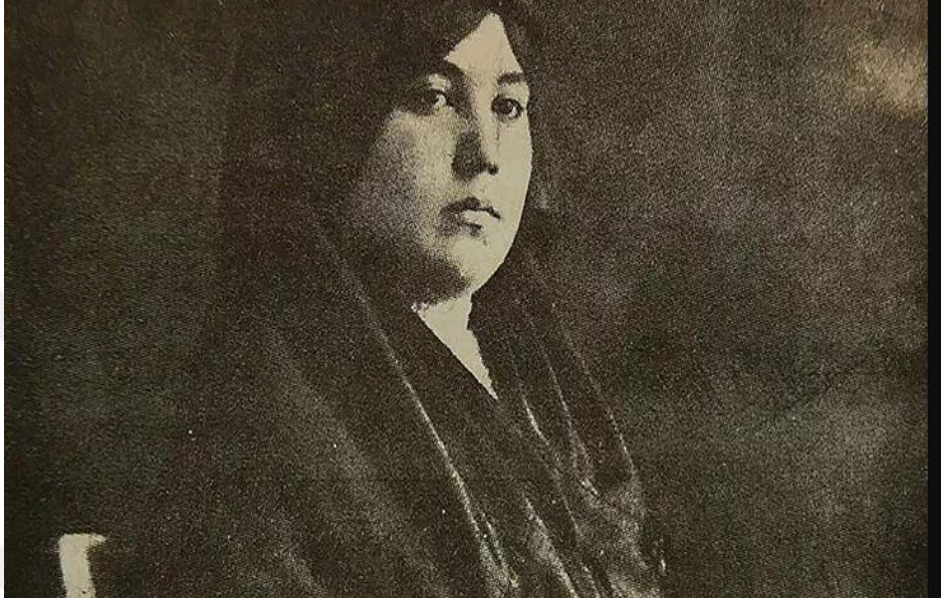
Zorlutuna, H. N. (2013). *Bir Devrin Romanı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

EKLER

EK 1:

Emine Semiye Hanım

www.milliyet.com.tr

Ek 2:

Fatma Aliye Hanım

Fatma Aliye Hanım Evrakı, www.ataturkkitapligi.ibb.gov.tr

Ek 3:

Makbule Leman Hanım

www.sairlerimiz.org.tr

Ek 4:

Şair Nigar Bint-i Osman

www.biyografya.com.tr

Ek 5:

Gülistan İsmet ve Ailesi

Gülşah Sarı, Gülistan İsmet ve Hanımlara Mahsus Gazete'deki Faaliyetleri,
Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2019

Ek6:

Nezihe Muhittin Hanım

Yaprak Zihnioğlu, Nezihe Muhittin, Tarih ve Toplum Dergisi

www.istanbulkadınmüzesi.org.tr.

Yaşar Nezihe Bükülmez

127

Ek 8:

Şükufe Nihal Hanım

www.düşünce.org.tr

Ek 9:

Ulviye Mevlan Hanım

www.istanbulkadınmüzesi.org.tr

Aziz Haydar Hanım

İbrahim Özen, Balkan Savaşı'nın Yaralarını İstanbul'da Saran Bir Hemşire,
Türk Dili Dergisi, 2018

Ek 10:

Müfide Ferit Tek Hanım

Emel Esin, In Memoriam, Türk Soroptimisti Müfide Ferit Tek, Özel Sayı,
1972

Ek 11:

Halide Edip Adıvar

Süs, 12 Haziran 1339/ 25 Haziran 1923, S.1

Ek 12:

Halide Nusret Hanım Sûs Dergisinin Kapağı

Sûs, 14 Temmuz 1339/14 Temmuz 1923, S. 5

Ek 13:

Belkıs Şevket Hanım

Kadınlar Dünyası, 12 Teşrinisani 1329/ 25 Kasım 1913, S. 100-17

Nakiye Elgün

www.atatürkansiklopedisi.gov.tr